

วารสารยุโรปศึกษา

ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉบับที่ 2 ปี 2557

บรรณาธิการพิเศษ สุธัชชัย ยิ้มประเสริฐ
บรรณาธิการ ผศ.ดร. ณัฐนันท์ คุณมาศ
ผู้ช่วยบรรณาธิการ อภิชัย กุญชรชัย
ที่ปรึกษา ผศ.ดร. จาริต ดิงศภักดิ์
ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ชั้น 16 อาคารเฉลิมราชกุมารี 60 พรรษา (อาคารจามจุรี 10)
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 0-2218-3922-3 โทรสาร 0-2215-3580
เว็บไซต์: <http://ces.in.th> อีเมล: apichai.g@chula.ac.th
ภาพปก นักรบ มุลมานัส
ปีที่พิมพ์ ๒๕๕๗
พิมพ์ที่ บริษัท พี.เพรส จำกัด โทร. 0-2742-4754-5

Special Editor Suthachai Yimprasert
Editor Asst.Prof.Dr. Nathanan Kunnamas
Assistant Editor Apichai Gunchornchai
Advisors Asst. Prof. Dr. Charit Tingsabadh
Center for European Studies, Chulalongkorn University
16th FL., Chaloem Rajakumari 60 Building,
Phyathai Road, Patumwan, Bangkok, 10330, Thailand
Tel: +662-218-3922-3 Fax: +662-215-3580
Website: <http://ces.in.th> e-mail: apichai.g@chula.ac.th
Cover Nakrob Moolmanas
Printing P. Press Co.,Ltd. Tel: +662-742-4754-5

ISSN 0858-7795

วารสารยุโรปศึกษานับนี้ เป็นฉบับประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มต้นจากการรวบรวม ๔ บทความ จากโครงการประชุมวิชาการนานาชาติด้านชาติพันธุ์ในเอเชีย ครั้งที่ ๑ เรื่อง “ชีวิต อำนาจ ชาติพันธุ์” ซึ่งจัดขึ้นเนื่องในโอกาสครบรอบ ๒๕ ปี มหาวิทยาลัยนเรศวร ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๘ คือ บทความของสิทธิธารถ ศรีโคตร นวชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์ เรวัตร หินอ่อน และ ประยุทธ สายต่อเนื่อง และได้รวบรวมบทความอื่น คือ บทความของ กำพล จำปาพันธ์ วริตดา ศรีรัตน์า และ ภาสุรี ลือสกุล เพื่อเสนอเกี่ยวกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของอิทธิพลของอารยธรรมยุโรปในสังคมไทยเป็นสำคัญ

บทความแรกเป็นเรื่อง **“นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกส”** โดย สิทธิธารถ ศรีโคตร ได้อธิบายถึงการเข้ามาในเอเชียของชาวโปรตุเกสเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖และเริ่มติดต่อสยามโดยใน ค.ศ.๑๕๑๑ ได้ส่งดูอาร์เต เฟร์นันเดส เข้ายังราชสำนักอยุธยาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หลังจากนั้น สินค้าสำคัญ ที่โปรตุเกสนำเข้ามา และเป็นที่ต้องการของสยาม คือ อาวูรี่ปืนไฟ ทั้งปืนใหญ่ และปืนเล็กยาว รวมไปถึงเครื่องกระสุนและดินปืน การเข้ามาของาวูรี่ปืนไฟจากโปรตุเกสนั้นถือเป็นนวัตกรรมสำคัญที่เปลี่ยนแปลงแบบแผนการทำสงครามของฝ่ายสยาม จนถึงขนาดที่ภายหลังได้มีการชำระตำราพิชัยสงครามขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับอาวูรี่ปืนไฟและยุทธวิธีแบบใหม่ของโปรตุเกส นอกจากนั้น ยังมีชาวโปรตุเกสเข้ามาเป็นทหารอาสา และใช้ความสามารถในฐานะที่มีความชำนาญในการใช้อาวุธแผนใหม่คือ ปืนไฟ สร้างความสำคัญ จนได้รับอนุญาตให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้เรียกว่า “หมู่บ้านโปรตุเกส” นอกจากนี้ ยังมีส่วนสำคัญในการช่วยก่อสร้างป้อมปราการแบบใหม่ในสยาม

บทความที่สองเรื่อง “ฮอลันดาพาณิชย์: การค้าของดัตช์ในรัฐอยุธยา” โดย นวชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์ ได้อธิบายว่า การเข้ามาของฮอลันดาหรือดัตช์ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งสหบริษัทอินเดียตะวันออก หรือที่เรียกกันว่า VOC (Vereenigde Oostindische Compagnie= United East India Company) เหตุมาจากกลุ่มบริษัทเอกชนขนาดเล็ก นายทุนพ่อค้าของฮอลันดาไม่พอใจการผูกขาดการค้าเอเชียของโปรตุเกส จึงทำการรวมตัวและขอสัมปทานจนได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ตั้งกลุ่มบริษัท โดยได้รับสัมปทานผูกขาดทางการค้าทางทะเลกับกลุ่มประเทศทางตะวันออก จนถึงหมู่เกาะเครื่องเทศ โดยได้รับสิทธิในการสร้างเรือรบ และมีกองทหาร รวมถึงสิทธิในการทำสงครามและสัญญาเกี่ยวกับต่างประเทศอีกด้วย

พ.ศ.๒๑๔๗ บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ได้เข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านรัฐปัตตานี ในขณะนั้น แม้ว่าจะมีฐานการค้าอยู่แถบอินเดีและหมู่เกาะชวา แต่ดัตช์ยังคงพยายามผูกขาดการค้าเครื่องเทศ และยังต้องการแผ่ขยายฐานการค้าขึ้นไปยังประเทศจีนและญี่ปุ่น โดยอาศัยช่องทางการค้าของสยาม และได้ขยายการค้ากับสยาม เพราะกรุงศรีอยุธยาเองก็มีสินค้า เช่น ไม้หอม ตีบกุญแจ หนังสัตว์ เขาสัตว์ และข้าว รวมไปถึงสินค้าพื้นเมือง แต่การค้ากับสยามมีสภาพไม่แน่นอน เพราะความขัดแย้งทางการค้า ต่อมา บทบาทการค้าของดัตช์ก็ต้องยุติลง เพราะความขัดแย้งในยุโรปเมื่อเกิดสงครามโปเลียน อังกฤษจึงเข้าควบคุมดินแดนของดัตช์ในเอเชีย

บทความที่สามของ กำพล จำปาพันธ์ เรื่อง “เยเรเมียส ฟาน ฟลิต : ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์และมรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗” ให้ความสำคัญกับชีวประวัติของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวฮอลันดาที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยารัชกาล ช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และเป็นผู้มีบทบาทในกรณีที่ยฮอลันดาช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยาใน ทำสงครามกับปัตตานี ส่งผลทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวสยามกับดัตช์ และ ฟาน ฟลิต ก็เป็นที่โปรดปรานแก่พระเจ้าปราสาททอง

ระหว่างที่พำนักอยู่ในอยุธยา ฟาน ฟลิต ได้เขียนบันทึกประวัติศาสตร์บอกเล่าเรื่องกรุงศรีอยุธยาแบบหนึ่ง ที่สะท้อนทั้งมุมมองของราชสำนักควบคู่กับไพร่ราษฎร และบันทึกของเขาได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อยุธยาอันสำคัญยิ่ง

บทความต่อมาเป็นเรื่อง “สรรพวิทยาการจากฝรั่งเศส : ประสิทธิภาพอำนาจ และพระราชนิยมในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์” โดย เรวัวร์ หินอ่อน ซึ่งมุ่งจะศึกษาผลจากการที่ฝรั่งเศส เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับราชอาณาจักรอยุธยา ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีข้อเสนอมว่า ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองรัฐก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ราชสำนักอยุธยา ได้ได้รับความรู้และวิทยาการต่างๆจากฝรั่งเศสในหลายด้าน และที่น่าสนใจของการรับวิทยาการตะวันตกในช่วงเวลานี้คือถือเป็นระยะที่สองในการเข้ามาของวิทยาการตะวันตก ต่อจากระยะแรกที่เข้ามาพร้อมกับชาวโปรตุเกส และด้วยความก้าวหน้าทางความรู้ที่เพิ่มมากขึ้นของยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ส่งผลให้วิทยาการตะวันตกที่นำเข้ามาโดยฝรั่งเศสหลายอย่างมีความก้าวหน้ามากขึ้นด้วย ซึ่งวิทยาการเหล่านี้ได้รับการตอบสนองอย่างกระตือรือร้นจากราชสำนัก อันเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งในความเป็นเมืองท่านานาชาติของอยุธยาที่เปิดรับความหลากหลายจากภายนอกมาประยุกต์ใช้ตามวัตถุประสงค์ของตนอยู่เสมอ แต่ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ได้สนใจวิชาการทำแผนที่สมัยใหม่จากฝรั่งเศสด้วย แต่ความรู้การทำแผนที่สมัยใหม่มกลับไม่พัฒนาในสังคมสยาม เพราะขัดกับระบบความรู้ภูมิศาสตร์ไตรภูมิพระร่วงในแบบเดิม

บทความต่อมาเรื่อง “การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีนในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา” โดย ประยูทธ สายต่อเนื่อง อธิบายถึง การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในสยามสมัยรัตนโกสินทร์ มีจุดเริ่มต้นจากการเข้ามาเผยแพร่ของสังฆราชบาทหลวงกุเวรอซี ใน ค.ศ. 1834 โดยมีเป้าหมายที่จะเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกให้แก่กลุ่มคนจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ตามเมืองหลายแห่ง สำหรับฉะเชิงเทรา ที่ในขณะนั้นเป็นเมืองใหม่

ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงกลายเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของการเผยแพร่ศาสนา บาทหลวงคาทอลิกเผยแพร่ศาสนาโดยใช้ภาษาจีนและให้ชาวจีนด้วยกันเองเป็นแกนหลักในการเผยแพร่ แล้วสร้าง “จีนแซ่” หรือผู้ช่วยบาทหลวงในการเผยแพร่โดยคนรุ่นหนุ่มชาวจีนที่ศรัทธาในคำสอนของคริสต์ศาสนา ผลจึงทำให้ชาวจีนเข้านับถือศาสนาคริสต์เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการก่อตั้งโบสถ์และชุมชนคริสต์ที่เป็นชาวจีนขึ้นหลายแห่งในฉะเชิงเทรา ชุมชนคริสต์นี้จะถูกคุกคามครั้งใหญ่ในสมัยสงครามอินโดจีน เมื่อเกิดกรณีพิพาทไทย-ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๘๓

สำหรับงานเชิงวิจารณ์หนังสือบทความแรก คือ เรื่อง “สเวียตลানা อเล็กซีเยวิช และเรื่องเล่าจากโลกแห่งการสูญเสีย” โดย วริตตา ศรีรัตนา ซึ่งเล่าเรื่องงานเขียนของสเวียตลانا อเล็กซีเยวิช นักเขียนชาวเบลารุส ที่ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรม พ.ศ.๒๕๕๘ และ บทความที่สองเรื่อง “วิจารณ์หนังสือแปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน” โดย ภาสุรี ลือสกุล ซึ่งทบทวนถึงเอกสารที่แปลโดย สถาพร ทิพย์ศักดิ์ ซึ่งเป็นเอกสารที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

พบกันใหม่ฉบับหน้าครับ

สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ

บรรณาธิการประจำฉบับ

เกี่ยวกับผู้เขียน

กำพล จำปาพันธ์

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นวนชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประยุทธ สายต่อเนือง

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาสุรี ลือสกุล

- อักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาภาษาสเปน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Máster en Estudios Latinoamericanos Universidad de Salamanca ประเทศสเปน
- Doctorado en Literatura Española e Hispanoamericana Universidad de Salamanca ประเทศสเปน

เรวัตร์ หินอ่อน

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร

วริตตา ศรีรัตน

- ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง เหรียญทอง) จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณกรรมโคลเญียล จากมหาวิทยาลัยวอริก (University of Warwick) ประเทศอังกฤษ
- ปริญญาดุษฎีบัณฑิต (Doctor of Philosophy) สาขาวิชาวรรณคดีอังกฤษ จากมหาวิทยาลัยเซนต์แอนดรูส์ (University of St Andrews) ประเทศสกอตแลนด์

สิทธิารถ ศรีโคตร

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

สารบัญ

- นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา
อันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกส 9
สิทธิธารณ ศรีโคตร
- ฮอลันดาศาสนิกชน: การค้าของดัตช์ในรัฐอยุธยา 47
นวนชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์
- ชีวิตและงานของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ
“วันวลิต” พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17 66
กำพล จำปาพันธ์
- สรรพวิทยาการจากฝรั่งเศส : ประสิทธิภาพ อำนาจ
และพระราชนิยมในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ 100
เรวัตร หินอ่อน
- การเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน”
ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา 127
ประยुทธ สายต่อเนื่อง
- สเวียตลানা อเล็กซิเยวิช และเรื่องเล่าจากโลกแห่งการสูญเสีย 155
วริตดา ศรีรัตน
- วิจารณ์หนังสือ แปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับ
ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน 184
ภาสุรี ลือสกุล

โปรตุเกสนับว่าเป็นชาติที่เข้ามามีบทบาทต่อการปรับเปลี่ยน “แนวคิด วิธีการ และอุปกรณ์” ในทางทหารของกรุงศรีอยุธยาไปจากเดิมเป็นอย่างมาก

ABSTRACT

Innovation on Army of Ayutthaya Period Resulting from Contracting to Portugal

Sitthard Srikotr

Portugal was the first country of European group that contacted to Ayutthaya Capital since the middle of 21 Buddhist Era or the early of century 16. Moreover, in B.E 2054 or in A.D. 1511 the King of Portuguese had sent the Ambrassador named “Du-arte Fernandes” to bring the tributes of making good relationship with Ayutthaya capital in the period of King of Somdej Ramathibodee 2. Moreover, the royal court of Ayutthaya had received this tribute as the good friendship and sent its Ambrassador to Malaka. Besides, until in B.E. 2059 that Thai and Portuguese had made the friendship treaty and trade treaty to each other by allowing Portuguese people to trade and spread Christianity in Ayutthaya capital and up countries of Thailand, such as Marid, Tanaosri, Pattani and Nakornsriathammarat and others.

For the Portuguese products, Ayutthaya capital was interested in special way to Fire pistols in both large ones and small but long ones including of gunshot and gunpowder. Then, the new coming of fire pistols from Portuguese was become to be the significant innovation that can change the war plan of Ayutthaya. Thus, since then it has written the new war plan or Pichaisongkram war plan in the new way to conform with the fire pistols and the new strategic war of Portuguese also.

Furthermore, there were several of Portuguese people who volunteered to be the mercenary and applied their capacity as their occupational soldiers to use the new weapons or the fire pistols for war. Later, in the period of the Chaiyachathirath King there were a lot of volunteer Portuguese soldiers to assist Ayutthaya for defeat Myanmar armies in Chiangkran. Then, it allowed for Portuguese people to set up their residents inside Ayutthaya called Portuguese Villages as well as bestowing on the land for setting up the Churches of Christianity as well.

Apart from the fire pistols, the city wall and large turret were built up from the bricks to protect from the invading of the enemies in the period of Mahachakkaphad King. Moreover, it had assumed that these ones were resulted from the supporting of Portuguese people according to the finding of drawing pictures by Dutch people in the period of King Prasartthong or in the end of Buddha Era 22 or in the early of Century 17. What's more, these drawing pictures are the City Wall with large turret of Ayutthaya palace with circle shape. Similarly, it had assumed that these ones were built up by the recommend of the Portuguese craftsman. Significantly, it was found that this information was conformed with the anthropology evidences at the root base of the turret that is appeared above the ground in the current day. Therefore, it had the assumption that this circle shape of the turret was the first one built up by Portuguese craftsman. As the result, this basic shape had been spread from building the turret on the middle age of Europe, and it had assumed that in the short time the Portuguese craftsman had built up this same kind of the turret in Malaga also.

Keywords: Portuguese, Innovation on Army, Contracting to Portugal

นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา อันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกส

สิทธิธารณ ศรีโคตร

คำว่า “นวัตกรรม” เป็นศัพท์บัญญัติให้ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า “innovation” ซึ่งตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 ได้ให้ความหมายของ “นวัตกรรม” ไว้ว่า “นวัตกรรม” หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแตกต่างจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ เป็นต้น. (ป. นวต + ส. กรม อ. innovation)¹ ดังนั้น “นวัตกรรมทางทหาร” จึงหมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการทหารที่ทำขึ้นใหม่หรือแตกต่างจากแนวทางเดิมทั้งในด้านแนวคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ ซึ่งในสมัยอยุธยา นั้น โปรตุเกสนับว่าเป็นชาติที่เข้ามามีบทบาทต่อการปรับเปลี่ยน “แนวคิด วิธีการ และอุปกรณ์” ในทางทหารของกรุงศรีอยุธยาไปจากเดิมเป็นอย่างมาก และผลแห่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ก็ยังมีผลกระทบต่อเนื่องมาอีกเป็นเวลานาน ซึ่งในบริบทของบทความนี้ นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกสนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสามประเด็น คือ ปืนไฟ ป้อมปราการ และตำราพิชัยสงคราม

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 610.

1. ปืนไฟ

ซึ่งปืนไฟในที่นี้แบ่งออกได้เป็นปืนใหญ่ (Cannon) และปืนเล็กยาว (Arquebus) ซึ่งการถือกำเนิดและพัฒนาการของปืนไฟนั้นเกี่ยวพันอย่างมีนัยสำคัญต่อการค้นพบดินปืน โดยชนชาติแรกที่ค้นพบดินปืนก็คือ ชาวจีน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3² (ปลายพุทธศตวรรษที่ 8) ซึ่งเป็นการค้นพบโดยบังเอิญในการผสมถ่าน กำมะถัน และดินประสิวเข้าด้วยกันระหว่างการผลิตยาอายุวัฒนะ ซึ่งเมื่อได้มีการค้นพบดินปืนในจีนแล้วในขั้นต้นมิได้ใช้เพื่อกิจการทางทหารแต่อย่างใด หากแต่ใช้จุดเพื่อเป็นพลุไฟสำหรับเฉลิมฉลองในงานเทศกาลรื่นเริงต่างๆ ส่วนการใช้ดินปืนเพื่อการทหารนั้น ได้เริ่มอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10³ (ปลายพุทธศตวรรษที่ 15) ในยุคราชวงศ์ซ่งเหนือโดยมีการใช้ในลักษณะเป็นวัตถุระเบิด ปืนใหญ่ ปืนใหญ่มือถือ (hand cannon)

ซึ่งเมื่อราชวงศ์ซ่งได้พ่ายแพ้สงครามต่ออนารยชนเผ่ามองโกลในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18) ทำให้ชาวมองโกลรับเอาการใช้ดินปืนเพื่อการทหารดังกล่าวไป และเมื่อมองโกลได้ทำสงครามแผ่ขยายอิทธิพลเข้าไปยึดครองดินแดนต่างๆ ในเอเชียกลางเรื่อยไปจนถึงดินแดนตะวันออกกลาง ก็ได้ทำให้ความรู้ในการใช้ดินปืนเพื่อการทหารดังกล่าวแพร่กระจายจากชาวมองโกลไปในหมู่ชาวอาหรับ เติร์ก เรื่อยไปจนถึงชาวเปอร์เซียและชาวอินเดีย⁴ โดยในส่วนของโลกตะวันตกนั้น ได้ปรากฏหลักฐานการใช้ปืนใหญ่นขนาดเล็ก (hand cannon) เป็นครั้งแรกในสมรภูมิเอ็น จาลูท (Battle of Ain Jalut) ณ

² เทมเพิล, โรเบิร์ต, ต้นกำเนิด 100 สิ่งแรกของโลก : The Genius of China, พงศาล มีคุณสมบัติ, แปล (กรุงเทพฯ : มติชน, 2555), หน้า 313, 315.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 321, 333.

⁴ ทาร์ลิง, นิโคลาส, บรรณาธิการ, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับ кемบริดจ์ เล่มสอง : จากประมาณคริสต์ศักราช 1500 ถึงประมาณคริสต์ศักราช 1800, มัทนา เกษกมล, บรรณาธิการแปล (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), หน้า 49.

วันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1260⁵ (พ.ศ. 1803) ซึ่งเป็นการรบระหว่างกองทัพมองโกลกับกองกำลังมัมลุกจากอียิปต์ ในบริเวณที่ปัจจุบันคือตะวันออกของประเทศอิสราเอล ซึ่งในการรบครั้งนั้นกองทัพมองโกลได้ถูกตีได้และยิงถล่มด้วยปืนใหญ่มือถือ (hand cannon) จากฝ่ายอียิปต์จนต้องแตกพ่ายไป⁶

หลังจากนั้นสันนิษฐานว่าการใช้ดินปืนเพื่อการทหารก็ได้เริ่มแพร่กระจายเข้าสู่ทวีปยุโรป โดยในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 19) ได้มีการประกาศสูตรการผสมดินปืนในเอกสารชื่อว่า “Opus maius” และ “Opus tertius” ที่แต่งขึ้นโดยโรเจอร์ เบคอน⁷ (Roger Bacon) หลังจากนั้นก็ได้ปรากฏหลักฐานของการใช้ปืนใหญ่ในสมรภูมิตรบทางบกที่วาดขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14⁸ (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19) และในช่วงปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 14 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) นั้นเอง ได้ปรากฏการใช้อาวุธปืนใหญ่ในยุโรปกันอย่างแพร่หลาย⁹ จนถึงในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) อันเป็นช่วงเวลาที่โปรตุเกสได้เดินทางเข้ามายังดินแดนเอเชียเป็นครั้งแรกนั้น ปืนใหญ่ได้ถูกนำมาใช้อย่างเต็มรูปแบบและได้ผลในทางยุทธวิธี¹⁰ จนกลายเป็นศาสตราวุธที่สำคัญยิ่งในการทำสงครามในยุโรป ซึ่งโปรตุเกสก็เป็นชาติยุโรปหนึ่งที่มีความเชี่ยวชาญในการใช้ปืนไฟดังกล่าวมากพอสมควร ซึ่งเทคโนโลยี “ปืนไฟ” ที่ทางกรุงศรีอยุธยาได้รับจากโปรตุเกสนั้น จะขอแยกกล่าวเป็นสองประเด็นคือ ปืนใหญ่

⁵ Overy, Richard, *A History of War in 100 Battles* (London : William Collins, 2014), p 143.

⁶ *Ibid.*, p. 145.

⁷ Cross, Robin, *50 Events You Really Need to Know : History of War* (London : Quercus, 2012), p 60.

⁸ *Ibid.*, p 60.

⁹ Levy, Joel, *Fifty Weapons That Changes the Course of History* (London : Apple Press, 2014), p 72.

¹⁰ ริด, แอนโทนี, *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450 – 1680 : เล่มสอง การขยายตัวและวิกฤตการณ์*, พงษ์ศรี เลขาวัฒนะ แปล (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2548), หน้า 240.

(Cannon) และปืนเล็กยาวคาบชูด (Arquebus)

1.1 ปืนใหญ่ (Cannon)

ถึงแม้ว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆจะระบุว่า โปรตุเกสจะเป็นผู้นำเทคโนโลยีปืนใหญ่เขามายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อแลกกับสิทธิพิเศษทางการค้าและการเผยแผ่คริสต์ศาสนาก็ตาม แต่จากข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายประการ ก็ต่างยืนยันว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) อันเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่โปรตุเกสเข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยานั้น ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการใช้ปืนใหญ่แพร่หลายแล้วทั่วไปในหลายพื้นที่ ซึ่งเมื่อโปรตุเกสได้ยกกองกำลังบุกเข้าโจมตีเพื่อยึดครองมะละกาใน ค.ศ. 1511 (พ.ศ. 2054) และยึดเมืองได้เป็นผลสำเร็จแล้ว ปรากฏว่าชาวโปรตุเกสได้ค้นพบอาวุธปืนใหญ่ของสุลต่านแห่งมะละกานับพันกระบอก โดยมีขนาดลำกล้องไม่ใหญ่มากนัก¹¹ มีทั้งที่หล่อขึ้นจากเหล็กและสำริด ซึ่งนอกจากมะละกาแล้วในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) นั้น ปรากฏว่ารัฐสลิมาอื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นมหาสมุทร ทั้งในคาบสมุทรมลายู เกาะสุมาตรา เกาะชวา และอาจเรื่อยไปจนถึงบางส่วนของฟิลิปปินส์นั้นก็มีปืนใหญ่ใช้กันแล้วแทบทั้งสิ้น¹²

โดยที่เทคโนโลยีปืนใหญ่เหล่านี้เป็นปืนใหญ่ที่แพร่กระจายมาจากปืนใหญ่ของจีน ซึ่งเริ่มมีขึ้นตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือของจีนในช่วงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 10¹³(ปลายพุทธศตวรรษที่ 15) และต่อมาเมื่อราชวงศ์ซ่งล่มสลายลงพร้อมๆกับการเข้ามาปกครองดินแดนจีนของชาวมองโกล ปืนใหญ่ก็ได้กลายเป็นอาวุธที่ใช้กันแพร่หลายในกองทัพมองโกลทั้งที่บกและที่เรือ และสันนิษฐานว่าเทคโนโลยีการใช้อุปกรณ์ปืนใหญ่เหล่านี้ได้แพร่กระจายเข้าสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 13 - 14 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18- ต้นพุทธ

¹¹ ทาร์ลิง, นิโคลาส, บรรณาธิการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

¹² ริด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกันหน้า 241.

¹³ เทมเพิล, โรเบิร์ต, เรื่องเดียวกัน, หน้า 321, 333.

ศตวรรษที่ 20) ทั้งจากการค้าและการรุกรานจากจีนโดยที่ปรากฏรายงานที่อ้างถึงเรือรบของชาวมองโกลที่ยกลงมาถูกรานเกาะชาวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18) ว่าติดอาวุธปืนใหญ่ เช่นเดียวกับเรือในกองเรือมหาสมบัติของชนที่แจ้งเหตที่ล่องลงมาสำรวจทะเลจีนใต้ เรือยไปจนถึงมหาสมุทรอินเดียในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19) นั้นก็ติดอาวุธปืนใหญ่เช่นกัน¹⁴

ซึ่งนอกจากในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นมหาสมุทรแล้ว ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ในช่วงก่อนการเข้ามาของโปรตุเกสก็ได้ปรากฏการใช้ปืนใหญ่อีกอย่างแพร่หลายแล้วในดินแดนประเทศเวียดนาม ตั้งแต่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15¹⁵ (ปลายพุทธศตวรรษที่ 20) โดยได้รับเทคโนโลยีดังกล่าวมาจากจีน ก่อนการเข้ามายังเอเชียของชาวโปรตุเกส และในภายหลัง เมื่อชาวตะวันตกโดยเฉพาะโปรตุเกสได้เข้ามาติดต่อกับเวียดนามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 -17 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 23) นั้นเวียดนามได้ศึกษาเกี่ยวกับเทคโนโลยีปืนใหญ่จากตะวันตกอย่างกระตือรือร้น จนสามารถพัฒนาศักยภาพการใช้ปืนใหญ่ของตนเองไปอย่างก้าวกระโดด¹⁶ จนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17(ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 23) เวียดนามจึงกลายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการใช้ปืนใหญ่ในการรบอย่างมีประสิทธิภาพไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาวตะวันตก¹⁷ ซึ่งก็ไม่ต่างกับอีกชาติที่มีการใช้ปืนใหญ่ในการสงครามมาก่อนการเข้ามาของโปรตุเกสก็คือพม่า ซึ่งสันนิษฐานว่าพม่าได้เทคโนโลยีปืนใหญ่นี้ผ่านมาจากทางอินเดีย (ซึ่งอินเดียก็ได้ความรู้ตกทอดมาจากชาวมองโกลอีกทีหนึ่ง) โดยพม่ามีการใช้ปืนใหญ่อ่างแพร่หลาย จนขนาดมีโรงงานผลิตปืนใหญ่ใช้เองแล้วก่อนการเข้ามาของโปรตุเกส¹⁸

¹⁴ ริด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกันหน้า 240.

¹⁵ เรื่องเดียวกันหน้า 240.

¹⁶ ทาร์ลิง, นิโคลาส, บรรณาธิการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

¹⁷ ริด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

¹⁸ ทาร์ลิง, นิโคลาส, บรรณาธิการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

ซึ่งจากข้อมูลที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นจะพบว่า ในอาณาจักรต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งภาคพื้นทวีปและภาคพื้นมหาสมุทรนั้นได้มีการปรากฏการใช้ปืนใหญ่มาแล้วก่อนการเข้ามาของโปรตุเกสแล้วเป็นเวลานาน โดยเป็นปืนใหญ่ที่ใช้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นส่วนใหญ่แล้วมีต้นพัฒนาการมาจากปืนใหญ่ในสายพัฒนาการจากประเทศจีน ซึ่งจากความตอนหนึ่ง ในศิลาจารึกหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหงที่จารึกขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1292¹⁹(พ.ศ. 1835) นั้นได้ปรากฏความตอนหนึ่งในด้านที่สองของจารึกว่า “...เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เที้ยรย่อมคนเสียดกัน เข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดั่งจักแตก...”²⁰ ซึ่งจากข้อความข้างต้น ชวนให้คิดว่า ชาวเมืองสุโขทัยมีการใช้ดินปืนทำประทัด หรือดอกไม้ไฟเล่นกัน แต่อาณาจักรสุโขทัยจะมีการใช้ดินปืนเพื่อการทหารหรือไม่นั้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่าที่พบในปัจจุบัน ก็ยังไม่ปรากฏพบบริบทการใช้งานในลักษณะดังกล่าว

แต่พอล่วงเข้าสู่สมัยอยุธยาตอนต้น มีความเป็นไปได้ว่ากรุงศรีอยุธยานั้นมีปืนใหญ่ในราชการอยู่แล้วก่อนการเข้ามาติดต่อกับโปรตุเกสโดยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นปืนใหญ่ในสายพัฒนาการจากประเทศจีน²¹ ดังปรากฏความตามพระพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพิงศ²² และฉบับพันจันทนุมาศ²³ ว่าในรัชสมัยพระรามาศวร เมื่อทรงครองราชย์ครั้งที่ 2 เมื่อ ค.ศ. 1388 - 1395²⁴ (พ.ศ. 1931 - พ.ศ. 1938) คราวยกทัพไปล้อมนครเชียงใหม่ ตามพระราชพงศาวดาร

¹⁹ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง : ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 3.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

²¹ ทาร์ลิง, นิโคลาส, บรรณาธิการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

²² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพิงศ (ขาด) เล่มที่ 1 (กรุงเทพฯ : ศุรสภา, 2533), หน้า 6.

²³ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”: ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 217.

²⁴ มุลนิธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า 53.

กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ยิงปืนใหญ่ออกมา กำแพง (นครเชียงใหม่) พังกว้าง 5 วา” ซึ่งหากความเป็นไปจริงตามความข้างต้น สันนิษฐานว่าปืนใหญ่ที่ใช้น่าจะเป็นปืนใหญ่ตามแบบแผนจีนที่มีขนาดใหญ่พอสมควร

ซึ่งในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับที่ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานของการมีปืนใหญ่ใช้นั้น ปรากฏว่าทางฝ่ายอาณาจักรล้านนา ก็ได้มีการกล่าวอ้างถึงการใช้อาวุธปืนไฟ²⁵ แล้วตั้งแต่รัชสมัยพญามังราย ในคราวที่ทรงยกทัพไปปราบพญาธิบา พระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรหริภุญชัย ใน ค.ศ. 1296²⁶ (พ.ศ. 1839) แต่มาปรากฏบริบทการใช้งานปืนไฟชัดเจน ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ที่ทรงใช้ปืนใหญ่ในการรบขึ้นช้างเผือกเพื่อยึดเมืองน่านใน ค.ศ. 1448 (พ.ศ. 1991) ซึ่งใน “พงศาวดารเมืองน่าน”²⁷ และ “ตำนานพระธาตุแช่แห้ง”²⁸ เรียกปืนใหญ่ที่พระเจ้าติโลกราช ทรงนำมายิงที่เมืองน่านว่า “อะหม็อกคีนาศ” ซึ่งในเอกสารฝ่ายเมืองเชียงใหม่ “ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่” ได้กล่าวว่าเมื่อพระเจ้าติโลกราช ล้อมเมืองน่านไว้ได้แล้ว ก็ทรงเอา “ปืนปู้เจ้า” ยิงเข้าไปในเมืองน่านจนถูกยอดต้นตาลในเมืองหัก ทำนองข่มขู่ให้ยอมแพ้²⁹ (ในเอกสารทางน่านระบุว่า ยิงเข้าทางประตูอุทยาน หรือ อุณยาน) จนในที่สุดชาวเมืองน่าน

²⁵ แต่เดิมในภาษาไทยโบราณ “ปืน” หมายถึง อาวุธขีดสัง (Missileweapon) ทุกชนิด เช่น นายนัปืนยาว ในตำนานพระร่วงส่งส่วยน้ำ ซึ่งมีอาวุธเป็น ธนูยาว แต่ภาษาไทยโบราณก็เรียก “ปืน” เป็นต้น แต่ถ้าต้องการขยายความว่าเป็น “ปืนไฟ” ต้องมีคำว่า “สีหนาท” หรือ “สีนาศ” ซึ่งแปลว่า เสียงดัง เสียงกึกก้อง มาขยายคำว่า “ปืน” เพื่อแสดงให้เห็นถึงบริบทการใช้งานของปืนไฟที่มีเสียงดังมากขณะยิง : ผู้วิจัย

²⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับปรับปรุงใหม่ (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, 2547), หน้า 47.

²⁷ พงศาวดารเมืองน่าน (เชียงใหม่ : อนุชพรินตัง, 2543), หน้า 85.

²⁸ ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ฉบับวัดนาชาว ธรรมโบลานหมายเลข วัดนาชาว บ. 080/9 สำนวณพบเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2545 อ้างถึงในสายันต์ ไพรชาญจิตร, โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม : แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา (นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), หน้า 37.

²⁹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

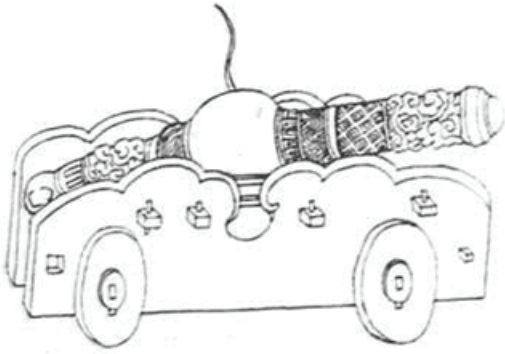
จึงยอมอ่อนน้อมเป็นประเทศราช ซึ่งถึงแม้ว่าเอกสารที่นำมากล่าวอ้างข้างต้นนั้น ได้เขียนขึ้นหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นไปเป็นเวลานาน ซึ่งอาจจะมีการคลาดเคลื่อนไปบ้างเป็นธรรมดาก็ตาม แต่อย่างน้อย การที่เอกสารที่ต่างท้องถิ่น (คือ เชียงใหม่ กับน่าน) ต่างก็ปรากฏความที่ตรงกันนั้น เรื่องที่มีการใช้ปืนที่ปรากฏดังกล่าวก็ย่อมจะมีมูลบ้างตามสมควร ซึ่งจากการศึกษาก็พบว่า เอกสารต่างๆของทางฝ่ายล้านนา ที่ได้เขียนขึ้นตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา ได้เริ่มมีความถูกต้องแม่นยำขึ้นมาก จนถึงหลายฉบับสามารถนำมาสอบทานหาความถูกต้องของเอกสารอื่นๆได้อีกด้วย³⁰

เกี่ยวกับเทคโนโลยีปืนไฟของล้านนานี้ สันนิษฐานน่าจะได้รับมาจากประเทศจีนผ่านการติดต่อกับมณฑลยูนนาน³¹ โดยที่ประเทศจีนได้เริ่มใช้ดินปืนเพื่อการทหารแล้วอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 15) ในยุคราชวงศ์ซ่งเหนือซึ่งเมื่อราชวงศ์ซ่งได้พ่ายแพ้สงครามต่ออนารยชนเผ่ามองโกลในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18) แล้วชาวมองโกลได้รับเอาเทคโนโลยีการใช้ปืนใหญ่จากชาวจีน โดยได้ปรับปรุงจนสามารถนำไปใช้ในการรบทางเรือได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น มีการใช้ปืนใหญ่ในรุกรานชาวของชาวมองโกลในปี ค.ศ.1293³² (พ.ศ. 1836) ส่วนในสงครามคราวที่มองโกลรุกรานอาณาจักรพุกามในปี ค.ศ. 1287 (พ.ศ. 1830) ยังไม่มีเอกสาร – หลักฐานใดยืนยันได้ว่ามีการใช้ปืนใหญ่หรือไม่ แต่ถ้ามีก็อาจจะเป็นช่องทางหนึ่งที่เขาปืนใหญ่เข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป และแพร่เข้าสู่อาณาจักรล้านนาในที่สุด ซึ่งในประเด็นนี้ จากผลงานการวิจัยของซันไลเจิน (Sun Lai Chen) ได้ระบุว่า ในสมัยราชวงศ์หมิงตอนต้น (คริสต์ศตวรรษที่ 15 / ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) นั้น เทคโนโลยีปืนไฟที่ได้แพร่

³⁰ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย – อยุธยา (กรุงเทพฯ : มติชน. 2545), หน้า 184.

³¹ Lorge, peter A., The Asian Military Revolution : From Gun Powder to the bomb (London : Cambridge University Press, 2008), p. 88.

³² ริด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

ภาพวาดปืนใหญ่ของจีนในช่วงราชวงศ์หยวน – หมิงตอนต้น
(คริสต์ศตวรรษที่ 13 – 15 / ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 – ปลายพุทธศตวรรษที่ 20)

ขยายออกไปจากประเทศจีนนั้น ได้เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างแสนยานุภาพให้กับรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปทางตอนเหนือ (เช่น ล้านนา) ในช่วงปี ค.ศ. 1390 – 1527 (พ.ศ. 1933 – 2070) เป็นอย่างยิ่ง³³

ซึ่งปืนใหญ่ที่มีใช้กันทั้งในฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ล้านนา และอาณาจักรอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เป็นปืนใหญ่แบบจีนที่นิยมใช้ลูกกระสุนเป็นหินโกลนจนกลม ซึ่งยังคงมีความขรุขระและเมื่อบรรจุลงในลำกล้องที่อัดดินปืนหมอนรองแล้ว จะทำให้ช่องว่างระหว่างลูกกระสุนและลำกล้องปืนหรือ “วินเดจ”³⁴(windage) มีมาก ซึ่งการที่มีวินเดจที่ห่างจากระยะของรัศมีลำกล้องมากจนเกินไปนั้น³⁵ จะส่งผลให้แรงอัดจากการระเบิดของดินปืนรั่วไหลออกตาม

³³ Sun Lai Chen. Ming – Southeast Asian Overland Interactions, 1368-1644. Ph.D. Dissertation, Ann Arbor, University of Michigan. 2000. อ้างถึงใน ภูมิ สุระเกียรติ, อารูธปิ่นไฟตะวันตกและทหารรับจ้างชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์พม่า ; ศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ 30 ฉบับที่ 6 เมษายน, 2552), หน้า 120 -121.

³⁴ Gray, Randal, Editor, *Weapons : An International Encyclopedia from 5000 B.C. to 2000 A.D.* (New York : St. Martin Press, 1991), p. 109.

³⁵ *ระยะของวินเดจที่เป็นที่นิยมในยุคตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) เป็นต้นมา คือ รัศมีของกระสุนปืนเป็น 9 ใน 10 ส่วนของรัศมีของลำกล้องปืน : ผู้วิจัย

ช่องว่างดังกล่าวจนทำให้สูญเสียแรงอัดและทำให้ระยะการตกกระทบของกระสุนที่จะเข้าทำลายเป้าหมายลดลง ทั้งยังมีวิถียิงที่ไม่มีความแม่นยำ จึงไม่มีผลในทางยุทธวิธีเท่าที่ควร จวบจนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) ในโลกตะวันตกจึงหันมาใช้กระสุนปืนใหญ่ที่หล่อขึ้นจากเหล็ก³⁶ ในขนาดใกล้เคียงกับรัศมีของลำกล้องจนปืนใหญ่เริ่มมีประโยชน์ในทางยุทธวิธีขึ้นมาบ้างแล้วตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และต่อมาในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 – ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 (พุทธศตวรรษที่ 22) ก็ได้มีการนำปืนใหญ่ติดตั้งลงบนฐานที่มีล้อเกวียนสามารถเทียมม้าลากจูงไปได้ในระยะไกล พร้อมทั้งลดขนาดปืนใหญ่ลงให้ไม่หนักเกินกว่าม้าสองถึงสี่ตัวลากได้ ซึ่งเรียกปืนใหญ่ในลักษณะนี้ว่า “ปืนใหญ่สนาม” (Field Artillery) ซึ่งส่งผลให้ปืนใหญ่สามารถเคลื่อนย้ายไปในภูมิประเทศต่างๆ เพื่อทำสงครามได้ง่ายขึ้น มีระยะการยิงที่ไกลขึ้น และเพิ่มความแม่นยำในการยิงสูง ทำให้ปืนใหญ่ตามแบบแผนตะวันตกนั้นมีประโยชน์ในทางยุทธวิธี³⁷ มากกว่าปืนใหญ่ตามแบบแผนจีนหรืออินเดียที่ใช้กันมาแต่เดิม

ปืนใหญ่ยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21)
ในยุโรปโดยมากยังเป็นแบบตั้งฐานกึ่งถาวร เคลื่อนย้ายลำบาก

ดังนั้น ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ กรุงศรีอยุธยานั้นน่าจะมีปืนใหญ่ตามแบบแผนจีนใช้ในราชการสงครามอยู่แล้วก่อนหน้าการเข้ามาของชาวโปรตุเกส

³⁶ Ibid., p 167.

³⁷ Levy, Joel, op.cit, p 95.

เช่นเดียวกับชาติอื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การที่ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาได้ตอบรับไมตรีของฝ่ายโปรตุเกสมิใช่เพราะทางฝ่ายอยุธยา “ไม่มี” ปืนไฟและต้องการอาวุธเช่นนั้นจากโปรตุเกส เนื่องจากอาวุธปืนไฟเหล่านั้น ทางฝ่ายอยุธยาน่าจะมิใช้อยู่แล้ว แต่การที่ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงตอบรับไมตรีของฝ่ายโปรตุเกสอย่างกระตือรือร้น และมอบสิทธิพิเศษทางการค้า และอนุญาตให้เผยแผ่คริสต์ศาสนาได้โดยเสรีนั้น ก็เพื่อแลกกับความช่วยเหลือทางทหารจากชาวโปรตุเกส³⁸ ที่มีความรู้ในการใช้งานสรรพาวุธ “แผนใหม่” ซึ่งก็คือ ปืนไฟ ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็กยาว นั่นเอง ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์กับการศึกสงครามในภายหน้าของฝ่ายกรุงศรีอยุธยา

ปืนใหญ่ยุคคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) เป็นต้นมา
ได้ปรับมาใช้ฐานล้อลาก เคลื่อนย้ายสะดวก (Field Artillery)

1.2 ปืนเล็กยาวคาบชุต (Arquebus)

นอกจากปืนใหญ่แล้วปืนเล็กยาวคาบชุตยังนับเป็นอาวุธที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการรบของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก โดยอาวุธปืนเล็กยาวนี้ก็เช่นเดียวกับปืนใหญ่ คือ ปรากฏร่องรอยการใช้งานในสงครามในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วก่อนการเข้ามาของชาติตะวันตก โดยปืนเล็กยาวดังกล่าวในขั้นต้นอาจเป็นมีรูปทรงพื้นฐานมาจากปืนใหญ่แต่มีขนาดย่อมสามารถถือได้ด้วยมือ และประกอบด้ามด้วยไม้อย่างง่าย ๆ ให้ทหารถือยิงด้วยการใช้คบไฟจุด

³⁸ ปรีดี พิศภูมิวิถี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

ชนวน หรือเอา “ชุด” คือ ด้ายที่ฝั้นเป็นเส้นขนาดใหญ่จุดไฟที่ปลาย ใช้ในการจุดชนวนปืนนั้น ปืนในลักษณะนี้มีใช้อยู่แล้วในประเทศจีนยุคราชวงศ์ซ่งเหนือพร้อมๆกับการเกิดขึ้นของปืนใหญ่ คือ ตั้งแต่ในราวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 15) โดยในยุคแรกเริ่มนี้ยังไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นปืนเล็กยาวได้ แต่จะเรียกว่า “ปืนใหญ่มือถือ” (Hand gun / Hand cannon) โดยปืนใหญ่มือถือนี้ได้แพร่เข้าสู่โลกตะวันตกพร้อมๆกับการรุกรานของชาวมองโกลในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 19) และปรากฏการใช้งานในทวีปยุโรปตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15³⁹ (ปลายพุทธศตวรรษที่ 20) และในช่วงปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 15 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) นั้นเองปืนใหญ่มือถือก็ได้รับการพัฒนารูปแบบให้ยาวเพรียวขึ้น สามารถถือสะดวก น้ำหนักไม่มากจนเกินไป ทั้งยังได้ไกลและแม่นยำขึ้น โดยเรียกปืนแบบนี้ว่า “ปืนเล็กยาว” (Arquebus) โดยมีระบบจุดระเบิดโดยการใช้ชุดติดไฟจี้ดินเชื้อ (ดินปืนอย่างแรงที่ใช้เป็นดินชนวนจุดระเบิดปืน) ที่ถาดบรรจุดินเชื้อ จึงเรียกปืนชนิดนี้อีกอย่างหนึ่งว่า “ปืนคาบชุด” (Matchlock gun) ซึ่งในทวีปยุโรป “ปืนเล็กยาว” หรือ “ปืนเล็กยาวคาบชุด” นี้ ได้เริ่มเข้ามาแทนที่ธนูและหน้าไม้อย่างเป็นระบบตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) โดยเวนิสได้เป็นรัฐแรกในยุโรปที่ใช้พลปืนเล็กยาวคาบชุดแทนพลธนูตั้งแต่ราว ค.ศ. 1490⁴⁰ (พ.ศ. 2033) และเมื่อล่วงมาถึงในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) ปืนเล็กยาวคาบชุดก็ได้กลายเป็นอาวุธประจำการมาตรฐานในหลายๆกองทัพทั่วทั้งทวีปยุโรป⁴¹รวมไปถึงกองทัพโปรตุเกสด้วย

³⁹ Gray, Randal, editor, op.cit., p. 116.

⁴⁰ รีด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

⁴¹ Houston, Rob, Editor, Firearms : An Illustrated History (London : Dorling Kindersley, 2014), pp. 22-23.

“ปืนเล็กยาว” (Arquebus) ที่ชาวโปรตุเกสนำเข้ามายังอยุธยาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) มีระบบจุดระเบิดแบบคาบซูด (Matchlock) บรรจุกะสุนดินดำคราวละนัดโดยใช้ไม้กระทุ้งช่วยบรรจุทางปากกระบอก

ส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นปรากฏหลักฐานการใช้ “ปืนใหญ่เบา” (Culverin/Falconet) และ/หรือ “ปืนใหญ่มือถือ” (Hand gun / Hand cannon) ในเวียดนามและมลายูแล้วตั้งแต่อายุเข้าที่สุดเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15⁴² (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21)

ส่วนในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนั้น ได้ปรากฏการใช้ “ปืนใหญ่ขนาดเล็ก” หรือ “ปืนใหญ่มือถือ” มาแล้วตั้งแต่ยุคอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏความตามพระพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพงศ⁴³ และฉบับพันจันทนุมาศ⁴⁴ ว่าในรัชสมัยพระราเมศวร เมื่อทรงครองราชย์ครั้งที่ 2 เมื่อ ค.ศ. 1388 - 1395⁴⁵ (พ.ศ. 1931 - พ.ศ. 1938) ได้ทรงยกทัพหลวงไปรบกับ “พญากัมพูชา”

⁴² ริด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 240-241.

⁴³ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพงศ (จาด) เล่มที่ 1, หน้า 8.

⁴⁴ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”: ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 3, หน้า 216.

⁴⁵ มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

ตามพระราชพงศาวดารกล่าวว่า “ทรงลงจากหลังช้างและใช้ปืนนกสับ (ปืนใหญ่มือถือ?) ยิงลงไปต้อน “หม้อดิน(หม้อบรรจุดินปืน)” ลูกขึ้นเป็นเพลิงพญากัมพูชาหนีรอดจับได้พญาอุปราชลูก” ซึ่งสันนิษฐานว่าผู้บันทึกพงศาวดารรุ่นหลังอาจจะใช้ “ปืนนกสับ (คาบซุต)” แทนปืนใหญ่มือถือก็เป็นได้

ซึ่งในเวลาไล่เลี่ยกันกับที่ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานของการมีปืนใหญ่ใช้นั้น ปรากฏว่าทางฝ่ายอาณาจักรล้านนา ก็ได้มีการกล่าวอ้างถึงการใช้อาวุธปืนไฟแล้วตั้งแต่รัชสมัยพญามังราย ในคราวที่ทรงยกทัพไปปราบพญาเยีบา พระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรหริภุญชัย ใน ค.ศ. 1296 (พ.ศ. 1839) โดยมีการกล่าวถึงการยิง “สินาศปืนน้อยปืนใหญ่”⁴⁶ซึ่งหากความเป็นไปจริงตามข้อมูลข้างต้น ในสมรภูมิดังกล่าวนอกจากอาวุธปืนใหญ่แล้วสันนิษฐานว่าน่าจะมีการใช้ปืนใหญ่มือถือ (ปืนน้อย?) ในการรบครั้งนั้นด้วย

ซึ่งนอกจากหลักฐานทางฝ่ายล้านนาแล้ว เอกสารที่เป็นที่เชื่อถือที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของกรุงศรีอยุธยา คือ พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ก็ได้กล่าวถึงการใช้อาวุธปืนไฟของกองทัพล้านนาด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ใน ค.ศ. 1463 (พ.ศ. 2006) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระราชโอรสคือ สมเด็จพระอินทราชา ได้ทำศึกกับพระเจ้าติโลกราชที่ได้เข้ามายึดเมืองสุโขทัย และในการศึกครั้งนั้นสมเด็จพระอินทราชาทรงต้อง “ปืน” ที่พระพักตร์⁴⁷ซึ่งการศึกครั้งนี้ก็ได้กล่าวถึงในเอกสาร “ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่” ของทางฝ่ายล้านนาด้วยเช่นกัน แต่ทางล้านนากล่าวว่าการศึกนั้นได้เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1457 (พ.ศ. 2000) โดยกล่าวถึงสมเด็จพระอินทราชาว่า “...ผู้อินทราชาถูกปืนก้องที่หน้าผากหัน...”⁴⁸ ซึ่งยังไม่ทราบแน่ชัดว่า “ปืนก้อง” มีลักษณะเป็นเช่นไร เป็นปืนไฟหรือธนู - หน้าไม้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หาก ปืนก้องเป็นปืนไฟจริงก็

⁴⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วิทยาง, เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁴⁷ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”: วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 421.

⁴⁸ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วิทยาง, เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

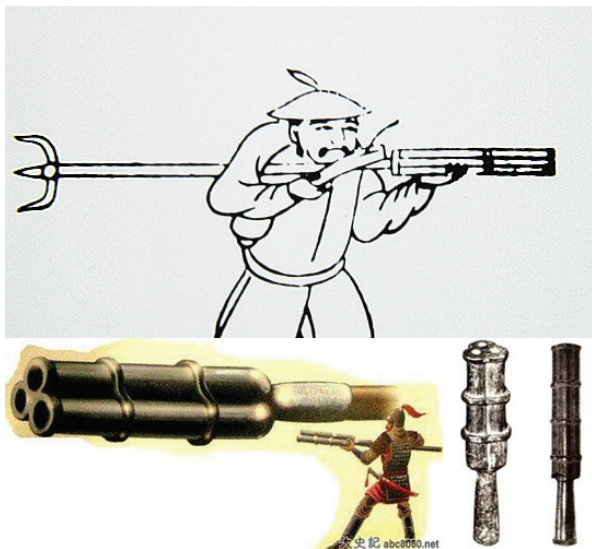
สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “ปืนใหญ่ขนาดเล็ก” หรือ “ปืนใหญ่มือถือ” ก็เป็นไปได้

นอกจากนั้น อาวุธที่เอกสารล้านนาเรียกว่า “ปืนก้อง” นั้นได้ปรากฏว่าทางฝ่ายอยุธยาก็มีอาวุธดังกล่าวใช้งานอีกด้วย โดยในคราวที่พระเจ้าติโลกราชยกทัพเข้ามัลล้อมเมืองกำแพงเพชรในปี ค.ศ. 1460⁴⁹ (พ.ศ. 2003) (เอกสารทางฝ่ายอยุธยาว่า ค.ศ. 1461 / พ.ศ. 2004) ทหารที่รักษาการในเมืองกำแพงเพชรได้ใช้อาวุธ “ก้องหน้าลำแบง”ยิงใส่ทหารของฝ่ายล้านนา จนต้องแตกพ่ายไปหลังจากล้อมเมืองได้เพียง 3 วัน การที่ชาวล้านนา รู้จักว่าสิ่งที่ชาวเมืองกำแพงเพชรยิงออกมาต่อต้านพวกตนนั้นคือ “ก้อง” หรือ “ปืนก้อง” ก็เป็นไปได้ว่าอาวุธนั้นของทางฝ่ายอยุธยา อาจจะเป็นลักษณะเดียวกับที่ฝ่ายตนมีใช้งานอยู่ก็เป็นได้

โดยสันนิษฐานว่า “ปืน”, “ก้อง” หรือ “ปืนก้อง” นั้นอาจจะเป็นปืนใหญ่มือถือ (hand cannon) ตามแบบที่มีใช้อยู่ในประเทศจีนในยุคราชวงศ์หยวน (ระหว่าง ค.ศ. 1279 - 1368 / พ.ศ. 1822 - 1911) โดยชาวจีนเรียกอาวุธปืนใหญ่ขนาดเล็กที่ใช้มือถือได้นี้ว่า “หอกเพลิง” ซึ่งถือกำเนิดขึ้นในประเทศจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 15) ในยุคราชวงศ์ซ่งเหนือและได้มีใช้แพร่หลายทั่วไปในกองทัพมองโกลที่เข้ายึดครองประเทศจีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18) เป็นต้นมา⁵⁰ ซึ่งเชื่อว่าเทคโนโลยีปืนใหญ่มือถือในลักษณะนี้ก็คงแพร่จากประเทศจีนเข้าสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังปรากฏข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ข้างต้น

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91 – 92.

⁵⁰ เทมเพิล, โรเบิร์ต, เรื่องเดียวกัน, หน้า 339.

ภาพวาดปืนใหญ่มือถือ (hand cannon) หรือที่ชาวจีนเรียกว่า “หอกเพลิง”
ในช่วงราชวงศ์หยวน – หมิงตอนต้น
(คริสต์ศตวรรษที่ 13 – 15 / ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 – ปลายพุทธศตวรรษที่ 20)
ในภาพมีสามลำกล้องและต้องใช้จุดจุดไฟให้เกิดการจุดระเบิด
ซึ่งปืนเช่นนี้มีรูปแบบคล้ายกับรูปแบบที่มีใช้งานในโลกตะวันตกในช่วงเดียวกัน

แต่ปัญหาของปืนใหญ่มือถือก็คือ การที่มีน้ำหนักมาก ยิงได้ไม่ไกลนัก ทั้งยังขาดความแม่นยำในการยิง เพราะการยิงปืนใหญ่มือถือนั้น เน้นการยิงกระสุนลูกปรายออกไปข้างหน้าเพื่อสกัดการรุกคืบของศัตรู มากกว่ายิงเพื่อเจาะจงสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อประโยชน์ในทางยุทธวิธี ซึ่งเมื่อโปรตุเกสได้เข้ามาติดต่อกับรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) และได้นำอาวุธปืนเล็กยาวคาบซุด (Arquebus) เข้ามา หลายรัฐทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปและภาคพื้นมหาสมุทรต่างให้ความสนใจนำเข้าอาวุธปืนเล็กยาวคาบซุดนี้เข้ามาเป็นอาวุธประจำการในกองทัพของตน รวมไปถึงกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน ดังปรากฏทำเนียบขุนนางกรมฝรั่งแม่นปืนในพระอัยการตำแหน่งนาทหาร – หัวเมือง ดังกล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้า

การเข้ามาของปืนเล็กยาวคาบชุดของชาวโปรตุเกสที่ค่อนข้างแม่นยำ ยังได้ไกล และน้ำหนักไม่มากเมื่อเทียบกับปืนใหญ่มือถือที่มีอยู่แต่เดิมนั้น ถือว่ามีประโยชน์ในทางยุทธวิธีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการใช้ปืนเล็กยาวคาบชุดแบบนี้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดนั้น ก็ต้องอาศัยยุทธวิธีที่ชาวยุโรปใช้อยู่ก่อน ซึ่งจะมีปรากฏอยู่ในตำราพิชัยสงครามซึ่งจะอธิบายต่อไปในหัวข้อที่ 3

2. ป้อมปราการ

เมื่อพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นใน พ.ศ. 1893 (ค.ศ.1350) นั้น การป้องกันพระนครจากข้าศึกนั้น นอกจากจะใช้แนวแม่น้ำธรรมชาติและชุดคู่อื่นๆเพิ่มเติมแล้ว สันนิษฐานว่าได้มีการสร้างกำแพงเมืองมีลักษณะเป็นเนินดินมีเสาไม้ระเนียดปักไว้เนินดินรายรอบพระนคร⁵¹ ซึ่งการที่มีได้สร้างป้อมปราการให้แข็งแรงด้วยการก่ออิฐนั้น ก็ด้วยในช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ค.ศ. 1548 – 1569 / พ.ศ. 2091 - 2112) นั้น ทางกรุงศรีอยุธยาได้วางยุทธศาสตร์การป้องกันพระนครจากข้าศึกโดยมิได้มุ่งหมายเพื่อเอาพระนครเป็นที่รับศึก แต่จะเอาหัวเมืองต่างๆที่ตั้งอยู่รายรอบพระนครรับศึก แล้วพระนครก็จะยกกองกำลังออกไปหนุน

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยุทธศาสตร์ข้างต้นได้เปลี่ยนแปลงไปโดยตรงใช้พระนครเป็นที่ตั้งรับทัพหลวงของพระเจ้าบุเรงนองของฝ่ายพม่า ดังนั้นความตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจักรพรรดิพงศ์⁵² และฉบับพันจันทนุมาศ⁵³ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะกำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ให้มั่นคงแข็งแรง โดยความตามพระราช

⁵¹ เมนเดส ปินโต, เฟอร์เนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

⁵² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาต) เล่มที่ 1, หน้า 36.

⁵³ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”: ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 3, หน้า 231.

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจักรพรรดิพงศ์⁵⁴ และฉบับพันจันทนุมาศ⁵⁵ ยังระบุอีกว่า ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อกำแพงจากเมืองสุพรรณบุรี⁵⁶ ลพบุรี และนครนายกลงเสีย สันนิษฐานว่าเพื่อนำอิฐจากกำแพงเมืองเหล่านั้นมาเพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างกำแพงพระนครด้วยการก่ออิฐถือปูน ให้แข็งแรงทนทานต่อแรงกระแทกของลูกกระสุนปืนใหญ่ พร้อมกันนั้นสันนิษฐานว่าได้ทรงโปรดเกล้าฯ สร้างป้อมค่ายและหอรบเพื่อติดตั้งปืนใหญ่ประจำไว้ตามป้อมปราการและที่ช่องระหว่างใบเสมา

การเริ่มต้นสร้างปราการป้องกันพระนครในครั้งนั้น ปรากฏว่ายังคงมีจุดบกพร่องและหละหลวมอยู่บ้าง เป็นเหตุให้ต้องเสียพระนครแก่พม่าเข้าศึกใน ค.ศ. 1569 (พ.ศ. 2112) จนกระทั่งในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา (ค.ศ. 1569 – 1590 / พ.ศ. 2112– 2133) ตามความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจักรพรรดิพงศ์⁵⁷ และฉบับพันจันทนุมาศ⁵⁸ ระบุว่า ศักราช 924 ปีจอจัตวา ศก โปรดเกล้าให้ขุดคูขื่อหน้า (ใหม่) และให้ยกกำแพงพระนครออกไปตั้งถึงริมน้ำ

ซึ่งที่เกี่ยวข้องกับป้อมปราการที่สร้างขึ้นเป็นระยะตามแนวกำแพงเมือง (Citadel) ที่สร้างขึ้นในคราวนั้น ตามตามบันทึกของเมอซิเออร์ ฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้าในช่วงหลังการสร้างกำแพงและป้อมปราการนั้นไปแล้ว

⁵⁴ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เล่มที่ 1, หน้า 61.

⁵⁵ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”: ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 3, หน้า 244.

⁵⁶ จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า เมืองสุพรรณบุรีนั้น แต่เดิมเมื่อครั้งยังมีกำแพงเมืองได้มีการก่อกำแพงเมืองเป็นอิฐ จึงสันนิษฐานว่าเมื่ออื่นอีกสองเมืองอาจจะมีการก่อกำแพงเมืองที่เป็นอิฐด้วยก็ได้ ดูใน ศิลปากร, กรม, ผลการดำเนินงานทางโบราณคดี : กำแพงเมืองโบราณสุพรรณบุรี ; วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี (กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 14.

⁵⁷ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เล่มที่ 1, หน้า 131.

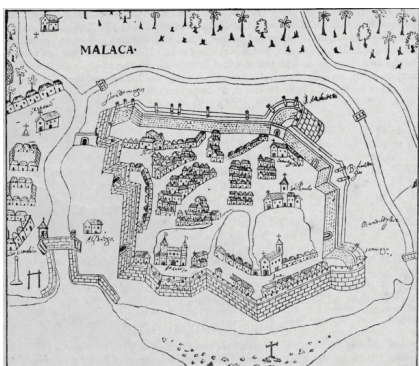
⁵⁸ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”: ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 3, หน้า 276.

และได้บันทึกเรื่องราวของชาวสยามไว้ในประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยามไว้ โดยความตอนหนึ่งระบุไว้ว่า “ป้อมปราการ” ที่สร้างขึ้น (ในรัชกาลพระมหาจักรพรรดินั้น) นั้น ได้สร้างขึ้นตามคำแนะนำของบาทหลวงโดมินิกันชาวโปรตุเกสรูปหนึ่ง⁵⁹ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากหลักฐานประวัติศาสตร์แล้วพบว่า ตามภาพวาดสีน้ำมัน “IUDEA” แสดงภาพของกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ค.ศ. 1629 – 1656 / พ.ศ. 2172 - 2199) ที่วาดขึ้นโดยจิตรกรโจฮันเนส วิงโบนส์ ชาวดัตช์นั้น ปรากฏป้อมปราการรูปทรงกระบอกกลมในภาพวาด ซึ่งสันนิษฐานกันว่าป้อมปราการนั้นน่าจะเป็น “ป้อมเพชร” ที่ทางทิศใต้ของพระนคร บริเวณปากน้ำบางกะจะ ซึ่งป้อมปราการรูปทรงกระบอกกลมตามแบบป้อมเพชรแต่เดิมนี่เป็นรูปทรงมาตรฐานของหอรบและป้อมปราการที่นิยมสร้างกันมาในยุโรปยุคกลาง⁶⁰ และยังคงสร้างสืบต่อกันมาจนถึงในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 22) ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยป้อมปราการทรงเหลี่ยมในช่วงหลังจากนั้นโดยนอกจากจะมีหลักฐานที่ปรากฏตามภาพวาดแล้วจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณป้อมเพชรพบว่า ภายใต้อาณานิคมของป้อมเพชรที่น่าจะได้รับการปฏิสังขรณ์ให้เป็นป้อมทรงเหลี่ยมในภายหลังโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศส ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ค.ศ. 1656 – 1688 / พ.ศ. 2199 - 2231) นั้น ได้ปรากฏร่องรอยของฐานป้อมทรงกลมอีกชั้นจากภายใต้ฐานป้อมทรงเหลี่ยม ซึ่งก็สอดคล้องกับภาพวาดข้างต้นทุกประการ

⁵⁹ ไกรฤกษ์ นานา, 500 ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย – โปรตุเกส (กรุงเทพ : มติชน, 2553), หน้า 130.

⁶⁰ Koch, H. W., Medieval Warfare (New York : Barnes & Noble Books, 1978), p. 156.

นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกส

ป้อมปราการในยุคกลางของยุโรปนิยมสร้างหอบด้วยทรงกระบอกกลม (ภาพซ้ายในฝรั่งเศส, ภาพขวาในกรีซ) ซึ่งโปรตุเกสได้ใช้ป้อมทรงกระบอกแบบนี้มาใช้ในการสร้างป้อมปราการของเมืองมะละกาอีกด้วย (ภาพล่าง)

จากหลักฐานข้างต้นจึงพอจะกล่าวได้อย่างหนักแน่นพอสมควรว่า การสร้างป้อมปราการตามแนวกำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยา (Citadel) ที่ก่อสร้างใหม่ด้วยอิฐในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น ชาวโปรตุเกสน่าจะมีส่วนสำคัญในการเป็นที่ปรึกษาโดยใช้รูปแบบของป้อมปราการที่เป็นที่นิยมสร้างในยุโรปขณะนั้นเป็นแบบแผนในการก่อสร้าง ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนั้น นอกจากที่กรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังปรากฏหลักฐานการสร้างป้อมปราการตามแนวกำแพงเมือง (Citadel) เป็นทรงกระบอกกลมแบบเดียวกับที่ปรากฏที่กรุงศรีอยุธยาที่เมืองมะละกา อันเป็นศูนย์กลางสำคัญของชาวโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย ดังนั้นป้อมปราการตามแนวกำแพงเมือง จึงน่าจะเป็นนวัตกรรมทางทหารที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวโปรตุเกสได้นำมาเผยแพร่ยังกรุงศรีอยุธยา

ภาพวาดสีน้ำมัน "JUDEA"(บนซ้าย) แสดงภาพของกรุงศรีอยุธยาในรัชกาล
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ค.ศ. 1629 – 1656 / พ.ศ. 2172 - 2199)
ที่วาดขึ้นโดยจิตรกร โจอันเนส วังโบนส์ ชาวดัตช์ได้ปรากฏภาพป้อมปราการทรงกระบอกกลม
ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น "ป้อมเพชร" ที่ปากน้ำบางกระบือ (บนขวา)
ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดีก็ได้พบรากฐานของป้อมทรงกลมอยู่ภายใต้
ป้อมทรงเหลี่ยมตรงตามภาพวาด (ภาพล่าง)

3. ตำราพิชัยสงคราม

หลักฐานเกี่ยวกับการรวบรวมตำราพิชัยสงครามแต่โบราณมานั้น ปรากฏ
หลักฐานครั้งแรก

ตามความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ⁶¹ ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระและรวบรวมตำราพิชัยสงครามต่าง ๆ ขึ้นเป็นฉบับหลวงครั้งแรก เมื่อ ค.ศ. 1518 (พ.ศ. 2061) และสันนิษฐานว่า ได้มีการปรับปรุงตำราพิชัยสงครามอีกครั้งในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ด้วยต้องปรับกลศึกให้รองรับกับสงครามช้างพม่า รามัญโดยมีการนำเอาพิชัยสงครามของฝ่ายพม่ารามัญที่ได้ทรงเคยศึกษามาเข้ามาประยุกต์ใช้ร่วมด้วย จนเมื่อเมืองกรุงศรีอยุธยาแตกใน ค.ศ. 1767 (พ.ศ. 2310) ปรากฏว่าตำราพิชัยสงครามได้กระจัดกระจายสูญหายจำนวนมาก คงเหลืออยู่แต่ฉบับที่มีผู้คัดลอกไว้บ้างเพียงบางตอนไม่ครบชุด บางส่วนก็ได้มีการแต่งขึ้นใหม่ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระและคัดลอกตำราพิชัยสงครามฉบับปลีกที่ยังเหลืออยู่ไว้จำนวนหลายสิบเล่มสมุดไทย แต่กลับไม่สอดคล้องเป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อรักษาเนื้อความไว้ไม่ให้สาบสูญพร้อมกันนั้นได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลตำราพิชัยสงครามของพม่ารามัญออกเป็นภาษาไทยอีกด้วย⁶²

และหลังจากนั้น ได้มีความพยายามชำระตำราพิชัยสงครามที่มีมากมายเหล่านั้นสืบมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 นับเป็นตำราพิชัยสงครามฉบับสุดท้ายที่ชำระอย่างสมบูรณ์ที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันยังคงมีเอกสารตำราพิชัยสงครามที่ได้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติเป็นจำนวนมาก ส่วนมากเป็นคำร้อยกรองแบบฉันท์ โคลง กลอน และร่ายบ้าง แต่งเป็นคำร้อยแก้วบ้าง โดยหลักๆ แล้วเนื้อหาในตำราพิชัยสงครามเหล่านั้นแบ่งออกเป็น 3 เป็นสามประเด็นใหญ่ๆ ได้แก่ 1) เหตุแห่งสงคราม 2) อุบายสงคราม 3) ยุทธศาสตร์และยุทธวิธี นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อ

⁶¹ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”: วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 423.

⁶² คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545), หน้า 3.

ทางด้านโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว โดยเฉพาะสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจะปรากฏความเชื่อในเรื่องดังกล่าวอย่างมาก

โดยพื้นฐานทั่วไปของยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี รวมไปถึงแบบแผนการทำสงครามที่ปรากฏตำราพิชัยสงครามนั้นโดยพื้นฐานแล้วเป็นไปตามแบบแผนที่ได้รับมาจากแหล่งเดียวกันก็คือ อินเดีย⁶³ โดยแบบแผนอย่างอินเดียข้างต้นนั้น ทางกรุงศรีอยุธยาน่าจะได้รับผ่านทางอาณาจักรเขมรโบราณที่ได้มีการจัดการกำลังรบเป็นกระบวนตามคัมภีร์อรรถศาสตร์ของอินเดีย⁶⁴ แต่สันนิษฐานว่าทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็ได้มีการจัดการกำลังรบตามแบบแผนเขมรทั้งหมด ด้วยข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และกำลังพล

จนเมื่อได้มีอาวุธปืนใหญ่และปืนเล็กยาวคาบชูดอันเป็นศาสตราวุธแผนใหม่จากชาวโปรตุเกสได้แพร่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาแล้ว ทำให้ในภายหลังศาสตราวุธแผนใหม่เหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันให้เกิด “ความจำเป็น” ที่เร่งให้ทั้งทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาและพม่าได้ปรับปรุงตำราพิชัยสงครามของตนเพื่อให้สอดคล้องกับอาวุธแผนใหม่ที่แพร่หลายเข้ามานี้ ซึ่งอาวุธปืนไฟในแบบแผนของชาวโปรตุเกสทั้งปืนใหญ่ และปืนเล็กยาวคาบศิลาได้ถูกบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดกระบวนทัพของฝ่ายอยุธยาในฐานะอาวุธชุดส่งที่ยิงทำลายกองกำลังของศัตรูได้ในระยะไกล ดังปรากฏความในตำราพิชัยสงคราม โดยสามารถจำแนกบริบทได้เป็นสองส่วนก็คือ ปืนใหญ่ (Cannon) และปืนเล็กยาวคาบชูด (Aquebus)

3.1 บทบาทของปืนใหญ่ในตำราพิชัยสงคราม

ปืนใหญ่ได้ปรากฏบริบทการใช้งานในตำราพิชัยสงครามในหลายรูปแบบ ซึ่งปืนใหญ่ที่ใช้ขึ้นคราวจะเป็นใหญ่ที่เป็นปืนใหญ่สนาม (Field atillery) ที่สามารถเคลื่อนย้ายไปสะดวกด้วยการติดตั้งบนฐานล้อเกวียน หรือปืนใหญ่นขนาดเล็กเพื่อบรรจุทุกไปบนหลังช้างไปยังสมรภูมิรบ โดยรูปแบบการใช้งานปืนใหญ่ตามที่ปรากฏ

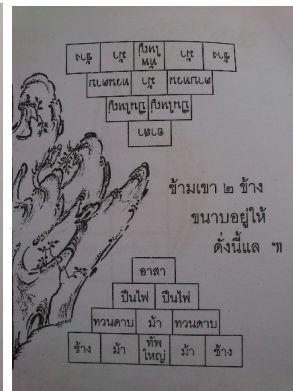
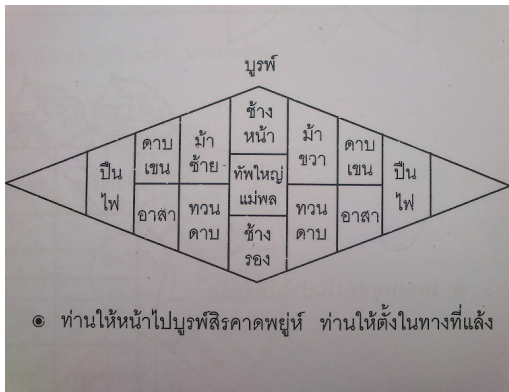
⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁶⁴ Jacq-Hergoualc'h, Michel, *The Army of Angkor*. (Bangkok : Orchid Press, 2007), p. 13.

นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกส

ในพิชัยสงคราม มีดังต่อไปนี้คือ

- ใช้ปืนใหญ่ (หรือปืนเล็กยาวคาบชูด) สนามจัดวางหน้ากองทหารราบข้างม้า เพื่อยิงสกัดทำลายข้าศึกที่จะเข้ามาได้ตั้งแต่ระยะไกล เพื่อคุ้มกันกองทหารราบข้างม้า ของตนจากการโจมตีของศัตรู และเป็นการยิงเพื่อทำลายขวัญของไพร่พลศัตรูไปด้วยในตัว⁶⁵ ดังรูปด้านล่าง

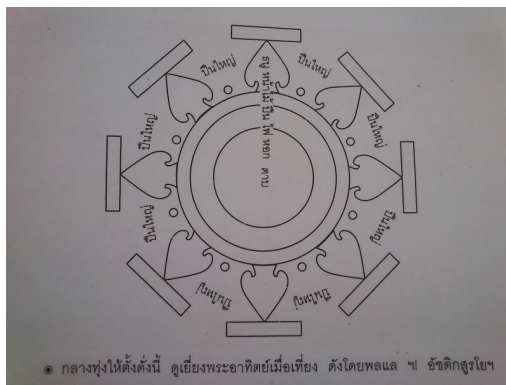
- ใช้ปืนใหญ่ขนาดเล็กติดตั้งบนหลังช้าง (หรือปืนเล็กยาวคาบชูด) เดินทัพไปพร้อมขนาบไปกับกองทหารราบ และทหารม้า เพื่อยิงสกัดเพื่อป้องกันการโจมตีจากด้านข้าง⁶⁶ ดังรูปด้านล่าง

⁶⁵ คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, “คำอ่านตำราพิชัยสงครามฉบับรัชกาลที่ 1 เลขที่ 122 ชื่อตำราพิชัยสงคราม มีภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาวต่อท้าย”: ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 148.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

	ข้าง ๐๐๐๐๐	หาง ๐๐๐๐๐๐
<u>ป็น ๐๐๐๐๐๐๐</u>	<u>ป็น ๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐</u>	หก ๐๐๐๐๐๐
๐ ๐๐๐๐๐๐	ข้าง ๐๐๐๐๐	ทวน ๐๐๐๐๐๐
๐๐๐	<u>ข้างป็นหลัก ๐</u> ข้างตั้ง ๐	ข้าง ๐๐๐๐๐๐๐
ข้างเครื่อง ๐ ข้างขอ ๐ ปีกซ้าย ๐๐๐๐	ข้างทวน ๐ หาง ๐๐๐๐๐๐๐	ข้าง ๐๐๐๐๐๐๐๐
๐ ๐๐๐	ข้างทวน ๐ ข้างทวน ๐ ข้างทวน ๐ ข้าง ๐ ข้าง ๐ ข้าง ๐ ข้าง ๐	
๐ ๐๐๐๐๐๐	ข้างทวน ๐ หาง ๐๐๐๐๐๐๐๐	ข้าง ๐๐๐๐๐๐๐๐
	ข้าง ๐๐๐๐๐๐	ทวน ๐๐๐๐๐๐๐
<u>ป็น ๐๐๐๐๐๐๐</u>	<u>ป็น ๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐</u>	หก ๐๐๐๐๐๐๐๐
	ข้าง ๐๐๐๐๐	หาง ๐๐๐๐๐๐๐๐

- ใช้ปืนใหญ่ขนาดเล็กติดตั้งบนหลังช้าง (หรือปืนเล็กยาวคาบชุด) เดินทัพไปพร้อมขนาบไปกับกองทหารราบ และทหารม้า เพื่อยิงสกัดเพื่อป้องกันการโจมตีจากด้านข้าง⁶⁷ ดังรูปด้านล่าง

- ใช้ปืนใหญ่ จัดวางสร้างเป็นแนวป้องกันป้อมค่ายชั่วคราวที่ตั้งขึ้นในทุ่งราบ โดยตั้งค่ายให้เป็นแปดเหลี่ยมเพื่อเน้นการยิงกระจายออกไปทุกทิศทาง⁶⁸

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

68 เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปทรงของการจัดวางรูปทรงของป้อมค่ายชั่วคราวในทุ่งนี้มีลักษณะดังรูป

ข้างต้นนั้นคล้ายคลึงกับป้อมปราการทรงแปดเหลี่ยมตามแนวกำแพงเมืองของกรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งอาจจะได้แรงบันดาลใจมาจากการตั้งค่ายในที่ราบดังกล่าวก็เป็นได้ เพราะสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของพระนครทั้งสองนั้น ก็ล้วนตั้งอยู่ในทุ่งราบ

- การใช้ปืนใหญ่ตั้งแนวยิงเพื่อปิดล้อมเมืองและระดมยิงเพื่อบีบบังคับให้ยอมแพ้ (Siege Warfare) โดยไม่ต้องใช้ทหารราบจู่โจมเป็นกำแพงเมืองเข้ายึดเมือง ดังที่ปรากฏความในตำราพิชัยสงคราม⁶⁹ คือ “บ้างแต่งหอรบบัดใจ ลากเอาปืนใหญ่ ยิงไล่เป็นกลนองเนื่อง วิลยยับย้อยทั้งเมือง เผาเมืองรุกรเรือง ปืนใหญ่ยิงซ้ำเข้าไป เหลือพันทันทานบมิไหว ย่อยยับประลัย วินาศม้วยคงดิน”

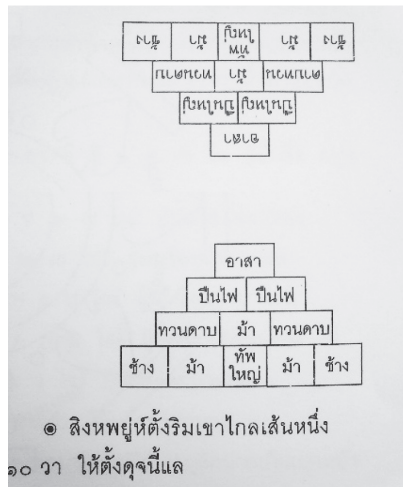
ซึ่งการที่มีปืนใหญ่ที่สามารถกำหนดวิถียิงได้อย่างค่อนข้างแม่นยำจากชาวโปรตุเกส จึงสามารถที่จะยิงกดดันในจุดยุทธศาสตร์สำคัญของเมืองเพื่อบีบให้ยอมแพ้ได้ ซึ่งนับเป็นยุทธวิธีในการรบที่ช่วยประหยัดกำลังพล มิต้องเสียไพร่พลเป็นจำนวนมากโดยไม่จำเป็น

3.1 บทบาทของปืนเล็กยาวคาบชูดในตำราพิชัยสงคราม

ปืนเล็กยาวคาบชูด (Arquebus) นั้น เป็นอาวุธที่ทหารราบนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการรุกของกระบวนทัพที่มีอาวุธมีคมตามแบบแผนเดิมได้เป็นอย่างดี โดยรูปแบบการใช้งานปืนเล็กยาวคาบชูด ตามที่ปรากฏในพิชัยสงครามมีดังต่อไปนี้คือ

⁶⁹ คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, “คำอ่านตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1 เลขที่ 177 ชื่อ ตำราพิชัยสงคราม คำกลอนเล่มที่ 1”: ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 67.

- การจัดหมูปืนเล็กยาวคาบชุดเข้าไปแทรกในแถวพลหอกหรือทวนที่ตั้งเป็นแนว และรุกร่วมกันเป็นกระบวน โดยมีพลปืนยิงกราดสนับสนุนการรุกรไลเป็นกระบวนของพลหอกหรือทวน ดังที่ปรากฏความในตำราพิไชยสงคราม⁷⁰คือ “เร่งเรียนรู้งจแหลม รู้ลึกแกมซ่อนกล รู้ยิ่งคนมีชัย ปืนไฟกลุ่รรูด สอดปืนยิงฉับไค ปืนไฟตั้งเป็นหมู่ วางดับคู่แถวถัด เลโชนัดเหล่าทวน เดินเป็นกระบวนแล่นสู้เป็น คนรู้คงเรียน จำเนียรราชศึกสอน ไว้เบียดบ่อนศัตรู ข้าศึกสู้เสียชัย ฝ่ายเราได้ ชำนะ” ดังรูปด้านล่าง

ซึ่งการรบโดยการจัดหมูปืนเล็กยาวคาบชุดเข้าไปแทรกในแถวพลหอกที่ตั้งเป็นแนว และรุกร่วมกันเป็นกระบวนนั้น เป็นยุทธวิธีที่เรียกว่า “Pike and shot” ซึ่งเป็นเริ่มเป็นที่นิยมในยุโรปตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21) และยังคงเป็นที่นิยมต่อเนื่องไปตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 22) จนการรบในรูปแบบนี้ได้เริ่มเสื่อม

⁷⁰ คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, “คำอ่านตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1 เลขที่ 125 ชื่อ ตำราพิไชยสงคราม”: ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 104.

นวัตกรรมทางทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันเป็นผลมาจากการติดต่อกับโปรตุเกส

ความนิยมไป เมื่อมีการคิดค้นปืนเล็กยาวคาบศิลา (Musket) ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17⁷¹ (ต้นพุทธศตวรรษที่ 23)

โดยสันนิษฐานว่า เมื่อชาวโปรตุเกสได้เข้ามาติดกับทางกรุงศรีอยุธยาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) ก็ได้เอานายุทธวิธีแบบ “Pike and shot” นี้เข้ามาเผยแพร่ให้กับทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาพร้อมกันกับการนำอาวุธปืนเล็กยาวคาบชุดเข้ามา

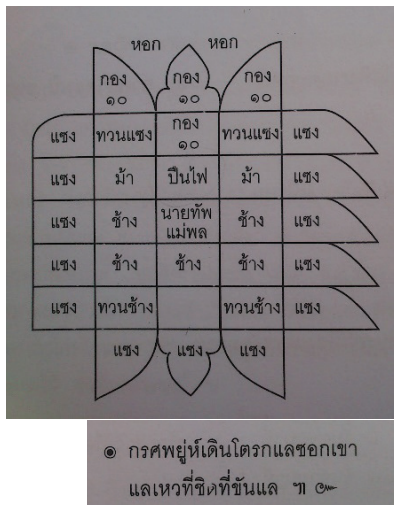

ภาพรูปแบบการจัดกระบวนทัพแบบ “Pike and shot” ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 23) ซึ่งน่าจะเป็นแบบแผนการรบที่โปรตุเกสนำมาเผยแพร่ยังอยุธยา พร้อมกับการนำปืนเล็กยาวคาบชุดเข้ามา

- การจัดแนวหมู่ปืนเล็กยาวคาบชุดไว้ใกล้ชิดกับกันตำแหน่งบัญชาการของนายทัพหรือ

⁷¹ Levy, Joel, op.cit, p 77.

แม่พล (ซึ่งอาจจะเป็นพระมหากษัตริย์ เจ้านาย หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่) ที่บัญชาการรบ เพื่อทำการคุ้มกันมิให้นายทัพหรือแม่พลมิได้รับอันตรายจากข้าศึก ในระหว่างบัญชาการรบ ซึ่งเป็นยุทธวิธีเช่นนี้เป็นที่นิยมที่สุดในการใช้สอยหมูปืนเล็กยาวคาบชุดในการสงครามของทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา⁷² ดังเช่นตัวอย่างการจัดกระบวนทัพ⁷³ตามภาพด้านล่าง

สรุป

เมื่อชาวโปรตุเกสได้เดินทางเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21) สิ่งที่โปรตุเกสได้นำเข้ามาด้วย ก็คือ นวัตกรรมทางทหารแผนใหม่จากทวีปยุโรปที่นำเข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ ซึ่งเป็นที่สนใจของอาณาจักรน้อยใหญ่ต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

⁷² นิธิ เอียวศรีวงศ์, “โปรตุเกส – การเดินเรือ เครื่องเทศ และศรัทธา” : ศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ 33 ฉบับที่ 5 เดือนมีนาคม, 2555), หน้า 93.

⁷³ คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคล
พระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, “คำอ่านตำราพิไชยสงคราม
ฉบับรัชกาลที่ 1 เลขที่ 122 ชื่อตำราพิไชยสงคราม มีภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาว
ต่อท้าย”: ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1, หน้า 146.148.

ทั้งภาคพื้นทวีปและภาคพื้นมหาสมุทรมากมายหลายอาณาจักร และแทบไม่มีอาณาจักรใดในช่วงเวลานั้นเลยที่ไม่มีทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสประจำการอยู่ในกองทัพของตน

แม้ว่าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้จะมีความคุ้นชินต่ออาวุธปืนไฟตามแบบแผนของจีนมาก่อนการเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสแล้ว เป็นเวลาช้านาน หากแต่นวัตกรรมทางทหารแผนใหม่ที่น่าเข้ามาโดยชาวโปรตุเกส โดยเฉพาะอย่างยิ่งปืนใหญ่และปืนเล็กยาวคาบซุดนั้นได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับรูปแบบการรบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก หลายอาณาจักรมีการปรับปรุงตำราพิชัยสงครามให้สอดคล้องกับนวัตกรรมทางทหารแผนใหม่ข้างต้น พร้อมทั้งยังได้มีการสร้างสถาปัตยกรรมทางทหารประเภทกำแพงเมืองหรือป้อมปราการในรูปแบบที่แข็งแรงคงทนและสามารถต้านทานการยิงของปืนใหญ่ได้ ตามอิทธิพลของโลกตะวันตกจากการถ่ายทอดของโปรตุเกสเพื่อป้องกันเมืองหรือฐานที่มั่นของตน

แต่หากจะมาพิจารณากันโดยเนื้อแท้แล้ว จะพบว่าในหมู่นวัตกรรมทางทหารที่เป็นผลมาจากการติดต่อสัมพันธ์กับทางโปรตุเกสนั้น นอกจากปืนใหญ่แล้ว “ปืนเล็กยาวคาบซุด” นั้นถือว่าเป็นอาวุธที่น่าจะมีผลต่อยุทธวิธีในการรบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากที่สุดอีกอย่างหนึ่งไม่แพ้กัน เพราะปืนเล็กยาวคาบซุดเป็นอาวุธที่ช่วยสนับสนุนการรบของทหารราบกองอื่นๆในสมรภูมิรบซึ่งเป็นกำลังรบหลักของการทำสงครามในภูมิภาคนี้ได้เป็นอย่างดี ด้วยความสามารถที่จะการยิงสกัดข้าศึกศัตรูได้ตั้งแต่ในระยะไกลเกินกว่าที่ธนูหน้าไม้เคยทำได้เป็นอย่างมาก ทำให้ฝ่ายที่มีอาวุธปืนเล็กยาวคาบซุดนั้นได้เปรียบในการรุกไล่ข้าศึก และทำให้ฝ่ายศัตรูเสียขวัญและอาจส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อผลการรบในองค์รวม นอกจากนั้น ปืนเล็กยาวคาบซุดเหล่านี้ยังเป็นอาวุธที่นำไปใช้ในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองภายในของอาณาจักรต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมีประสิทธิภาพ⁷⁴ ดังนั้น ปืนเล็กยาวคาบซุดเหล่านี้แม้แต่ละอาณาจักรจะมีสะสมไว้เป็นจำนวนไม่น้อย แต่ก็

⁷⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

เก็บไว้ในคลังแสงอย่างมิดชิด จะเบิกออกมาใช้สอยเฉพาะในยามสงครามเท่านั้น (ซึ่งก็มักจะให้เบิกไปเป็นจำนวนไม่มากนัก) ส่วนในยามปกตินั้นมีเพียงกองทหารราชองครักษ์ที่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยเท่านั้นจึงจะสามารถถือได้ ดังที่ปรากฏในอาณาจักรอยุธยา ส่วนอาวุธปืนใหญ่นั้น แม้อาณาจักรต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่น กรุงศรีอยุธยา พม่า และเวียดนาม เป็นต้น จะมีการหล่อและนำเข้ามาจากโลกตะวันตกเป็นจำนวนมาก หากแต่การใช้ปืนใหญ่เหล่านั้นอาจไม่ได้มีความสะดวกมากนักด้วยอุปสรรคทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ที่ฝนตกชุกเป็นป่าเขาโคลนเลนที่ยากต่อการขนส่งอาวุธปืนใหญ่ไปยังสมรภูมิรบ และอุปสรรคทางด้านความชำนาญในการใช้งานอาวุธแผนใหม่นี้ให้สอดคล้องกับการเข้าตีหรือตั้งรับร่วมกับกองกำลังส่วนอื่นๆ

ด้วยข้อจำกัดต่างๆที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ในท้ายที่สุดแล้วหลายๆอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงศรีอยุธยานั้นกลับไม่สามารถที่จะสำเร็จประโยชน์จากนวัตกรรมทางทหารแผนใหม่จากชาวโปรตุเกสเหล่านี้ได้อย่างเต็มที่ และยังยึดถือแบบแผนการรบด้วยการเกณฑ์กำลังพลเป็นจำนวนมากๆไปรบ โดยไม่คำนึงถึงเรื่องการมีทักษะในการรบมากนักตามแบบแผนเดิมที่เคยถือปฏิบัติสืบๆกันมาก่อนการเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ของโปรตุเกส⁷⁵ ด้วยเหตุนี้ นวัตกรรมทางทหารจากตะวันตกต่างๆที่เข้ามาผ่านชาวโปรตุเกสนั้น อาจจะส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของทางกระบวนทัศน์ แบบแผนและยุทธวิธีทางทหารของฝ่ายกรุงศรีอยุธยาบ้าง แต่ก็คงไม่มากนัก ซึ่งก็สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นผลสืบเนื่องอย่างมีนัยสำคัญมาจากแนวคิดและทัศนคติของชนชั้นนำของกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อ “นวัตกรรม” ของ “ชนต่างชาติ” ชาวโปรตุเกสเหล่านั้นนั่นเอง.

⁷⁵ ริด, แอนโทนี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

บรรณานุกรม

ไกรฤกษ์ นานา. 500 ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย – โปรตุเกส. กรุงเทพฯ : มติชน, 2553.

จัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, คณะกรรมการ. ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

ทาร์ลิง. นิโคลาส, บรรณาธิการ. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์ เล่มสอง : จากประมาณคริสต์ศักราช 1500 ถึงประมาณคริสต์ศักราช 1800. มัทนา เกษกมล, บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

รีด, แอนโทนี. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450 – 1680 : เล่มสอง การขยายตัวและวิกฤตการณ์. พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ, แปล. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2548.

พงศาวดารเมืองน่าน. เชียงใหม่ : อนุชพรินต์, 2543.

“พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ”: วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”: ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 3. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจักรพรรดิพิงศ์ (จาด) เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2533. พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย – อยุธยา. กรุงเทพฯ : มติชน. 2545.

ภมรี สุรเกียรติ. อาวุธปืนไฟตะวันตกและทหารรับจ้างชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์พม่า ; ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 30 ฉบับที่ 6 เมษายน, 2552.

เทมเพิล, โรเบิร์ต. ต้นกำเนิด 100 สิ่งแรกของโลก : The Genius of China. พงศาต
มีคุณสมบัติ, แปล. กรุงเทพฯ : มติชน, 2555.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “โปรตุเกส – การเดินเรือ เครื่องเทศ และศรัทธา” : ศิลปวัฒนธรรม.
ปีที่ 33 ฉบับที่ 5 เดือนมีนาคม, 2555.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิม
พระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน,
2556.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, มุลินิธิ. นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ :
มุลินิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม : แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา.
นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

“ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” : ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. กรุงเทพฯ
: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

ศิลปากร, กรม. ผลการดำเนินงานทางโบราณคดี : กำแพงเมืองโบราณสุพรรณบุรี ; วัด
พระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ
ปรับปรุงใหม่ (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, 2547).

Cross, Robin. 50 Events You Really Need to Know : History of War (London
: Quercus, 2012).

Gray, Randal, Editor. Weapons : An International Encyclopedia from 5000
B.C. to 2000 A.D. New York : St. Martin Press, 1991.

Hart – Devis, Adam. History : The Definitive Visual Guide. London : Dorling
Kindersley, 2007.

Houston, Rob, Editor. Firearms : An Illustrated History. London : Dorling-Kindersley, 2014.

Jacq-Hergoualc'h, Michel. The Army of Angkor. Bangkok : Orchid Press, 2007.

Koch, H. W. Medieval Warfare. New York : Barnes & Noble Books, 1978.

Levy, Joel. Fifty Weapons That Changes the Course of History. London : Apple Press, 2014.

Lorge, peter A. The Asian Military Revolution : From Gun Powder to the bomb. London : Cambridge University Press, 2008.

Overy, Richard. A History of War in 100 Battles. London : William Collins, 2014.

ในบริบทเศรษฐกิจของประเทศทำให้ทราบว่าอยุธยาให้ความสำคัญกับต่างชาติไม่น้อยเลยทีเดียว นอกจากพ่อค้าชาวเอเชีย อย่างจีนและอินเดีย ที่นำพามรดกทางอารยธรรมและวัฒนธรรมเก่าแก่มาสู่ดินแดนแถบนี้ เหล่าพ่อค้าชาวยุโรปก็เช่นกัน

ABSTRACT**Holanda Traders : The Dutch Trade
in Ayutthaya State***Nawachanok Witedwittayanusart*

The new coming of Dutch people in South East Asia has begun to trade in Ayutthaya since setting up United East India, or it called VOC [Vereenigde Oostindische Compagnie Company]. However, the Parliament of Netherland consist of the private company groups, the capitalists and the merchants didn't satisfied about the monopoly trade of Portuguese. Then, they assembled together and asked the concession to be permitted from the government to setup this group in terms of having enough power to trade in monopoly way with archipelago in East Asia and South East Asia including with colonialism this area too.

In B.E 2147, The United East India of Dutch had contacted with Ayutthaya through Pattani State or the upcountry of Ayutthaya Colony. On the other hand, the original trade base was in India and ChawaErchipelago. However, Dutch still went forward to colonialism of the country groups in terms of trading the vital spices, such as peppers, cadamons, cloves and nutmegs. Thus, this country desired to expand its trade base to China and Japan by using the trade channel of Siam to pass by.

Ayutthaya Kingdom had abundant natural resources, such as varieties of sandalwood, tin, wool, horns and rice. However, at that time the relationship pattern between Ayutthaya and Dutch was in uncertain way with conflicts of interests and monopoly trade of Ayutthaya. Moreover, it had the conflict until bringing the ships to close the mouth of water in Chao Praya river. Then, the King of Ayutthaya had sent the first team of ambassador to visit Europe. After that, Dutch has begun to setup the trade station in Ayutthaya in permanent way with the excellent leading system consisting of goods warehouse and large parking harbour in B.E. 2176.

On the contrary, in the first stage it showed that the role of Dutch trade had objective only to trade. On the other hand, after it had determined the company policy, this company had been developed without having the problem of politics anymore. Finally, Dutch can remove Portuguese trade out South East Asia successfully, and it has the most influenced power in the world. Unfortunately, the trade role of Dutch had been finished with the politics problem inside Ayutthaya and economics problem of trade in Asia and Europe with a lot changing. Later, after Dutch has been seized by France, it took turn to depend on England until selling its businesses including of trade stations, and finally it has been out of the trade role in Asia.

Keywords: Holanda Traders, The Dutch Trade, Ayutthaya State

ฮอลันดาศาสนา: การค้าของดัตช์ในรัฐอยุธยา

นวนชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์

การค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่รู้จักกันดีว่ามีสินค้าหลากหลายชนิดซึ่งทำให้ทั้งพ่อค้าในภูมิภาคเดียวกันหรือแม้แต่พ่อค้าชาวต่างชาติก็ให้ความสนใจเดินทางเข้ามาแวะเวียนแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันอย่างต่อเนื่องตลอดถึงสมัยอยุธยาเป็นราชธานี

การค้าในสมัยอยุธยานั้นกล่าวได้ว่ามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับสุโขทัย-ล้านนา-ล้านช้าง-ละโว้-อโยธยา และนครศรีธรรมราชและถ้าเราศึกษาในพัฒนาการของศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องต่อกันมาในดินแดนแถบนี้ จะพบว่า อยุธยาเป็นอาณานิคมที่เกิดจากการสะสมของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ชีเกรุ ทานาเบ้ นักวิชาการชาวญี่ปุ่นได้แบ่งดินแดนของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเก่า
2. ดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่

โดยใช้ระดับน้ำทะเล 2.5 เมตรเป็นเกณฑ์ ดังนั้นดินแดนอยุธยาซึ่งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 3.5 เมตรจึงจัดอยู่ในกลุ่มดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเก่า ซึ่งเป็นตอนล่างสุดที่ติดต่อกับดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่ โดยสภาพทางภูมิศาสตร์เช่นนี้ทำให้มีแม่น้ำหลายสายไหลมารวมกันและออกสู่อ่าวไทย การท่วมถมของตะกอนแม่น้ำในทุกๆครั้งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในที่ราบลุ่มแถบนี้และกลายเป็นดินแดนที่สามารถผลิตข้าวและการเกษตรกรรมเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตประชากรได้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งกลายเป็นฐานที่จะก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาในที่สุด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2544: 17)

อยุธยา: รัฐเมืองท่า การค้าสร้างเมือง

การเติบโตของอาณาจักรอยุธยาซึ่งมีฐานการค้าขายผลิตผลทางการเกษตร โดยเฉพาะข้าว และสินค้าอื่นๆที่สำคัญเช่น ของป่า หรือแร่ธาตุ ทำให้อยุธยามีรายได้ทางเศรษฐกิจไม่น้อยในแต่ละปีเลยทีเดียว โดยเฉพาะในราชสำนักมีหลักฐานของ ชิมอง เดอลาลูแบร์ ราชทูตชาวฝรั่งเศสได้กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเป็น “พ่อค้าใหญ่” ด้วยพระองค์เอง จึงไม่น่าแปลกใจที่ในราชสำนักสามารถใช้ชีวิตอย่างโอ่อ่าหรูหรา และสามารถสร้างภาพความยิ่งใหญ่ในสายตาของสามัญชนทั่วไป และที่สำคัญความร่ำรวยนี้ไปเสริมแนวคิดที่ว่ากษัตริย์มีความเหนือกว่าและความแตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไปได้อีกประการหนึ่ง(ชาวยุริย เกษตรศิริ. 2544: 26-27)

นอกจากฐานเศรษฐกิจที่ทำเรื่องการเกษตรกรรมแล้ว ผู้ปกครองยังใช้เป็นการควบคุมกำลังไพร่พลของตนเองอีกด้วย อีกทางหนึ่งก็ใช้การค้าระหว่างประเทศให้ยิ่งเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักร ในฐานะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างได้เปรียบ การดำเนินนโยบายของราชสำนักและสภาพแวดล้อมทำให้อยุธยากลายเป็นดินแดนที่เหล่าพ่อค้าพากันมาให้ความสนใจตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพ่อค้าชาวจีน อินเดีย ซึ่งให้ความสำคัญกับการค้าบริเวณแถบนี้มาอย่างช้านานจนเป็นบ่อเกิดอารยธรรมต่างๆขึ้นในแถบสุวรรณภูมิ ไม่ว่าจะเป็นศาสนา วัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ ตลอดจนตำนานต่างๆที่เล่าขานกันสืบมา สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเจ้าของดินแดนและผู้มาเยือนได้อย่างชัดเจน

ในการค้าระหว่างประเทศเช่นนี้ อยุธยาจึงจัดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบ คือ เจ้ากรมท่าซ้ายและเจ้ากรมท่าขวา

เจ้ากรมท่าซ้าย ตำแหน่งคือ โขดีกราชเศรษฐี มีผู้ช่วยคือ เทพภักดี ทำหน้าที่รับผิดชอบกิจการเรือสำเภาในอาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องกับจีน ดูแลการเดินทางไปมาระหว่างเมืองท่าจีนตอนใต้และเมืองท่าอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอยุธยาจากนางซากิ หมูเกาะริวกิว เมืองท่าในเวียดนาม หมูเกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสุมาตราถึงฟิลิปปินส์ ภาษาที่ใช้คือภาษาจีน

เจ้ากรมท่าขวา ตำแหน่งคือ จุลาราชมนตรี มีผู้ใต้บังคับบัญชาอีก 2 ตำแหน่งคือ

1. ราชนนตรี ดูแลพ่อค้าที่เป็นมุสลิมจากมลายูและหมู่เกาะอินโด
2. นนทเกษ ดูแลพ่อค้าที่มาจากอินเดียใต้ หรือพราหมณ์เทศ

กรมนี้น่าจะใช้ภาษามลายูในการติดต่อสื่อสารโดยมีหลักฐานจากฮอลันดาว่า อยุธยาใช้ภาษาและล่ำมมลายู แต่ต่อมาก็เลิก และใช้ภาษาจีนแทนในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลาง เริ่มมีพ่อค้าจากยุโรปเดินทางเข้ามาค้าขาย จึงมีการตั้งกรมใหม่ขึ้นคือ กรมท่ากลาง มีหน้าที่ดูแลกลุ่มพ่อค้าชาวยุโรปที่เข้ามาติดต่อค้าขาย แต่ก็ได้ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เช่น การกำหนดให้ฮอลันดาขึ้นอยู่กับเจ้ากรมท่าซ้าย เพราะลักษณะการค้าคล้ายคลึงกับจีนมากกว่า เป็นต้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2544:42-46)

นอกจากบริบททางการเมืองการปกครองของอยุธยาที่นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจศึกษาแล้วนั้น การจัดการบริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการค้าก็ไม่ได้ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังที่เราจะเห็นได้จากการแบ่งหน้าที่ควบคุมและจัดการบรรดาพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย ซึ่งถ้ามองในบริบทเศรษฐกิจของประเทศทำให้ทราบว่ายุทธยาให้ความสำคัญกับต่างชาติไม่น้อยเลยทีเดียว นอกจากพ่อค้าชาวเอเชีย อย่างจีนและอินเดียที่น่าพมารถกทางอารยธรรมและวัฒนธรรมเก่าแก่มาสู่ดินแดนแถบนี้ เหล่าพ่อค้าชาวยุโรปก็เช่นกัน

จากเจ้าน่านน้ำมาสู่ ฮอลันดาพาณิชย์

การเข้ามาของพ่อค้าฮอลันดาหรือพ่อค้าดัตช์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่งผลให้เหล่าพ่อค้าชาติต่างๆ อย่างจีน อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย หรือแม้แต่โปรตุเกสที่เดินทางมาค้าขายอยู่ก่อนหน้านี้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการ เดิมทีแถบนี้มีสินค้าเศรษฐกิจที่น่าสนใจหลายอย่างเช่น ข้าว เปลือกเครื่องเทศ ภาชนะวัตถุที่มีลวดลายสวยงาม เพชรนิลจินดา ผ้าแพร ผ้าไหม ผ้ากำมะหยี่ และผ้าประเภทอื่นๆ ที่ล้วนถักทอด้วยด้ายอย่างดี เครื่องไม้

เครื่องยาฯลฯ

สินค้าเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างกลุ่มพ่อค้าต่างชาติและชาวพื้นเมืองมาโดยตลอดเป็นเวลานานแล้วโดยมีหลักฐานสำคัญหลายอย่างเช่น วัฒนธรรม ศาสนา ภาษาและวรรณกรรมที่มีความเชื่อมโยงกันในดินแดนแถบนี้ แต่ในที่สุดการเข้ามาของโปรตุเกสซึ่งถือว่าเป็นชาติแรกที่ทำการค้าในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องผ่านภาวะการเมืองการเปลี่ยนแปลงหลายเหตุการณ์ มาก่อนที่พ่อค้าฮอลันดาและชาติอื่นๆจะเดินทางเข้ามา โดยจุดประสงค์คล้ายกัน คือ ต้องการเครื่องเทศและขยายอำนาจการปกครองของกษัตริย์ของตนเอง

การไล่ล่ายึดเมืองต่างๆในกลุ่มหมู่เกาะอินโดนีเซียก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างกันจากรูปแบบการค้าของพ่อค้าชาวเอเชีย ซึ่งไม่ปรากฏชัดเจนว่าได้ใช้ยุทธวิธีการดั่งเช่นโปรตุเกสเป็นและส่งผลต่อเนื่องมาถึงการเข้ามาของพ่อค้าชาวฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศสในเวลาต่อมา แต่อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวนั้นก็ได้สร้างมิตรและศัตรูไปพร้อมๆกัน

จากนั้นชาวยุโรปที่เดินทางเข้ามาค้าขายก็มีการปรับตัว ปรับรูปแบบการเข้าถึงกลุ่มผู้มีอำนาจปกครองและได้เรียนรู้จากประสบการณ์ทางการค้าและสงครามกับเจ้าของดินแดน จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พ่อค้าชาวฮอลันดาเดินทางเข้ามาช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งอิทธิพลทางการค้าของโปรตุเกสเริ่มลดน้อยลงไปแล้ว โปรตุเกสถูกต่อต้านจากเจ้าของดินแดนโดยเฉพาะในเรื่องศาสนาและยังมีเหตุการณ์สงครามในยุโรปซึ่งเกี่ยวพันกันกับสเปนและอังกฤษ จนในที่สุดโปรตุเกสถอนตัวออกไปจึงเป็นโอกาสทองของพ่อค้าดัตช์หรือฮอลันดาและพ่อค้าชาวอังกฤษในเวลาต่อมา

ฮอลันดาเข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกในปีพ.ศ. 2147 กล่าวคือตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (2133-2148) โดยกัปตันจาคอป วันเน็คเดินทางผ่านหัวเมืองปัตตานีซึ่งเป็นประเทศราชของอยุธยาในขณะนั้น และเข้ามาเจรจากับเจ้าหญิงฮิยาหรือราชินีฮิยา(หรือฮิยา) เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน

พ.ศ.2144 เพื่อขออนุญาตจัดตั้งสถานีการค้าในปัตตานีเพื่อทำการติดต่อค้าขายระหว่างอยุธยา ปัตตานี ไทรบุรี นครศรีธรรมราช สงขลา ภูเก็ตและเมืองบันตัมในเกาะชวา โดยมีสินค้าที่ต้องการคือ ดีบุก หนังกวาง ไม้ฝาง ข้าวสาร ข้าวเปลือก หนังกวางกระเบนเพื่อไปจำหน่ายแก่ญี่ปุ่น เมื่อทางปัตตานีเปิดทางให้ฮอลันดาเข้ามาตั้งโรงงานสินค้า ก็เป็นทางสะดวกให้แก่พ่อค้าชาวยุโรปใหม่ๆที่เดินทางเข้ามาทำการค้าได้อย่างเสรีเพิ่มขึ้นมาอีกชาติหนึ่ง จากก่อนหน้านี้นี้มีเพียงชาติเดียวคือโปรตุเกสนั่นเอง ซึ่งแน่นอนที่จะเกิดความไม่พอใจขึ้น มีทั้งกีดกันการเข้ามาของฮอลันดาที่จะติดต่อขอสถานีการค้า¹ โดยทางโปรตุเกสได้โจมตีเรืออัมสเตอร์ดัมและเรือเดอกูดา เป็นผลให้กับต้นเรือเดอกูดาแขวนขวาขาด และลูกเรือเสียชีวิต 9 นาย ส่วนกัปตันจากรอสามารถนำทัพเข้าสู่เมืองปัตตานีได้สำเร็จ (ชาดา นนทวัฒน์. 2557: 143-145)

นอกจากโปรตุเกสแล้วยังมีญี่ปุ่นก็ได้รับผลกระทบเช่นกันต่อการเข้ามาของฮอลันดาแต่เรื่องก็จบลงด้วยการไกล่เกลี่ยของราชินีฮียาและอีกจุดมุ่งหมายหนึ่งคือ ต้องการขึ้นไปค้าขายกับจีนโดยใช้สำเภาสยาม(เพลง ฎุฬา. 2557: 77-80) อันที่จริงแล้วความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีและฮอลันดาถือว่าเป็นไปอย่างราบรื่นเนื่องจากราชินีฮียาทรงให้ความสำคัญและบริหารจัดการการค้าในเมืองปัตตานีเป็นอย่างดี จนทำให้บรรดาพ่อค้านานาชาติต้องการเข้ามาค้าขาย โดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินได้รับการดูแลคุ้มครองจากราชสำนัก ให้ความ

¹ สถานีการค้าของฮอลันดาที่เมืองปัตตานีเป็นสถานีการค้าแห่งแรกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของบริษัท Dutch East India Company หรือที่เราเรียกว่า VOC (Vereenigde Oost-indische Compagnie) เป็นบริษัทที่เกิดขึ้นโดยการระดมทุนของพ่อค้าและก่อตั้งสำเร็จในเดือนมีนาคมปีพ.ศ.2144 ทุนแรกเริ่มที่ 6.4 ล้านเหรียญฮอลันดา และอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลโดยมีกำลังทหารและอำนาจการจัดการ เมื่อแรกเข้าไปตั้งสถานีการค้าในปัตตานี หลังจากก่อตั้งเสร็จไม่นานก็เข้าไปเปิดสถานีการค้าในอยุธยา

ต่อมา VOC ได้ขยายการค้าไปยังเมืองต่างในภูมิภาคและประสบปัญหาเช่น ถูกชาวโปรตุเกส ชาวญี่ปุ่น ชาวจีนกีดกันการค้า และเรื่องเงินทุน สินค้าที่พ่อค้าฮอลันดาขายให้เมืองปัตตานีคือ อวรุณ ปืนใหญ่ ดาบ เครื่องถ้วยชาม เครื่องมือโลหะเป็นต้น(ชาดา นนทวัฒน์. 2557: 116-121)

เป็นธรรมชาติทุกชาติทุกภาษา รวมถึงการจัดเก็บภาษีอย่างมีระบบทำให้การค้าเงินการทางการเงินเป็นไปได้อย่างราบรื่นและรุ่งเรือง กลายเป็นตลาดการค้าใหญ่ยิ่งขึ้น กล่าวคือ เป็นสมัยแห่งการค้าที่รุ่งเรืองที่สุดสมัยหนึ่งของปัตตานี(ชาดา นนทวัฒน์, 2557: 149-151)

นายวิบริัน ฟาน เวอร์ริค แม่ทัพเรือฮอลันดาประจำอยู่ปัตตานี ได้นำนายเคอร์นีเลียส สเปกซ์ ผู้เป็นทูตฮอลันดาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นครั้งแรก พร้อมทั้งนายแลมเบิร์ต จาคอป มาร่วมเจรจาเรื่องการค้าและตั้งสถานีการค้าในอยุธยาเสียเลย ในท่าทีของสยามยังไม่แน่ใจในบทบาทของฮอลันดา เพราะรู้จักแต่โปรตุเกส ทราบเพียงเป็นเหมือนโจรสลัดเท่านั้น

ดังที่โยส สเคาเต็ล² หัวหน้าสถานีการค้าของฮอลันดาในอยุธยา บันทึกไว้ว่า

“ใน พ.ศ. 2147 ความพยายามครั้งแรกของฮอลันดาที่จะเปิดความสัมพันธ์กับสยามได้ล้มฤทธิ์ผลติดตามด้วยการส่งราชทูตสยามจากเมืองบันตัม จากเกาะชวา ราชทูตได้เดินทางต่อไปถึงประเทศฮอลันดาในปีพ.ศ. 2151 ชาวสยามแสดงความประหลาดใจอย่างยิ่งที่พบว่าชาวฮอลันดาก็มีบ้านเมืองของตนเอง มิได้เป็นพวกโจรสลัดดังที่ชาวโปรตุเกสชอบแอบอ้าง” (อานนท์ จิตรประภาส. 2552:74)

จากการศึกษาของพิริกษ์ ชวนะเกรียงไกร³ ชี้ว่า สยามเกิดความขัดแย้งครั้งแรกกับฮอลันดาในปีพ.ศ. 2151 นี้ด้วยในเรื่องการค้าที่ฮอลันดารู้สึกอึดอัดกั

² โยสสเคาเต็ล ผู้จัดการบริษัทการค้าฮอลันดา หรือนายสถานีการค้าของฮอลันดา เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 8 ปี โดยมีหลักฐานว่าเขาเคยเป็นทูตพิเศษนำพระราชสาส์นของเจ้าชายแห่งออเรนจ์ของฮอลันดาเข้ามาถวายพระเจ้าปราสาททอง แต่เมื่อเทียบศักราชแล้วพบว่าตรงกับสมัยพระเจ้าทรงธรรม (ปีพ.ศ.2171) อีกข้อมูลหนึ่งบอกว่า เขาเดินทางกลับมาก่อครั้งหนึ่ง (ปี พ.ศ. 2176) ผู้สำเร็จราชการที่ปัตตานีเวลานั้นคือนายเฮนริกบาวเวอร์ ส่งเขามาเป็นผู้จัดการคลังสินค้าของฮอลันดาในอยุธยา และในปีเดียวกันนี้เองทางปัตตานีก็ได้ส่งนายเยเรเมียส ฟาน ฟลิท หรือ วัน วลิท เข้ามาเป็นผู้ช่วย

³ กล่าวถึงใน “สถานีการค้าของฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยาและเมืองพระประแดง” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาสยามอยุธยา, วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา, หน้า 2

นโยบายของอยุธยาที่ผูกขาดผ่านทางตัวแทนของพระมหากษัตริย์ คือพระคลัง ทำให้ฮอลันดาไม่สามารถซื้อสินค้าได้อย่างอิสระ ซึ่งรวมไปถึงการนำเข้าสินค้าที่จะมาขายด้วย นอกจากนี้ยังมีเรื่องการซื้อขายข้าวที่อยุธยาไม่สามารถจัดจำหน่ายได้ตามปริมาณที่ต้องการได้ จึงส่งผลให้เกิดการปิดสถานีการค้าลงเป็นครั้งคราว (เริงวุฒิ มิตรสุริยะ. 2552: 91)

และมีบันทึกทางเอกสารทางการทูตฮอลันดาว่า

“...กิจการค้าของเรากับกรุงสยามได้เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรก นับแต่ปี ค.ศ. 1604 (พ.ศ.2147) เมื่อครั้งระหว่างนายพลเรือ วิกแบรนต์ วัน แววิจค์ (นายวิบริัน ฟาน เวอร์วิก แม่ทัพเรือฮอลันดาประจำอยู่ปัตตานี-ผู้วิจัย) ฟ่านกาศัยอยู่ที่เมืองปัตตานีและได้ส่งคอร์นีเลียส สเปคซ์ เป็นราชทูตไปยังผู้ครองอาณาจักรดังกล่าว กรุงสยามเป็นสถานีกกลางในเส้นการเดินทางและกิจการค้ากับประเทศญี่ปุ่น ได้แลกเปลี่ยนค้าจำพวกหนังงาช้าง ไม้จันทน์หอม และสินค้าอื่นๆ ซึ่งเราอาจจัดส่งซื้อไปขายยังประเทศญี่ปุ่น ในขณะเดียวกันข้าวของประเทศสยามก็เป็นอาหารที่บริษัทฮอลันดาต้องการมาก.....” (ไพโรจน์ เกษมเม่นกิจ. 2513: 5)

โดยที่ไม่กี่ปีหลังจากการเข้ามาของพ่อค้าฮอลันดาพบว่า การเข้ามาดำเนินการเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อสินค้าของป่าประเภทหนังงาช้าง ไม้ฝาง ไม้จันทน์หอม ไม่แดงจากอยุธยาส่งขายแก่ตลาดญี่ปุ่นนั้นได้ถูกบันทึกไว้ประมาณปี พ.ศ.2156 ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเงินทองที่จะตกตวงไปได้ทั้งสิ้นและมีพร้อมอยู่แล้ว นายยอร์ชสมิธ นักประวัติศาสตร์ค้นพบว่า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาได้รับผลกำไรจากการค้าหนังงาช้างสูงถึง 300% และมีกำไรจากไม้ฝางสูงถึง 1,500% ในช่วงที่เริ่มเปิดการค้ากับญี่ปุ่นในปีพ.ศ. 2166

วิธีการที่จะทำให้ได้มาซึ่งของป่านั้นคือ ฮอลันดาผู้ดีที่จะพึ่งพาระบบราชการ ซึ่งทางอยุธยาได้วางระบบไว้ว่า การซื้อขายของป่าบางประเภทโดยเฉพาะของป่าซึ่งเป็นสินค้าต้องห้าม เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา จะต้องกระทำผ่านทางหน่วยงานราชการ คือ พระคลังสินค้า เนื่องจากพระคลังสินค้าหลวงเท่านั้นถึงจะ

ขายของเหล่านี้ได้ ดังนั้นฮอลันดาจึงติดต่อขอซื้อไม้ฝางจากผู้ดูแลพระคลังหลวง ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็ได้สัญญาว่าจะจัดหาไม้ฝางให้แก่ฮอลันดาเป็นจำนวน 3,000 ทาบ และต่อมาไม่นานก็ปรากฏว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาแทบจะเป็นเจ้าเดียวในการผูกขาดของป่าประเภทหนึ่งกวางทั้งหมดส่งไปขายที่ญี่ปุ่น และจ้างคนจำนวนมากคอยกว้านซื้อหนึ่งกวางส่งไปที่บริษัท ในบรรดาคนเหล่านั้นก็มีชาวญี่ปุ่นอยู่ด้วย ต่อมาชาวญี่ปุ่นนั้นได้ทำการทุจริตขายหนึ่งกวางให้แก่พ่อค้าชาวจีน ทำให้ฮอลันดาพยายามจะผูกขาดสินค้าหนึ่งสัตว์แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น (ไกรฤกษ์ นานา. 2553: 76-77)

ดังใน เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา ได้รับรู้ว่า

“...การค้าขายกับญี่ปุ่นสามารถทำกำไรให้ได้มาก การค้าขายหนึ่งกวางที่นี้ก็ดีกว่าในประเทศกัมพูชาหรือในที่อื่นๆบางแห่ง และปีนี้หนึ่งกวางก็ราคาถูก แต่ขณะเดียวกันหนึ่งกวางมีราคาแพงในญี่ปุ่น ฉะนั้นเราควรจำทำให้ได้กำไรสองเท่า ถ้าหากได้ส่งไปจำหน่ายที่เมืองหลวงและได้รับคำสั่งให้ซื้อได้ ราคาของหนึ่งกวางเป็นดังนี้คือ ผืนใหญ่ 100 ผืน ต่อ 5 หรือ 6 ชั่ง และเมื่อเป็นที่ต้องการมากๆแล้ว ราคาขึ้นถึง 100 ผืนต่อ 7 หรือ 8 ชั่ง หนึ่งกวาง 3 ชนิด คละกัน 100 ผืน ต่อ 3 หรือ 4 ชั่ง และเมื่อต้องการมากๆ ก็ขึ้นถึง 5 หรือ 6 ชั่ง...” (กรมศิลปากร. 2513: 36)

ประวัติศาสตร์ช่วงนี้ได้มีหลักฐานปรากฏเรื่องความสัมพันธ์ของกษัตริย์อยุธยากับฮอลันดาคือจดหมายของนายเกเบรียล เตา เวอร์สัน ถึงบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา เขابันทีกว่า

“.... วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2150 ได้มีคนสยามจำนวน 16 คน ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินสยาม(ตรงกับรัชสมัยพระเอกาทศรถ) ทรงแต่งตั้งราชทูตส่งไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดา ได้เดินทางไปถึงเมืองบันดัม และคนสยามขณะนี้จะเดินทางต่อไปยังประเทศฮอลแลนด์ เพื่อนำบรรณาการซึ่งได้แก่ ทัບทิมและเพชรพลอยต่างๆ ไปถวายเพื่อเป็นการเจริญทางพระราชไมตรี...” (อาานนท์ จิตรประภาส. 2552: 74)

ในรายละเอียดเรื่องนี้มีปรากฏบันทึกอยู่หลายอย่าง หลักฐานแรกมีบันทึกไว้ว่า แม่ทัพเรือฮอลันดาชื่อ คอร์นิลิอุส มาเตเลฟ ไมยินดีต้อนรับคนสยามกลุ่มนี้ และแสดงความไม่พอใจพ่อค้าฮอลันดาที่นำคนสยามมายังเมืองบันตัม เขาไม่อาจตัดสินใจว่าจะส่งคนกลุ่มนี้เดินทางต่อไปยังฮอลแลนด์ด้วยเรือของเขาที่ชื่อ ลอเรนซ์ ซึ่งเดินทางออกจากเมืองบันตัมในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2151 นับเป็นคณะทูตไทยชุดแรกที่เดินทางไปยุโรป

นอกจากนั้นยังมีบันทึกของฮอลันดาบอกว่า คณะทูตชุดนี้เดินทางถึงกรุงเฮกในวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2151 และในการเดินทางกลับ ฮอลันดาได้ส่งพ่อค้าและคณะทูตจากพระเจ้าเมอริสติดตามมาด้วย(ภาสกร. 2556: 46-47) และจากนั้นก็มีการส่งของบรรณาการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างอยุธยาและฮอลันดากันอยู่ตลอดเวลาต้งจะเห็นได้จากเอกสารบันทึกของชาวดัชต์ ลำดับที่ 2 เล่ม 3 เลขที่ 103 ก็ได้เขียนไว้ว่า

“ พระราชสาสน์เจ้าชายแห่งออเรนจ์ กราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสยามเขียนเมื่อ ค.ศ. 1634 หรือ 1635(พ.ศ. 2177-2178)

ไฟรดริชเฮนริช เจ้าชายแห่งออเรนจ์เคานท์แห่งนัสเซา ฯลฯ จอมทัพแห่งดินแดนเนเธอร์แลนด์ทั้งปวง ขอกราบถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม ผู้ทรงอำนาจอันยิ่งใหญ่ ประสพแต่ความรุ่งเรืองวัฒนา และมีชัยแก่่อริราชศัตรูทั้งปวง

เราได้รับเครื่องบรรณาการพร้อมทั้งพระราชสาสน์ข้อตกลง ซึ่งมีค่ายิ่งจากราชสำนักที่ฝ่าพระบาทได้ส่งไปกับเรือที่เดินทางมาถึงอีสต์อินดีสเมื่อไม่นานมานี้และผู้กำกับเรือได้นำมามอบให้แก่เราด้วยตนเอง ในการนี้เรารู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ฝ่าพระบาทได้แสดงออกถึงความรักใคร่เคารพนับถือที่ฝ่าพระบาทมีต่อปวงชนชาวเนเธอร์แลนด์ไว้อย่างประจักษ์แจ้ง อันนับเป็นประกาศและถือเป็นข้อตกลงสนธิสัญญา อันแสดงถึงความปรารถนาดีของฝ่าพระบาทที่จะทรงมุ่งผดุงรักษาสัมพันธภาพที่มีมา

แต่ดั้งเดิม และให้มีการติดต่อไปมาระหว่างประชาชนแห่งอาณาจักรทั้งสอง ซึ่งทั้งนี้ เป็นสิ่งที่เราเห็ดพูลไว้และนับเป็นสิ่งที่มีความล้ำพันกว่าสิ่งอื่นใดในพิภพ.....” (ไฟโรจน์ เกษแม่นกิจ. 2513: 1-3)

ฮอลันดาเริ่มได้รับความไว้วางใจและมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในช่วงของพระเจ้าทรงธรรม เนื่องจากการณิโปรตุเกสจับเรือสินค้าฮอลันดาไปและได้รับความช่วยเหลือจากอยุธยาในที่สุดและยังมีหลักฐานจดหมายของนายคอร์เนลิส ฟอนนิวรุท และนายแมร์เทน เฮาส์แมน ลงวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2155 จากกรุงศรีอยุธยาถึงนายเฮนดริก แจนเซนที่ปัตตานีว่า

“...เรื่องสนธิสัญญากับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ออรั้ง คเยตุเวน อเม ราดเซ (Orancaye Tuwen Amer de Radje) ได้จัดการเรียบร้อยแล้ว ทำให้เราไม่ต้องเสียภาษีใดๆ **ทั้งสิ้น ไม่มีชาติไหน** นอกจากชาติของเราเท่านั้นได้รับสิทธิในการค้าขาย.....พระเจ้าแผ่นดินทรงกล่าวว่า ทรงสัญญาด้วยวาจาอย่างพร้อมสรรพแก่ท่านและนายดาเนียล ฟอน เดอเลค (Daniel van der Lecq) และขณะนี้ได้รับการเตรียมเพื่อรองรับงานของเขา ไม่มีพระประสงค์จะรับเงินต้องการเพียงเสื้อผ้าและเครื่องถ้วยชามของฮอลันดาชนิดอื่นๆ เท่านั้น ด้วยเหตุที่พระองค์ได้ให้ทุกสิ่งที่เราร้องขอ เราจึงสัญญาที่จะให้ทุกสิ่งทีพระองค์ต้องพระประสงค์เช่นกัน.....” (กรมศิลปากร. 2513: 43)

มิตรภาพ การค้า และสงคราม

ฮอลันดามีการพัฒนาการทางการค้ากับอยุธยาตีมากขึ้นและประกอบกับเมืองปัตตานีเปลี่ยนผู้ปกครอง หลังจากราชินีฮียาลีนพระชนม์ก็ถึงรัชสมัยของราชินีปิรู ช่วงนี้เกิดความบาดหมางกันของสองประเทศระหว่างอังกฤษและฮอลันดาด้วย มีสงครามเกิดขึ้นหลังจากนั้นไม่นานและสุดท้ายก็จบลงด้วยข้อตกลงแอนด์เวิร์ป ซึ่งเป็นสัญญาที่ทำให้ทั้งสองประเทศสามารถทำการค้ากันได้ แต่สุดท้ายในปี พ.ศ. 2166 แจน ปีเตอร์ซุน คูน ผู้แทนบริษัท VOC ก็ประกาศปิดสถานการค้าที่ปัตตานีลงอย่างเป็นทางการและอังกฤษก็ปิดตัวสถานการค้าของตนเอง

หลังจากนั้นไม่นานเช่นกันเพราะสินค้าในเมืองปัตตานีก็เริ่มขาดแคลนในปีถัดมา ราชินีปัฐีกีสิ้นพระชนม์

จากนั้นราชินีอุยแห่งปัตตานีขึ้นครองราชย์กิจการการค้าก็ซบเซาลงและสยามก็เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองคือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ในปี พ.ศ. 2173 ได้สร้างความไม่พอใจแก่บรรดาหัวเมืองน้อยใหญ่ก็พากันแข็งข้อ ด้วยเห็นว่าการขึ้นมาของพระเจ้าปราสาททองนั้นไม่มีความชอบธรรม ไม่เว้นแม้แต่สงขลาซึ่งปกครองโดยสุลต่านสุลัยมานรวมทั้งปัตตานีด้วย

เนื่องจากเมืองสงขลาฝั่งเขาหัวเขาแดงเป็นเมืองคู่ค้าสำคัญกับฮอลันดา ทำให้เมืองสงขลาได้รับการคุ้มครองและการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากฮอลันดาเป็นอย่างมาก จนกระทั่งทำให้เมืองสงขลาโดยสุลต่านสุลัยมานฉวยโอกาสแข็งเมือง จึงทำการประกาศตัวเป็นพระเจ้าสงขลาที่ 1 แล้วดำเนินการค้าโดยตรงกับนานาประเทศ โดยเฉพาะฮอลันดา พ่อค้าผู้ซึ่งไม่สนใจอะไรนอกจากผลประโยชน์ทางการค้า สุลต่านสุลัยมานก็ได้ให้ข้อเสนอหลายอย่างเพื่อชักจูงเข้าไปค้าขาย เช่น จะไม่เก็บอากรบ้าน จะหาบ้านที่อยู่ให้ โดยมีหลักฐานปรากฏว่ามีหมู่บ้านฮอลันดา สู่สานฝั่งศพอยู่ใกล้หลุมฝังศพสุลต่านสุลัยมานกระจัดกระจายอยู่ 22 หลุม ชาวบ้านแถบนั้นเรียกที่ฝังศพนี้ว่า “วิลันดา” ซึ่งนั่นคือสาเหตุอีกสาเหตุหนึ่งที่พระเจ้าปราสาททองพยายามส่งกองทัพเพื่อมาบุกตีแต่ก็ไม่สำเร็จเนื่องจากสงขลาอยู่ในชัยภูมิที่ดี มีการสร้างกำแพงเมือง คูน้ำคันดินล้อมรอบ มีป้อมปืนขนาดใหญ่ประสิทธิภาพดีกว่า 20 ป้อม และจากนั้นพระเจ้าปราสาททองจึงเข้มงวดกับชาวฮอลันดามากขึ้น

โดยทางเอกสารของทางฮอลันดาได้มีการบันทึกไว้ว่า

“...เมื่อปีค.ศ. 1628(พ.ศ. 2171) เมืองปัตตานีเคยจะประสบข้าวยากหมากแพง หากไม่ได้ข้าวที่ส่งไปจากประเทศสยาม ส่วนเมืองชวา นั้น โดยที่ขาดสัมพันธภาพกับเมืองมะตะราม จึงไม่อาจจะอาศัยเป็นแหล่งที่ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้ การค้ากับกรุงสยามยังคงดำเนิน

อยู่ต่อไป แม้ว่าในปีค.ศ. 1622(พ.ศ.2165) จะได้สั่งเลิกกิจการห้างที่นั่น แล้วก็ดี สัมพันธภาพทางการค้าก็ยังคงอยู่มีการแลกเปลี่ยนไปมาฉันทมิตรประเทศ กรุงสยามนั้นยินดีจะผูกมิตรกับเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยผู้ซึ่งราชสมบัติได้สำเร็จผู้นี้ ซึ่งได้ขึ้นครองราชสมบัติหลังเหตุการณ์เมื่อปี ค.ศ. 1628-1629 กษัตริย์องค์นี้ได้มีสัมพันธไมตรีอันดีกับประเทศใกล้เคียงโดยรอบ(ในบรรดาประเทศเหล่านี้ รวมทั้งปัตตานี ซึ่งอาจตีความได้ว่ายังคงต้องพึ่งกรุงสยามอยู่) แต่พระองค์ไม่พึงประสงค์ที่จะให้เราได้รับสัมปทานในการค้าไม้จันทน์หอมและหนังงาช้าง

ในปี ค.ศ. 1633 (พ.ศ.2176) จุสท์เซาเตนได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกิจการค้าของเราในกรุงสยาม และคงดำรงตำแหน่งมาจนถึงปีค.ศ. 1636(พ.ศ. 2179)เขาเตนได้รับสัญญาสัมปทานเป็นการตอบแทนบริษัทฮิสทีอันเดียช่วยรบพุ่งกับปัตตานี เขาเตนมีความเห็นว่ากรุงสยามเป็นฝ่ายถูกและได้ยื่นมือที่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งเขาได้จัดให้เมื่อปี ค.ศ. 1634 ประชาชนของเรายินดีสนับสนุนเป็นฝ่ายเจ้าชาย แม้ว่าการแสดงออกของการให้ความช่วยเหลือของเรายังคงไม่ออกดอกออกผลแต่พระองค์ก็ได้ลดอากรขนอนลงให้เป็นจำนวนกึ่งหนึ่ง ปัตตานียอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงสยามในปีค.ศ. 1636 (พ.ศ. 2179) ตามความประสงค์ของกรุงสยาม แต่พอมาถึงระยะนี้ สัมพันธภาพระหว่างประชาชนของเรากับผู้ครองแผ่นดินกรุงสยามได้เริ่มเสื่อมคลายลง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกรุงสยามเริ่มไม่พอใจในอำนาจของเราซึ่งแผ่ขยายออกไปทุกที่.....” (ไฟโรจน์ เกษแม่นกิจ, 2513: 5-8)

ทางฝ่ายปัตตานีก็ทราบดีว่าตนเองกำลังจะถูกโจมตีจากอยุธยาจึงร่วมกันป้องกันเมืองจนกระทั่งทัพสยามถอยกลับไป ในรัชสมัยราชินีอุง สยามยกกองทัพมาประชิดปัตตานี 2 ครั้งและรวม 3 ครั้งในรัชสมัยราชินีฮิยาด้วย ซึ่งส่งผลให้ปัตตานีจากรัฐการค้ากลายเป็นตกอยู่ในยุคสงคราม สงครามที่มีขึ้นและยืดเยื้อยังไม่มียุทธวิธีชนะกัน ทางอยุธยาจึงเปลี่ยนวิธีส่งทูตมาเจรจาเจริญสัมพันธไมตรีแทนการทำสงครามและด้วยนโยบายที่ดำเนินมาแต่ต้นเรื่องการพยายามที่จะ

สร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศเพื่อความรุ่งเรืองด้านการค้าขาย ทางปัตตานี จึงส่งคณะทูตกลับไปติดต่ออยุธยาเป็นการตอบแทนในเดือนมีนาคมและสิงหาคม พ.ศ. 2179 ทางปัตตานีได้ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาถวายพระเจ้าปราชยาทอง และในปีพ.ศ. 2184 ราชนิกูณิงได้เสด็จเยือนอยุธยาโดยพระองค์เองเพื่อฟื้นฟู สันติภาพอีกครั้งหนึ่ง(ชาดา นนทวัฒน์, 2557: 156-157)

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับฮอลันดาในการศึกสงครามครั้งนี้ ได้มีหลักฐานระบุว่าในสัญญาว่าเมื่อเกิดสงครามขึ้นภายใน ฮอลันดาจะเข้า ช่วยเหลือและจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์ให้แก่กองทัพสยาม ด้วยเหตุนี้ฮอลันดา จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับปัตตานี แม้ว่าจะไม่พอใจในสยามที่ เปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าใหม่หรือแต่งเรือสินค้าไปขายเอง ซึ่งทำให้ฮอลันดา เสียผลประโยชน์ ตลาดปัตตานีก็มีความสำคัญกับฮอลันดาไม่น้อย มีครั้งหนึ่งที่ ทำสงครามแล้วทางอยุธยาขอให้เรือรบฮอลันดามาช่วย 6 ลำ แต่ทางฮอลันดา ส่งมาไม่ทัน พระเจ้าปราชยาทองจึงได้ตรัสสั่งให้ลดจำนวนสินค้าที่ชาวฮอลันดา จะได้ลงครึ่งหนึ่ง และตั้งแต่นั้นมาพระองค์ก็ไม่ทรงโปรดปรานชาวฮอลันดา เหมือนดังแต่ก่อน (เริงวุฒิ มิตรสุริยะ, 2552: 93)

“.....ความรู้สึกไม่เป็นมิตรนี้ได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที จน อาจกล่าวได้ว่าชีวิตของพวกเขาในกรุงสยามในขณะนั้นไม่อยู่ใน เกณฑ์ที่ปลอดภัยอีกต่อไป ในเดือนกันยายน ค.ศ.1636 พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามได้มีรับสั่งบังคับให้พ่อค้าชื่อ เจริญเมียสวานลิต(เยเรเมียส ฟาน ฟลิต)⁴ ซึ่งดำรงตำแหน่งสืบแทนเขาเตน ให้ลงนามในสัญญาข้างล่างนี้.....” (ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, 2513: 8)

⁴ นายเยเรเมียส ฟาน ฟลิต หรือที่เรารู้จักกันว่า วันวลิต เป็นคนที่ให้ความสนใจ และเก็บข้อมูลในสมัยอยุธยาไว้มากมายและได้เขียนบันทึกต่างๆเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญไว้ อีกด้วย บันทึกลายชีวิตเขาได้กลับไปยังบ้านเกิดรับตำแหน่งถึงเทศมนตรีเมืองชิตัมและถึงแก่กรรมในวัย 61 ปี (เริงวุฒิ มิตรสุริยะ. 2552: 84-85)

ต่อมาความรุ่งเรืองและความสัมพันธ์อันดีก็คืนกลับมาอีกหนเมื่อนายเยเรเมียส ฟาน ฟลิตเข้ามาเป็นหัวหน้าหรือนายสถานีการค้าในปี พ.ศ. 2179 ซึ่งเขาเป็นผู้ช่วยนายสเคาเต็ลมาก่อนหน้านี้แล้ว ในปีต่อมา เกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวฮอลแลนด์กับข้าราชการในราชสำนักอยุธยา คือ เจ้าหน้าที่สถานีการค้าฮอลันดาเดินทางไปเที่ยวทางเรือ 2 คน และเมาเหล้าเกิดทะเลาะกันกับชาวบ้านรวมถึงทหารวังหน้า พวกฮอลันดาจึงยกพวกไปหวังช่วยเหลือนๆ ของตนที่โดนทหารวังหน้าคุมตัวไว้ จึงถูกกล่าวหาว่าพวกฮอลันดาจะโจมตีพระราชวัง พระเจ้าปราสาททองตัดสินประหารชีวิต แต่นายเยเรเมียส ฟาน ฟลิตได้ขอพระราชทานอภัยโทษให้สำเร็จ

การค้าของฮอลันดาประสบผลสำเร็จมากในสมัยที่เยเรเมียส ฟาน ฟลิตเป็นนายสถานี แต่ในปีพ.ศ.2185 เขาหมดหน้าที่และต้องกลับไปยังปัตตาเวีย บริษัทการค้าของฮอลันดายังคงได้รับสิทธิผูกขาดซื้อหนังสือตราครั้งละ 1 ปี และในปีพ.ศ. 2190 ฮอลันดาได้รับสิทธิถาวรในการขายหนังสือตราโดยสามารถตรวจสอบเรือสินค้าที่ออกจากสยามว่ามีสินค้าหนังสือตราติดไปหรือไม่ ต่อมาพ่อค้าชาวจีนได้ถวายฎีกาว่าถูกพ่อค้าฮอลันดาตรวจสอบสินค้าของตน พระเจ้าปราสาททองจึงสั่งให้ยกเลิกสัญญาเสีย

ในสมัยพระนารายณ์มหาราช ฮอลันดาทำสงครามกับโปรตุเกส เรื่องของฮอลันดาเข้ามายึดเรือหลวงของสยามที่ซัดลงโปรตุเกสในมาเก๊า เมื่อข่าวรู้ถึงพระนารายณ์ซึ่งยกทัพไปตีเชียงใหม่อยู่ในขณะนั้น (ปี พ.ศ.2205) พระองค์เสด็จกลับมา และลงโทษออกญาพิชิตรณฤทธิ์ผู้รับผิดชอบ(ต่อมาออกญาผู้นี้ได้ถูกริบยศ ตำแหน่ง และทรัพย์สินสมบัติพร้อมถูกจำคุก ต่อมาไม่นานก็เสียชีวิตในคุก-(เพลิง ภูผา, 2557:99) และเรียกค่าชดเชยจากบริษัทการค้าฮอลันดาเป็นเงิน 156 ชั่ง หรือ 84,000 กิลเดอร์

เนื่องจากในปี พ.ศ. 2206 การค้าของฮอลันดาตกต่ำลง และต้องชดเชยค่ายึดเรือสยามที่มาเก๊าเป็นเหตุให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนไม่พอใจพากันมาปิดล้อมสถานีการค้าฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยา ทางฮอลันดาเองก็เลยจะปิดสถานีการค้า

ที่อยุธยาalongพร้อมทั้งนำเรือ 2 ลำมาปิดปากอ่าวไทยร่วม 3 เดือนเศษ ทางอยุธยาจำต้องชี้แจงกลับไปว่าไม่มีส่วนรู้เห็นเรื่องการเคลื่อนไหวกของพ่อค้าชาวจีนกับออกญาพิชิตฯ และแจ้งว่าทางฮอลันดาขัดขวางการค้าของพ่อค้าชาติอื่นและไม่ยอมชำระหนี้สินกับภาษีแทน โดยที่ต้องส่งคณะทูตนำไปปิดตาเวียที่เป็นสำนักงานใหญ่ของบริษัทอินเดียตะวันออก (VOC) โดยการเจรจาครั้งนี้สยามไม่มีอำนาจการต่อรองใดๆ(เพลิง ภูผา, 2557: 100) สุดท้ายทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญากันว่า ฮอลันดาได้สิทธิทางการค้าโดยไม่จำกัดเขตทั้งในกรุงศรีอยุธยา นครศรีธรรมราช พัทลุง และถลาง ทั้งนี้ยังสามารถติดต่อค้าขายในราชอาณาจักรได้โดยเสรี รวมทั้งได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตด้วย สนธิสัญญานี้ทำให้สยามเสียเปรียบและเสียโอกาสทางการค้าที่สำคัญกับญี่ปุ่น เนื่องจากไม่ให้สยามใช้ลูกเรือชาวจีนทำการเดินเรือไปทำการค้ากับญี่ปุ่น และทางสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงหันไปสร้างความสัมพันธ์อันดีกับฝรั่งเศสมากขึ้น

ดังมีหลักฐานการส่งคณะทูตและเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และฝรั่งเศสที่ส่งทูตชาวลีเออร์ เดอโชมองต์ มาเข้าเฝ้าเป็นพิเศษอีกหลายครั้ง ทั้งทรงโปรดให้ทางการฝรั่งเศสและกระทรวงกลาโหมจัดส่งทหาร 500 นายพร้อมด้วยคณะทูต นักวิชาการและวิศวกรชาวฝรั่งเศสอีกหลายคนร่วมเดินทางมากับคณะบาทหลวงด้วย (ไกรภพ หมื่นแสนจันทร์ดำ. 2557: 176-178) บางหลักฐานบอกว่าที่พระองค์ทำอย่างนี้ก็เพราะจะทรงแสดงให้เห็นและปรามฮอลันดาไม่ให้ลุแก่อำนาจได้ สุดท้ายการค้าขายและความสัมพันธ์ในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ค่อยๆเสื่อมลงและฮอลันดาดัดสินใจปิดสถานีการค้าในกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง

ต่อมาในปี พ.ศ.2231 อยุธยากลับมาฟื้นฟูความสัมพันธ์กับฮอลันดาอีกครั้ง รัชสมัยพระเพทราชา พระองค์ทรงขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกไปจากแผ่นดินอยุธยาพร้อมกันนั้นก็เป็นการยุติบทบาทของคอนสแตนติน ฟอนคอน หรือออกญาวิชาเยนทร์ ข้าราชการนักเชื้อสายกรีกในสมัยพระนารายณ์ ทั้งนี้พวกฮอลันดาจึงอาสาเป็นผู้ขับไล่จนทำให้ฝรั่งเศสต้องถอนกำลังทหารออกไปจากอยุธยาความ

สัมพันธ์ในช่วงนี้ดีขึ้นเป็นลำดับมีการนำทูตเข้าเฝ้ากษัตริย์ของแต่ละฝ่าย ซึ่งก็มีความสัมพันธ์อันดีมาตลอดกระทั่งถึงในสมัยพระเจ้าอู่ทองพม่านั้น เริ่มมีความขัดแย้งกับฮอลันดาอีกรอบและส่งผลให้ทางฮอลันดาเสียสิทธิการค้าไปหลายประการ ตั้งแต่นั้นมาการค้าของฮอลันดาก็เสื่อมลงตามลำดับจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ทำให้บทบาทการค้าของฮอลันดาในอยุธยาต้องปิดฉากลงไปด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2513.
- เกริกฤทธิ์ ไทคุณธนภพ. สมเด็จพระเพทราชา กษัตริย์ผู้ต่อต้านอารยธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2555.
- ไกรฤกษ์ นานา. 500ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย-โปรตุเกส. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2553.
- ไกรภพ หมื่นแสนจันทร์คำ. สยามรบฝรั่ง เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2557.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. สยามพานิชย์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2544.
- ชาดา นนทวัฒน์. สี่กัศัตริยาแห่งปาดานี อำนาจ การเมือง การค้าและโจรสลัดบนแผ่นดินใต้สายลม. กรุงเทพฯ : ยิปซีกรุ๊ป, 2557.
- ดี.จี.อี. ฮอลล์. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2549.
- ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2513.
- เพลิง ภูผา. ข้าราชการบริหารและหมู่บ้านชาวต่างประเทศในแผ่นดินอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซีแอนด์เอ็น, 2557.
- ภารกร วงศ์ดาวัน. นานาชาติเหนือแผ่นดินสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นานา, 2556.
- ยุวดี วัชรางกุล. 500 ปีความสัมพันธ์สยาม-โปรตุเกส. กรุงเทพฯ : ทวีวัฒนาการพิมพ์, 2554.
- เริงวุฒิ มิตรสุริยะ. ฝรั่งเศสกับสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยิปซีกรุ๊ป, 2552.
- อานนท์ จิตรประภาส. การค้าและการเมืองในพระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยิปซีกรุ๊ป, 2552.

สังคมสยาม-ไทย เป็นสังคมที่รู้จักติดต่อสมาคมกับ
ชาวต่างชาติมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่การติดต่อใน
รูปการค้า ความสัมพันธ์ทางการทูต การแลกเปลี่ยน
ศิลปวิทยาการ ฯลฯ แต่องค์ความรู้และมุมมองความ
คิดที่มีต่อชาวต่างชาติ กลับยังคงเต็มไปด้วยอคติ

ABSTRACT

Jeremias van Vliet: The relationship between Siam and Netherlands and the heritage of historiographies in the 17th century

Kampol Champapan

This Article is presenting the result of the life and works of Jeremias van Vliet. He's a merchant of the Dutch East India Company (VOC) as travel came to Siam and residence in Ayutthaya in the 17th century. When Netherlands help save Ayutthaya in King Prasatthong reign in the war of Ayutthaya between Pattani. At the result of the good relationship between Siam and Dutch. And Jeremias van Vliet is favorite to King Prasatthong. During Jeremias van Vliet stayed in Ayutthaya, He's wrote Oral History as reflecting the view of the court along with the peoples in Ayutthaya Society.

Keywords: Jeremias van Vliet, Siam and Netherlands, Heritage of historiographies

ชีวิตและงานของ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต” พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

กำพล จำปาพันธ์

กล่าวนำ

หากจะกล่าวถึงบุคคลสำคัญท่านใดที่เป็นชาวฮอลันดาและมีประวัติเกี่ยวพันกับสยามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 บุคคลที่เป็นที่รู้จักกันดี ทั้งในหมู่นักประวัติศาสตร์อาชีพและผู้ศึกษาเรื่องราวในประวัติศาสตร์แบบมือสมัครเล่น บุคคลนั้นก็เห็นจะได้แก่ นายเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วัน วลิต” ชื่อที่คนไทยนิยมเรียก เนื่องจากเป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสำคัญที่ช่วยให้คนรุ่นหลังได้รับทราบเรื่องราวหลายอย่าง แตกต่างจากพระราชพงศาวดารที่แต่งโดยคนไทย คือ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182”

นอกจากนี้ฟาน ฟลิต ยังเป็นเจ้าของผลงานทางประวัติศาสตร์อีก 2 ชิ้น ที่กลายเป็นหลักฐานอ้างอิงในหมู่นักประวัติศาสตร์และโบราณคดี คือเรื่อง “Description of the Kingdom of Siam” (การพรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรสยาม) และ “The Historical Account of the War of Succession following the death of king Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty” (บันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามแย่งชิงราชสมบัติหลังรัชกาลสมเด็จพระอินทราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 22 ของกรุงศรีอยุธยา)

ชีวิตพ่อค้าตะวันตกในอยุธยานั้น ช่วงเวลาระหว่างที่เรือมาเทียบท่าจะมีเวลาว่างอยู่พอสมควร หลายคนก็เตร็ดเตร่ท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ ทั้ง

ในและนอกพระนคร ฟาน ฟลิต ก็เช่นกัน ทว่าการเดินทางท่องเที่ยวของเขาก็คือเป็นการเก็บข้อมูล นำเอามาย่อยทอดในรูปงานเขียนทางประวัติศาสตร์ สำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐานอันเป็นประโยชน์ให้กับบริษัท VOC¹ อย่างสูงในการติดต่อประสานงานและการปฏิสัมพันธ์ทางการค้า เพราะเมื่อเข้าใจประวัติศาสตร์ก็จะเข้าใจสภาพสังคมวัฒนธรรมตลอดจนแบบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยาตามมานั่นเอง

แต่แม้ผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของเขาจะเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักประวัติศาสตร์ แต่เรื่องราวชีวิตความเป็นมา บทบาทของเขาต่อกรุงศรีอยุธยาบ้านฮอลันดา (ที่ตั้งของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ในสยามตลอดจนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกับเนเธอร์แลนด์ ก็ยังไม่เป็นที่รับรู้มากนัก บทความนี้จะอภิปรายประเด็นดังกล่าวข้างต้นโดยย่อ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้สำหรับงานวิจัยหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์และหรือกับประเทศตะวันตกในช่วงศตวรรษเดียวกัน ในขณะเดียวกันเมื่อตระหนักว่าประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทบุคคลในประวัติศาสตร์กับงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ มีความเกี่ยวข้องกันยากจะแยกขาดได้เบ็ดเสร็จ การนำเสนอในบทความนี้จึงเริ่มต้นโดยกล่าวถึงชีวประวัติ เพื่อให้ทราบเบื้องหลังความเป็นมาโดยย่อจากนั้นก็จะอภิปรายเกี่ยวกับมรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์

อย่างที่ทราบกันว่า อยุธยาเป็นสังคมนานาชาติมีพ่อค้าต่างชาติเข้ามาค้าขายด้วยเป็นอันมาก นอกจากพ่อค้าชาวจีนและอินเดีย ที่รู้จักมักคุ้นกับชาวสยามมานาน ก็ยังมีพ่อค้าชาวเปอร์เซีย, ญี่ปุ่น, มัวร์, ชาวยุโรป ก็ได้แก่ โปรตุเกส,

¹ ชื่อย่อของบริษัทการค้าของฮอลันดาคริสต์ศตวรรษที่ 17 คือ “บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์” หรือ “The Dutch East India Company” (ในภาษาอังกฤษ) หรือ “Vereenigde Oost-Indische Compagnie” (ในภาษาดัตช์) ดูรายละเอียดเกี่ยวกับบริษัท VOC ที่สยามใน Bhawan Ruangsilp. *Dutch East India Company merchants at the court of Ayutthaya : Dutch perceptions of the Thai kingdom, ca. 1604-1765* Leiden ; Boston : Brill, 2007.

ชีวิตและงานของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต”
พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

สเปน, อังกฤษ, ฝรั่งเศส, เดนมาร์ก, อิตาลี, ดัตช์หรือฮอลันดา เป็นต้น โดยมีชาวโปรตุเกสเดินทางเข้ามาติดต่อกับอยุธยาเป็นชาติแรก เข้ามาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โปรตุเกสได้บุกเบิกเส้นทางการค้าและการติดต่อสัมพันธ์กับชาวยุโรปชาติอื่น เมื่อโปรตุเกสเสื่อมอำนาจลง การค้ากับชาติตะวันตกก็ยังคงดำเนินอยู่ เข้าสู่ยุคที่พ่อค้าชาวดัตช์ (Dutch) มีบทบาทต่อการค้าของอยุธยากับตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 17²

จากเนเธอร์แลนด์สู่ราชอาณาจักรอยุธยา

ฟาน ฟลิต เกิดที่เมืองชีดัม (Schiedam) ประเทศฮอลันดา (เนเธอร์แลนด์ในปัจจุบัน) เมื่อปี พ.ศ.2145/ค.ศ.1602 ในครอบครัวชนชั้นกลาง เป็นบุตรคนสุดท้องของนาย Eewout Huybrechtszoon กับนาง Maritge Cornelisdochter van Vliet แม้เราจะไม่ทราบว่าการศึกษาของฟาน ฟลิต เป็นอย่างไร แต่ก็สันนิษฐานได้จากลักษณะการปฏิบัติงาน การตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ และที่สำคัญคือความสามารถในการแต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ และบันทึกต่างๆ ซึ่งกลายเป็นเอกสารสำคัญของบริษัท VOC ในเวลาต่อมาย่อมเป็นสิ่งสะท้อนว่า ฟาน ฟลิต จัดเป็นผู้มีการศึกษาระดับสูงพอสมควร ทั้งยังเป็นปัญญาชนคนสำคัญคนหนึ่งของเนเธอร์แลนด์ เมื่อโตเป็นหนุ่มจากนิสัยรักการเดินทางผจญภัยก็ได้สมัครเข้าทำงานกับบริษัท VOC ที่เมืองรอตเตอร์ดัม (Rotterdam) เขายังมีพี่น้อง 2 คน (ไม่ปรากฏชื่อ) ทำงานอยู่ในบริษัทนี้ด้วย³

ฟาน ฟลิต ได้เดินทางออกจากเนเธอร์แลนด์ด้วยเรือ Het Wapen van Rotterdam (The Rotterdam Arms) เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2171 ถึงเมืองปัตตาเวีย (ปัจจุบันคือกรุงจาร์กาต้า ประเทศอินโดนีเซีย) เมื่อ พ.ศ. 2172 ก่อน

² สุราชัย ยัมประเสริฐ. “ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและราชอาณาจักรสยาม” วารสารยุโรปศึกษา ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2545) น. 68-105.

³ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539) น. 4.

จะได้รับคำสั่งให้ไปประจำที่ญี่ปุ่น และได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นพ่อค้า ผู้ช่วย นายโยสต์ เซาเติน (Joost Schouten) ผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา หรือ “หัวหน้าบ้านฮอลันดา” (คำที่ใช้เรียกผู้นำชุมชนบ้านฮอลันดาของชาวอยุธยา) ต่อมาใน พ.ศ. 2176 ฟาน ฟลิต ก็ได้เลื่อนตำแหน่งเป็น ผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา แทนนายโยสต์ เซาเติน ที่ต้องกลับไปปัตตาเวีย เพื่อรับตำแหน่งใหม่⁴

ในช่วงที่อยู่ในสยาม ฟาน ฟลิต ได้มีภรรยาแล้ว แต่เป็นที่รู้กันดีเพราะนางเป็นสมาชิกคนสำคัญของบ้านฮอลันดา ชื่อว่า “นางออสต” (Osoet Pegua) หญิงมอญเชื้อสายพะโค (หงสาวดี) โดยทั้งคู่มีบุตรสาว 3 คน ภายหลังเมื่อฟาน ฟลิต ออกจากสยามในปี พ.ศ. 2184 จึงได้มีศึกชิงลูกกัน ทะเลาะกันข้ามประเทศ เพราะฟาน ฟลิต ต้องการนำเอาลูกเดินทางออกนอกประเทศไปกับตนด้วย แต่นางออสตไม่ยินยอม นางได้ใช้อิทธิพลเครือข่ายที่มีกับฝ่ายในของราชสำนักสยาม ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขัดขวางอย่างเต็มที่ ทำให้พระเจ้าปราสาททองไม่อนุญาตให้ลูกของฟาน ฟลิต ออกนอกราชอาณาจักรสยาม จนกระทั่งเมื่อเปลี่ยนรัชกาลมาเป็นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จึงทรงพระราชทานอนุญาตให้ลูกของฟาน ฟลิต ได้เดินทางไปใช้ชีวิตอยู่กับบิดา⁵

หลังจากปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าในสยามเป็นเวลา 9 ปี ฟาน ฟลิต ก็ได้เดินทางกลับไปยังปัตตาเวีย และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองมะละกาคนที่ 2 เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2185 อยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองมะละกาเป็นเวลา 5 ปี ก็ได้กลับไปใช้ชีวิตชั้นปลายที่เนเธอร์แลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2190 และใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านเกิดจนเสียชีวิต เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2206 รวมอายุ 61 ปี⁶

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 5-6.

⁵ อีรวัด ฌ บ็อมเพร. “ออสต : ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสตรีในสังคม อยุธยากับพ่อค้าชาวต่างชาติ” ใน สุวดี เจริญพงศ์ และ ปิยนาล บุณนาค (บก.). สตรีแถวหน้าในประวัติศาสตร์เอเชีย (กรุงเทพฯ : บ้านพิทักษ์อักษร, 2550) น.239-266.

⁶ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย, น. 6.

ในช่วงที่อยู่กรุงศรีอยุธยา ฟาน ฟลิต ปฏิบัติหน้าที่ผู้ช่วยของนายโยสต์ เขาเต็น อยู่เป็นเวลา 2 ปี โยสต์ เขาเต็น ก็ได้ย้ายไปจากกรุงศรีอยุธยา เพื่อรับตำแหน่งใหม่ ข้าหลวงใหญ่ของฮอลันดาที่ประจำอยู่กรุงปัตตานี จึงได้พิจารณาแต่งตั้งให้ฟาน ฟลิต เป็นผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา สืบต่อจากนายโยสต์ เขาเต็น เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทั้งยังมีประสบการณ์การทำงานอยู่กรุงศรีอยุธยามาก่อน จนเป็นที่รู้จักดีในหมู่พ่อค้าที่อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นผู้มีฐานะมั่งคั่งผู้หนึ่งในกรุงศรีอยุธยา ฟาน ฟลิตได้รับการส่งมอบทรัพย์สินทั้งหมดของบริษัท VOC ที่ทิ้งอยู่ข้างหลังในราชอาณาจักรสยามรวมเป็นมูลค่ากว่า 141,873 เหรียญฟลอรีน⁷ นอกจากนี้เขายังได้รับการโปรดปรานจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ให้มีตำแหน่งยศขุนนางสยามเป็น “ออกหลวงสุรสาคร” ซึ่งเป็นตำแหน่งยศขุนนางระดับสูงของกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

สภาพการค้าของบริษัท VOC ของฮอลันดาในสยาม

เมื่อได้รับตำแหน่งผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา กล่าวกันว่า ฟาน ฟลิต มีความกระตือรือร้นในการทำงานจัดซื้อหาสินค้าประเภทต่างๆ เพื่อบรรทุกเรือเดินสมุทรส่งออกไปค้าขายยังต่างประเทศ พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงดำเนินการค้า โดยส่งสำเภาหลวงไปค้าขายด้วย ด้วยความมานะพยายามและความเฉลียวฉลาดมองการณ์ไกล เรือสินค้าที่ส่งไปจากอยุธยา มักประสบความสำเร็จได้กำไรงาม ในยุคที่ฟาน ฟลิต เป็นหัวหน้าบ้านฮอลันดา เขาสามารถส่งสินค้าลงเรือใหญ่ได้คราวละ 4 ลำเป็นอย่างน้อย ได้สินค้าบรรทุกใส่ลำเรือเต็มระวาง โดยเฉพาะการค้ากับญี่ปุ่นซึ่งได้กำไรงาม เพราะฮอลันดาเป็นหนึ่งในสองชาติ (อีกชาติคือ จีน) ที่ได้รับอนุญาตจากโชกุนโตกุกาวา ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นประกาศนโยบายปิดประเทศ ให้สามารถเดินเรือไปค้าขายกับญี่ปุ่นได้ที่เมืองท่านางาซากิ

⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 7.

สำหรับมูลค่าการค้าขายในสมัยนั้น ตัวอย่างข้อมูลที่ปรากฏใน “เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา” (Dutch Papers 1608-1620, 1624-1642)⁸ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2179/ค.ศ.1636 ฟาน ฟลิต ได้ส่งสินค้าจากอยุธยาไปค้าขายกับญี่ปุ่น บรรทุกเรือราแปปกับเรือโนร์ทวิต สินค้าจำนวนมากมีมูลค่ารวมกว่า 67,809 เหรียญฟลอรีน⁹ รายการสินค้าได้แก่ หนังกวาง 103,480 แผ่น, หนังกวางกระเบน 17,960 แผ่น, ไม้ฝาง 3,650 ทาบ, Cambodia nuts 1,600 ลูก, เขาควาย 3,700 เขา, ไม้กฤษณา 400 ชั่ง, น้ำตาลหม้อ 150 ทาบ, หวาย 200 มัด, หนังกวางแดงลอกแล้ว 1,200 แผ่น เป็นต้น¹⁰ ในเดือนปีเดียวกันนั้น (กรกฎาคม พ.ศ. 2179) ฟาน ฟลิต ยังได้ส่งเรือบอมเมลกับเรือวาร์มอนต์ไปยังไต้หวัน บรรทุกสินค้าไปมีมูลค่ารวมกันทั้งสิ้น 14,884,17.8 เหรียญฟลอรีน มีรายการสินค้า ได้แก่ ไม้ฝาง 2,000 ทาบ, ตะกั่วของไทย 300 ทาบ, ยางรัก 36 ¾ ทาบ, ไม้กฤษณา 11 ¼ ทาบ, ข้าว 7 ½ เกวียน, ข้าวเปลือก 35 เกวียน, ไม้สักซุง 132 ท่อน, ไม้สักแผ่น 150 แผ่น เป็นต้น¹¹

สินค้าที่จัดหาและบรรทุกใส่ลำเรือไปค้าขายแต่ละครั้งนั้น ไม่กำหนดแน่นอนว่าจะเป็นสินค้าใดบ้าง และปริมาณ ก็ขึ้นกับว่าพ่อค้าจะจัดหาได้เท่าใดในปีนั้น (พ.ศ.2179) ที่จริงเป็นปีที่สยามค้าข้าวได้ในปริมาณจำกัด เพราะเผชิญภัยน้ำท่วม ทำให้ข้าวในนาเสียหายเป็นอันมาก ทางกรุงจึงมีข้อห้ามไม่ให้ข้าวมอบนอกพระราชอาณาจักร แต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งโปรดปรานฟาน ฟลิต อยู่มาก (เพราะอยู่ในวัยหนุ่มเหมือนกัน และเป็นนักผจญภัย ต่างกับชาวต่างชาติที่มาจากบ้านโปรตุเกสและฝรั่งเศส ในตอนนั้นที่ไม่เป็นทหารรับจ้าง ก็มักเป็นบาทหลวงสอนศาสนา) ก็ทรงอนุญาตให้ฟาน ฟลิต นำข้าวออกนอก

⁸ กรมศิลปากร. เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ ค.ศ.1624-1642) แปลโดย นันทา วรณติวงศ์, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2513.

⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 18.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 18-19.

พระราชอาณาจักรไปค้าขายได้¹²

กัปตันฟาน ฟลิต -ออกหลวงสุรสาคร ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ พระเจ้าปราสาททอง

ตั้งก่อนหน้านั้น ในปี พ.ศ.2177/ค.ศ.1634 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงประกาศทำสงครามกับปัตตานีและกัมพูชา VOC ได้ส่งเรือรบเข้ามาช่วยอยุธยาทำสงคราม จึงทรงโปรดปรานและให้ความเมตตาต่อชาวฮอลันดาในอยุธยาอย่างมาก ตัวอย่างการเป็นที่โปรดปรานและทรงไว้วางพระราชหฤทัย ได้แก่ การที่ฟาน ฟลิต ได้รับมอบเป็นตัวแทนของพระองค์ (พระเจ้าปราสาททอง) ให้อัญเชิญพระราชสาสน์พร้อมของขวัญไปมอบให้กับผู้สำเร็จราชการทั่วไปของฮอลันดา ประจำกรุงปัตตาเวีย เมื่อปี พ.ศ. 2184/ค.ศ.1641 โดยฟาน ฟลิต ได้เดินทางไปยังเมืองปัตตาเวียด้วยเรือรบขนาดกลางชื่อ เดอไรป์ ในพระราชสาสน์นี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ยืนยันถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างอยุธยากับฮอลันดา ที่มีมาช้านาน นับแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นมา นอกจากนี้ในพระราชสาสน์นี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ยังกล่าวยกย่องฟาน ฟลิต ในฐานะผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา ที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี จนเป็นที่โปรดปราน¹³

นอกจากบทบาทต่อการค้าแล้ว ฟาน ฟลิต ในฐานะหัวหน้าบ้านฮอลันดา ยังมีหน้าที่ต้องดูแลคุ้มครองครอบครัวชาวฮอลันดาในสยาม เยียวชนชาวคริสต์ที่มีบิดาเป็นฮอลันดา ต่างได้รับการจัดส่งให้ออกนอกราชอาณาจักร เพื่อไปรับการศึกษา ภาษา ศาสนา และจริยธรรมตามหลักคำสอนของชาวคริสต์ที่ปัตตาเวีย โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่มีข้อแม้ว่าเมื่อสำเร็จการศึกษาจะต้องเดินทางกลับสยาม กรณีลูกสาวฟาน ฟลิต กับนางออสตุที่ไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต คงเนื่องจากทรงทราบว่าจะเป็นการเดินทางไป

¹² กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย, น. 9.

¹³ เรื่องเดียวกัน, น. 12.

โดยไม่กลับสยาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งนางออสต มารดาของเด็กที่ต่อสู้คัดค้าน การพรากลูกไปจากนาง และนางก็เป็นคนโปรดของพระมเหสีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นเหตุให้ต้องทรงให้ความกรุณาต่อนางออสตยิ่งกว่าฟาน ฟลิต สำหรับในกรณีนี้

ปกติการเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน สำหรับขุนนางไทยบางครั้งไม่ได้นำมาซึ่งลาภยศสรรเสริญ ตรงข้ามกลับจะได้รับความอิจฉาริษยาและเผชิญการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น แต่กรณีของพ่อค้าต่างชาติ ไม่มีปัญหาในเรื่องนี้ เพราะพ่อค้าต่างชาติโดยเฉพาะพ่อค้าฮอลันดาที่มีภาพเป็นพ่อค้าอย่างแท้จริง ไม่ใช่ทหารรับจ้างเหมือนอย่างโปรตุเกส ไม่ใช่คนกรบขามไรเหมือนอย่างญี่ปุ่น ไม่ใช่คนบุญเผยแผ่ศาสนาเหมือนอย่างเปอร์เซีย เหมือนอย่างบาทหลวงฝรั่งเศส พ่อค้าฮอลันดาจึงไม่มีบทบาทต่อกิจการภายในของราชสำนักมากนัก แต่จะคอยสนับสนุนบางกลุ่มอยู่ลับๆ เป็นครั้งคราว

ในปี พ.ศ.2184/ค.ศ.1641 ซึ่งเป็นปีใกล้กับปีที่ฟาน ฟลิต มีกำหนดจะต้องเดินทางกลับกรุงปัตตาเวีย ได้มีศุภสาส์นจากเสนาบดีของสยาม (ไม่ปรากฏนาม แต่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก/เณกอะหมัด กุมมี เพราะเป็นผู้ดูแลกิจการค้าของกรมท่าขวา ซึ่งเป็นกรมท่าที่เกี่ยวข้องกับการค้าฝิ่นตะวันตกในสมัยนั้น) ไปถึงนายอันโตนิโอ ฟาน ดิเมน (Antonio van Diemen) ผู้สำเร็จราชการทั่วไปของฮอลันดา ประจำกรุงปัตตาเวีย ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของฟาน ฟลิต มีใจความสำคัญระบุถึงฟาน ฟลิต ที่ได้กลับไปปัตตาเวียแล้วในขณะนั้นว่า :

“ด้วยเหตุที่กัปตัน ฟอน ฟลิต พำนักอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานาน เขาจึงคุ้นกับชนบประเพณีของเทศน์และของราชสำนักด้วย ดังนั้น เขาจะบอกให้ท่านทราบถึงความรักที่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงมีต่อท่าน และต่อชาติเนเธอร์แลนด์ได้อย่างครบถ้วน พระองค์ และเราทุกคนมีความประสงค์ว่าหลังจากที่ธุรกิจของเขาเข้าสู่รูปเข้ารอยดีแล้ว กัปตัน ฟอน ฟลิต ก็อาจกลับไปในไม่ช้านี้ เรื่องนี้จะต้องให้

พระเจ้าแผ่นดินของเราทรงเห็นพ้องด้วย เพราะพระองค์ทรงกังวล
พระทัยในการกลับของเขา”¹⁴

ศุภาสันฉบับข้างต้น คงมีผลต่อการตัดสินใจเรื่องสำคัญหนึ่งของนาย
อันโตนิโอ ฟาน ไดเมน ผู้สำเร็จราชการทั่วไปของฮอลันดา ประจำกรุงปัตตาเวีย
ที่กำลังมองหาบุคคลที่มีความเหมาะสมจะอัญเชิญราชสาส์นของเจ้าชายมอริส
มกุฎราชกุมารแห่งออเรนจ์ ไปถวายสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ฟาน ฟลิต เป็น
ผู้ได้รับเลือกให้กระทำการที่ดังกล่าว หลังจากกลับไปปัตตาเวียแล้ว ฟาน ฟลิต
จึงได้มีโอกาสเดินทางมายังอยุธยาอีกครั้ง โดยมาถึงเมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.
2184/ค.ศ.1641 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้เตรียมการต้อนรับพระราช
สาส์นอย่างหรูหราสมเกียรติ ฟาน ฟลิตได้เขียนรายงานไปยังผู้สำเร็จราชการ
ทั่วไปประจำกรุงปัตตาเวีย ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้จัดขบวนรับพระ
ราชสาส์นและเครื่องบรรณาการของขวัญอย่างใหญ่โต ใช้ผู้คนและขบวนเรือเป็น
อันมาก โดยมีรายละเอียดดังนี้ :

“พระเจ้าแผ่นดิน (หมายถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง-ผู้วิจัย)
ทรงส่งปืนโลหะกระบอกเล็ก 20 กระบอก ไปยังบริเวณบริษัท (หมายถึง
ที่บ้านฮอลันดา-ผู้วิจัย) ใช้ปืนเหล่านี้ยิงสลุดถวายความเคารพขบวน
แห่งของทหารถืออาวุธจำนวน 1,200 คน และนักดนตรีทั้งหลายถูกรับ
เข้าไปในพระราชวัง ณ ที่นั้นได้เปิดพระราชสาส์นและได้แปลท่ามกลาง
บุคคลสำคัญทั้งหลายจำนวนมาก แล้วจึงนำพระราชสาส์นนั้นไปถวาย
พระเจ้าแผ่นดินทันที พระองค์โปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง ทรงประกาศ
ออกมาว่าพระองค์ไม่เคยได้รับพระราชสาส์นที่อ่อนโยนมากกว่านี้
มาก่อน”¹⁵

ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงอ่อนไหวในเรื่องพระเกียรติยศ
สืบเนื่องจากสาเหตุที่ทรงขึ้นครองราชย์โดยมิได้เป็นเชื้อพระวงศ์ของราชวงศ์

¹⁴ “เอกสารของฮอลันดาสมาชิกกรุงศรีอยุธยา” อ้างใน เรื่องเดียวกัน, น. 12.

¹⁵ “เอกสารของฮอลันดาสมาชิกกรุงศรีอยุธยา” อ้างใน เรื่องเดียวกัน, น. 13.

สุโขทัย หากมาจากขุนนางใหญ่ทำการปราบดาภิเษก แม้ภายในจะทรงระงับความไม่พอใจในหมู่ขุนนางและชาวเมืองได้ แต่บ้านเมืองก็กลัวยกก็แสดงท่าที่ไม่เป็นมิตรและไม่ยอมรับการขึ้นสู่อำนาจของพระองค์ เช่น พระเจ้ากรุงกัมพูชา และรายาปัตตานี ทั้งสองไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระองค์ ซึ่งเท่ากับไม่ยอมรับพระองค์ในฐานะจักรพรรดิราช กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงประกาศทำสงครามกับสองอาณาจักรข้างต้น

ฟาน ฟลิต ซึ่งอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในช่วงที่อยุธยาสมัยพระเจ้าปราสาททองทำสงครามกับกัมพูชาและปัตตานีด้วย ก็ได้รับทราบถึงความปรารถนาที่จะเป็นที่ยอมรับนี้ จึงให้คำแนะนำกับผู้สำเร็จราชการทั่วไปประจำกรุงปัตตาเวีย ถึงวิธีที่จะผูกมิตรกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผู้สำเร็จราชการทั่วไปก็เห็นด้วย เพราะสำหรับฮอลันดาการถวายเครื่องราชบรรณาการไม่ได้มีความหมายเท่ากับเป็นหัวเมืองประเทศราช หากแต่เป็นการส่งของขวัญแสดงความเคารพตามปกติ คล้ายกับวิธีที่เรียกว่า “จิ้มก้อง” ที่จีนเรียกร้องต้องการจากบ้านเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ไปติดต่อกับค้าขายกับเมืองจีนส่วนสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะถือเอาพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปยื่นยังสถานภาพใดในจาริตสังคมที่พระองค์ปกครองอยู่ ไม่ใช่ฐานะที่ฮอลันดาจะคำนึงถึง เพราะสิ่งที่เป็นเป้าหมายหลักของฮอลันดาในการเข้ามาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มุ่งที่ผลประโยชน์ทางการค้าเป็นสำคัญ

ในวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2184/ค.ศ.1641 ฟาน ฟลิต พร้อมกับพ่อค้าฮอลันดาอีก 2 คน คือ นายฟาน ชัม และ นายมูร์โดต์ นอกจากถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการจากเจ้าชายมอริส มกุฎราชกุมารแห่งออเรนจ์แล้ว เขายังได้ถวายของขวัญจากผู้สำเร็จราชการทั่วไป สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดกระจากบานใหญ่ ใช้สำหรับฉายพระรูปเวลาสวมฉลองพระองค์ ที่เขานำมาถวายครั้งนั้นมาก พระองค์พระราชทานช้างส่งไปยังปัตตาเวีย เพื่อให้เป็นของขวัญตอบแทนแก่ผู้สำเร็จราชการทั่วไป และให้แก่ฟาน ฟลิต คนละ 1 เชือกในสมัยนั้นช้างตัวใดๆ ที่ฝึกเชื่องแล้ว มีราคาแพง คิดเป็นเงินไทยเชือกละประมาณ 10 ชั่ง (เท่ากับ 200 ตำลึง หรือ 50 บาท)

การเดินทางจากอยุธยาสู่ปัตตาเวีย

ระหว่างพำนักอยู่ในสยามช่วงท้ายปี พ.ศ. 2184/ค.ศ.1641 ฟาน ฟลิตมีโอกาสได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในการเสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระอารามสำคัญอยู่เสมอ ในวันที่ 20 ธันวาคมของปีเดียวกันนั้น ฟาน ฟลิต ก็ได้เข้าเฝ้าเพื่อขอพระบรมราชานุญาตออกเดินทางไปจากกรุงศรีอยุธยา การเข้าเฝ้าครั้งนี้เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของราชสำนักสยาม พระองค์สัญญาที่จะดูแลกับตันเรนเีย่ ฟอน ซัม ผู้รับหน้าที่เป็นผู้แทนรักษาการหัวหน้าบ้านฮอลันดา ตลอดจนชาวฮอลันดาคนอื่นๆ ที่ยังพำนักอยู่ในสยาม¹⁶

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงอนุญาตให้ฟาน ฟลิต เดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยาได้ ด้วยความที่เป็นคนใฝ่รู้ ระหว่างทางเขาจึงมีความประสงค์แวะเยือนบ้านเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ของสยาม เขาได้รับจดหมายแนะนำหลายฉบับจากออกญาพระคลัง ตามพระราชโองการของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงมีคำสั่งไปยังเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ราชยาปัตตานี เจ้าเมืองสงขลา พัทลุง และไชยา ให้ต้อนรับฟาน ฟลิต สมเกียรติยศพระสหายของพระองค์

ฟาน ฟลิต ออกเดินทางไปยังเมืองสงขลา ก่อน แล้วเดินทางต่อไปยังเมืองพัทลุง โดยนั่งเรือข้ามทะเลสาบสงขลาไป เขาได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าเมืองพัทลุง จากนั้นก็เดินทางย้อนกลับมาสงขลาแน่นอนว่าฟาน ฟลิต มีเจตนาเพื่อสำรวจพิจารณาว่า สงขลา กับพัทลุงเป็นเมืองที่เหมาะสมจะตั้งสถานทำการค้าขายหรือไม่ด้วยเขามีได้ประสงค์จะท่องเที่ยวอย่างเดียว แล้วก็พบว่าทั้งสงขลาและพัทลุงต่างบอบช้ำจากสงครามปราบกบฏที่เพิ่งสงบไปไม่นาน เมืองถูกทำลายไปมาก และกำลังอยู่ในระหว่างบูรณะฟื้นฟูใหม่ เขาเดินทางต่อไปยังปัตตานี

ฟาน ฟลิต เดินทางถึงปัตตานี เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2185/ค.ศ.1642 เขาได้รับการต้อนรับอย่างหรูหรา จากรายาญิงแห่งราชวงศ์ศรีวิงสา

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 14.

(ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2178-2231 / ค.ศ.1635-1688) ราชยาพระองค์นี้มีนโยบายต่างจากรายองค์ก่อนที่ต่อต้านสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในตอนนั้นความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับอยุธยาและฮอลันดา จึงเป็นปกติเรียบร้อยอยู่ พาน ฟลิตได้เข้าเฝ้ารายากูนิงที่ท้องพระโรง ราชยาประทับอยู่บนบัลลังก์ทอง ทรงตรัสถามเขาว่าประสงค์สิ่งใดในการเดินทางมาเยือนปัตตานีครั้งนี้¹⁷ พาน ฟลิตได้ทูลถึงเรื่องราวครั้งรายองค์ก่อนๆ ซึ่งเคยมีสัมพันธภาพอันดีกับฮอลันดา กระทั่งอนุญาตให้ฮอลันดาตั้งสถานการค้าขึ้นที่ปัตตานีได้ แต่ต่อมาได้มีการทำลายสัมพันธภาพดังกล่าวลง จนฮอลันดาไม่อาจค้าขายอยู่ในปัตตานี ต้องปิดสถานการค้าลง

เมื่ออยุธยาทำสงครามกับปัตตานี ฮอลันดาจึงได้ให้ความช่วยเหลือแก่อยุธยา ปรามปรามปัตตานี แต่ต่อมาครั้งรายากูนิงขึ้นครองราชย์ได้เปลี่ยนนโยบาย ทรงพยายามฟื้นฟูสัมพันธไมตรีทั้งต่ออยุธยาและฮอลันดา โดยในส่วนของฮอลันดาทรงจัดส่งคณะทูตไปยังกรุงปัตตาเวียเมื่อปี พ.ศ.2183 (สองปีก่อน พาน ฟลิต จะเดินทางมาถึง) เพื่อเจรจาความเมืองในเรื่องนี้ แต่ไม่อาจเป็นที่ตกลงกัน เนื่องจากรายาไม่ยอมลดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้น เขาจึงถือโอกาสเป็นตัวแทนของทั้งสยามและ VOC มาเจรจาในเรื่องนี้¹⁸

รายากูนิงเมื่อได้ปรึกษาหารือร่วมกับเสนาบดีและเหล่าขุนนางแล้ว พระนางก็ตกลงจะชำระค่าเสียหายให้ โดยขอระยะเวลาในการผ่อนจ่ายมีกำหนดเวลา 3 ปีหลังจากนั้น โดยจะใช้เงินที่ได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมและภาษีต่างๆ มาชำระหนี้ให้ VOC ทั้งนี้พระนางขอให้พาน ฟลิต และคณะที่เดินทางมาในครั้งนี้ช่วยเป็นสักขีพยานและนำความไปบอกต่อผู้สำเร็จราชการทั่วไปที่กรุงปัตตาเวีย ว่าปัตตานียินดีที่ได้สร้างสันติภาพให้กลับคืนมาแก่ทั้งสองชาติ ขอให้ชาวปัตตานีสามารถเดินทางไปค้าขายกับ VOC และดินแดนที่ VOC ครองอำนาจทางการค้าอยู่ได้อย่างเสรี และชาวฮอลันดากับบริษัท VOC ก็สามารถมาค้าขาย

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 15.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

กับปัตตานีได้โดยเสรีเช่นกัน¹⁹

เมื่อเจรจากับรายาปัตตานีสำเร็จแล้ว ฟาน ฟลิต ก็ออกเดินทางต่อไปยังเมืองถลาง ซึ่งเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญในภาคใต้ของสยาม แม้จะได้รับการต้อนรับอย่างดีเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ แต่ทว่าเขากลับมีแต่ “เรื่องร้อนใจ” โดยเอกสารหลักฐานมิได้ระบุแน่ชัดว่าเป็นเรื่องอะไร แต่สันนิษฐานเอาจากการที่เมืองถลาง เวลานั้นมีพ่อค้าอังกฤษเข้ามาติดต่อและพำนักอาศัยอยู่จำนวนหนึ่ง อังกฤษซึ่งประสบปัญหาและทำการค้าไม่ค่อยรุ่งเรืองนักในสมัยนั้น เมื่อมาตั้งสถานการค้าขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา ก็ขาดทุน จนต้องปิดสถานการค้าของตนไป ตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม²⁰

ลูกจ้างบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (The East India Company or British East India Company) ในอยุธยา ส่วนหนึ่งก็ได้ผันตัวเองเข้าไปเป็นขุนนางในราชสำนักอยุธยา เพราะไม่อยากจะกลับไปยังประเทศตนพร้อมบริษัทที่กำลังถูกเพ่งเล็งจากสังคมชนชั้นผู้ดีชาวอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากมุมมองของฮอลันดา ก็เช่นเดียวกับฝรั่งเศสและชาติตะวันตกอื่นๆ ที่กำลังริษยาในความสำเร็จของฮอลันดาตอนนั้น ก่อนที่ภายหลังในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษเป็นชาติแรกที่ปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้อังกฤษเติบโตกลายเป็นมหาอำนาจอันดับต้นๆ ของโลกอาณานิคมสมัยใหม่

จากถลาง ฟาน ฟลิต ไม่ได้ไปที่เมืองใดอีก เขาเดินทางกลับปัตตานีไปถึงเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2185/ค.ศ.1642 ในการกลับไปครั้งนี้เขาได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ได้เป็นผู้สำเร็จราชการประจำเมืองมะละกาในคาบสมุทรมลายู หลังจากนั้นไม่นานเขาก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นที่ปรึกษาของผู้สำเร็จราชการทั่วไปของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ซึ่งนับเป็นตำแหน่งระดับสูงของ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 16.

²⁰ ธีรวัต ญ ป้อมเพชร. “บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในอยุธยาสมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม” ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บก.). สายธารแห่งความคิด 2 สารนิพนธ์เชิดชูเกียรติท่านผู้หญิงวรณยุทธา สนิทวงศ์ ญ อยุธยา เนื่องในวโรกาสอายุครบ 72 ปี (กรุงเทพฯ : กองทุนเพื่อวิชาการวรณยุทธา สนิทวงศ์ ญ อยุธยา, 2544) น. 53-71.

บริษัท VOC เขาได้เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในปี พ.ศ.2188/ค.ศ.1645 เพื่อปฏิบัติหน้าที่เป็นทูตพิเศษ²¹ แต่พำนักรไม่นาน ก็ต้องกลับกรุงปัตตาเวีย ตามคำสั่งของผู้สำเร็จราชการทั่วไป ณ กรุงปัตตาเวีย

จากความสัมพันธ์ที่ดีที่มีกับราชสำนักสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่แทนที่ฟาน ฟลิต จะเขียนบันทึกประวัติศาสตร์ยกย่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่กลับนำเสนอในแง่ที่ว่าฟาน ฟลิต กลับแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สมเด็จพระเจ้าปราสาททองไว้หลายเรื่อง ซึ่งนั่นอาจมีที่มาหลังจากที่ตัวเขาเป็นที่ครหาในหมู่พ่อค้าต่างชาติ ว่าเอาใจออกห่างจากผลประโยชน์ของฮอลันดา หันไปสวมักัดกรุงศรีอยุธยา เช่นเดียวกับพ่อค้ากลุ่มอื่นๆ ที่ได้ดิบได้ดีในอยุธยา เมื่อทราบถึงข้อหาดังกล่าว จึงเป็นธรรมดาที่ฟาน ฟลิต จะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ข้อหาดังกล่าวนั้น บันทึกประวัติศาสตร์ของเขาเดิมเป็นรายงานที่สร้างขึ้นเพื่อเสนอไปยังผู้บังคับบัญชาของเขาที่ปัตตาเวีย จึงให้ข้อมูลอีกด้านเกี่ยวกับพระเจ้าปราสาททองและกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามจุดนี้ในแง่หนึ่งกลับทำให้บันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต เป็นเอกสารหลักฐานทรงคุณค่า ทำให้ประวัติศาสตร์อยุธยามีหลักฐานข้อมูลที่ตรงข้ามกับแง่มุมของราชสำนัก

ฟาน ฟลิต กับ มรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ในระหว่างที่ยังเป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา ฟาน ฟลิต ยังได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งกับการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนั่นทำให้ฟาน ฟลิต มีสิ่งที่กล่าวได้ว่าเป็น “มรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์” (Heritage of historiographies) ไม่ใช่เพียงพ่อค้านักผจญภัยที่เข้ามาค้าขาย แล้วก็เดินทางกลับออกไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่บ้านเกิด ผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต เท่าที่มีการค้นพบ มีอยู่ 3 ชิ้นด้วยกัน ต้นฉบับเดิมเป็นภาษาดัตช์ต่อมาได้มีผู้แปลถ่ายทอดออกเป็นภาษาอังกฤษ ดังต่อไปนี้

²¹ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย, อ้างแล้ว, น. 16.

1. เรื่อง “Description of the Kingdom of Siam” (การพรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรสยาม) แต่งเมื่อ พ.ศ. 2179/ค.ศ.1636

2. เรื่อง “The Short History of the Kingdom of Siam” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป) แต่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2182/ค.ศ.1639

3. เรื่อง “The Historical Account of the War of Succession following the death of king Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty” (รายงานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามสืบราชสมบัติหลังจากสมเด็จพระอินทรราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 22 แห่งกรุงศรีอยุธยา) แต่งเมื่อปลายปี พ.ศ. 2183/ค.ศ.1640

โดยงานเหล่านี้เขาอุทิศแด่ผู้สำเร็จราชการทั่วไป ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของเขา ที่อยู่ ณ กรุงปัตตาเวีย ในปี พ.ศ. 2546 เนื่องในโอกาสที่จะถึงครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ในปี พ.ศ. 2547 กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์งานทั้งสามชิ้นรวมอยู่ในเล่มเดียวกัน โดยใช้ชื่อเล่มว่า “รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)”²² รายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้ง 3 ชิ้นดังกล่าวนี้มีดังต่อไปนี้

(1) Description of the Kingdom of Siam (การพรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรสยาม)

ฟาน ฟลิต ได้เขียนบันทึกเรื่องนี้เมื่อปี พ.ศ. 2179/ค.ศ.1636 ภายหลังจากเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 3 ปี สมัยยังเป็นผู้ช่วยโยสต์ เขาเดินทางต่อมา แอล. เอฟ. ฟาน ราเวนสเวย์ (L. F. van Ravenswaay) ได้แปลจากต้นฉบับภาษาดัตช์เป็นภาษาอังกฤษ กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นางนันทา วรเนติวงศ์ นักอักษรศาสตร์ 8 หัวหน้ากลุ่มงานแปลและเรียบเรียง กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ แปลเป็นภาษาไทย พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2546 ในฉบับตัวเล่ม “รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)”²³

²² กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต) กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2546.

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 1-162.

“Description of the Kingdom of Siam” (การพรรณนาเรื่องราวอาณาจักรสยาม)นี้ กล่าวได้ว่าผลงานชิ้นนี้มีส่วนผลักดันให้เขาได้รับตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา แทนนายโยสต์ เซาเติน ที่หมดวาระการดำรงตำแหน่งไป ลักษณะการเขียน การเรียงลำดับหัวข้อ เนื้อหาข้อมูลส่วนหนึ่ง นำมาจากจดหมายเหตุของโยสต์ เซาเติน²⁴ กระทั่งกล่าวได้ว่าชิ้นนี้เป็นการเขียนลอกเลียนจดหมายเหตุของโยสต์ เซาเติน นั้นเอง แต่ฟาน ฟลิต ก็ได้ให้ความเคารพยกย่องผลงานชิ้นดังกล่าวของโยสต์ เซาเติน ว่ามีอิทธิพลต่องานเขียนของเขา โดยเฉพาะในบทที่กล่าวถึงกำเนิดของชนชาติสยามและที่ตั้งของอาณาจักรสยาม²⁵

แต่หัวข้ออื่นๆ หลังจากนั้น เป็นข้อมูลที่เขามาจากการสอบถามจากขุนนางและราษฎรชาวสยาม และสรุปตามความคิดเห็นของเขาเอง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องภายในรั้ววัง ข้อมูลบางแห่งมีลักษณะเป็นมุขปาฐะที่สะท้อนโลกทัศน์ของชาวบ้านในท้องถิ่นกรุงศรีอยุธยา กระทั่งเรื่องในลักษณะซุบซิบนิทานก็ปรากฏในงานของเขา ซึ่งที่จริงก็ทำให้ผลงานของเขามีคุณูปการไปอีกแบบที่สะท้อนแง่มุมของชาวบ้านที่มีต่อราชสำนัก ไม่เว้นแม้แต่พระมหากษัตริย์ (เช่น สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และย้อนไปถึงสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้น) ที่เป็นที่ดินในหมู่บ้านถึงการใช้อำนาจอย่างอำมหิตโหดเหี้ยม ชาวบ้านชาวช่องเหล่านั้นคงพูดกันปากต่อปากทั่วไปในพระนคร กระทั่งชาวต่างชาติเช่นฟาน ฟลิตก็มีโอกาสได้ยินได้ฟังมาาก แต่น่าสังเกตว่าก็ไม่ปรากฏการกำราบปราบปรามราษฎรด้วยข้อหาในทาพระเจ้าแผ่นดินแต่ประการใด ดูเหมือนเรื่องในลักษณะดังกล่าวนี้จะมีใช้สิ่งแปลกปลอมในวัฒนธรรมของชาวสยามแต่อย่างใดเลย

²⁴ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เรื่องจดหมายเหตุของโยส เซาเติน พ่อค้าชาวฮอลันดาผู้เข้ามากรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2513) น.117-162.

²⁵ กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต), น. (2).

ความสัมพันธ์ที่คนในบ้านฮอลันดามีกับกรุงศรีอยุธยา จึงเหมือนอยู่ท่ามกลางระหว่างไพร่ราษฎรในพื้นที่กับชนชั้นสูงในราชสำนัก ทำให้มีโอกาสรับรู้มุมมองของทั้งสองฝ่ายแต่ในขณะเดียวกันเรื่องในทางประวัติศาสตร์ ฟาน ฟลิต และชาวต่างชาติก็ไม่ได้มีโอกาสเข้าถึงมากนัก จึงต้องพึ่งพาข้อมูลบอกเล่าจากไพร่ราษฎร ขณะเดียวกันสถานะการดำรงอยู่ของชาวต่างชาติที่บ้านฮอลันดา ก็เป็นธรรมดาที่ต้องขึ้นกับความสัมพันธ์ที่มีต่อราชสำนัก จำเป็นต้องได้รับความคุ้มครองจากทางการอยู่พอสมควร ความสัมพันธ์ที่ราชสำนักอยุธยามีต่อบ้านฮอลันดา ก็เป็นความสัมพันธ์เดียวกันระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ การปฏิบัติต่อคนในบ้านฮอลันดา และลักษณะความเกี่ยวข้องที่บ้านฮอลันดามีต่ออยุธยา ก็ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทั้งสองอาณาจักร ฟาน ฟลิต ในฐานะหัวหน้าบ้านฮอลันดาที่ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวแทนชาวฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยา ก็เข้าใจดีถึงความอ่อนไหวในประเด็นนี้ดังที่เขาบันทึกกล่าวถึงเรื่องนี้นี้ดังนี้ :

“ปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่า 30 ปีแล้วนับตั้งแต่พวกเนเธอร์แลนด์เข้ามายังประเทศสยาม พวกเขาได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระเจ้าแผ่นดิน จนบริษัท ยูไนเต็ด อีสต์อินเดีย พบว่าเหมาะที่จะตั้งสำนักงานค้าขายและเป็นพันธมิตรกับพระเจ้าแผ่นดิน ฉะนั้นในการเดินตามแนวทางนี้จึงได้สร้างบ้านหรือโรงสินค้าขึ้นหลังหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา ในอาคารซึ่งสร้างด้วยไม้นี้พวกเขาได้ทำการค้าขายมาเป็นเวลาหลายปี และผลิตผลของพื้นเมือง ผ้า หนังกวาง และหนังกวางตัวผู้สีแดง ไม้ฝาง และสินค้าอื่นๆ ถูกส่งไปยังประเทศญี่ปุ่นทุกปี แม้กระนั้นบริษัทก็ไม่ได้ผลประโยชน์มากมายจากการค้าขายนี้ (เพราะเกิดโชคร้ายหลายประการขึ้น เช่น เกิดไฟไหม้สินค้า และการเดินทางที่ไม่บรรลุผลสำเร็จ) บริษัทมีสัมพันธไมตรีอันดียิ่งกับพระเจ้าแผ่นดินหลายองค์ และได้รับเกียรติยศและมีชื่อเสียงมากกว่าชาติยุโรปอื่นๆ ทั้งหลาย เรือเดินทะเลและเรือสำเภาได้บรรทุกเสบียงอาหาร ไม้และสิ่งของจำเป็นต่างๆ จากประเทศสยามไปยังเมืองปัตตาเวีย มิตรภาพได้รับการรักษาไว้เป็นเวลาช้านาน แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนรัชกาลในสยาม

และมีการเปลี่ยนแปลงมากมายเกิดขึ้นในโรงสินค้าของบริษัทก็ตาม พระราชสาส์นต่างๆ จากเจ้าชายทั้งหลายแห่งราชวงศ์ออเรนจ์ เช่น เจ้าชายโมริติอัสแห่งนาสเสา (Mauritius of Nassouw) เจ้าชายเฟรเดริก เฮนดริก แห่งนาสเสา (Frederic Heindrix of Nassouw) และผู้สำเร็จราชการแห่งเนเธอร์แลนด์ในอินเดีย ได้ส่งมายังบรรดาพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งก็ได้ทรงตอบพระราชสาส์นเหล่านั้นกลับไป มิตรภาพได้ถูกรักษาไว้ในวิถีทางเช่นนี้และยังมั่นคงอีกด้วย

ชื่อเสียงและมิตรภาพซึ่งบริษัทมีอยู่มากมายที่นี่ และการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเกลียดชังพวกสเปน การค้าขายที่ได้รับผลประโยชน์ ความอุดมสมบูรณ์ และความปลอดภัยของประเทศ และสถานะอันมั่นคงแข็งแรงของพวกเนเธอร์แลนด์ในประเทศอินเดีย ทั้งหมดนี้ดูเหมือนสนับสนุนให้มิตรภาพกับบรรดาพระเจ้าแผ่นดินสยามมั่นคงยืนยงต่อไป และผู้สำเร็จราชการและคณะที่ปรึกษาแห่งอินเดียในปี ค.ศ.1633 (พ.ศ.2176) ได้อนุญาตให้เรือพื้นโรงสินค้าที่นี้เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงขับไล่พวกญี่ปุ่นออกไปแล้ว และดูเหมือนว่าพวกญี่ปุ่นคงจะไม่กลับมาอีก (อย่างไรก็ตามภายหลังพวกเขาได้กลับมา) ดังนั้นจึงเห็นว่าคงจะไม่ประสบอุปสรรคจากด้านนั้น เนื่องจากพบว่าภายหลังจากที่ประเทศญี่ปุ่นได้เปิดการค้าขายกับบริษัท ผลผลิตของประเทศสยามสามารถขายได้กำไรมาก ในประเทศที่อุดมไปด้วยแร่เงิน จึงได้มีการสร้างบ้านหรือที่พักที่ดีย่อม โดยก่อด้วยหินและปูนขาว เพื่อที่ว่าสินค้าของบริษัทจะได้รับการคุ้มครองป้องกันที่ดีกว่าจากอค์คิยและเหตุร้ายต่างๆ และจะได้อ่านวยความสะดวกและจัดการค้าขายที่เริ่มขึ้นใหม่ได้อย่างฉลาดสุขุม อาคารหลังนี้กว้างขวางและใหญ่โต และพิสูจนให้เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่การค้าขายของบริษัทเป็นอย่างยิ่ง”²⁶

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 85-86.

แต่กระนั้น ฟาน ฟลิต ก็กล้าที่จะออกความเห็นอย่างตรงไปตรงมาว่าอาคารใหม่ที่หรูหราและแปลกตา ปรากฏความโดดเด่นบนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในเส้นทางก่อนถึงตัวพระนครนั้น จะเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกอิจฉาริษยาแก่กลุ่มอื่นๆ ในอยุธยา ซึ่งสะท้อนว่า ฟาน ฟลิต เข้าถึงสภาพความคิดในเชิงจิตวิทยาของชาวพระนครศรีอยุธยา จนรับรู้ได้ว่าชาวอยุธยาคิดอย่างไรต่อความเปลี่ยนแปลงเล็กๆ (สำหรับในสายตาของชาวต่างชาติ) ที่พวกเขาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งที่จริงในส่วนนี้ก็สามารถตีความได้อีกอย่างหนึ่งว่า ฟาน ฟลิต และฮอลันดาในอยุธยา ต่างลอบสังเกตดูความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในราชสำนักอยุธยา และจำแนกแยกแยะอยู่ตลอดเวลาว่าใครเป็นอย่างไร จะให้คุณให้โทษแก่พวกตนได้หรือไม่ดังเช่นที่เขากล่าวว่า :

“แต่ (ในความเห็นของข้าพเจ้า) ว่ามันมีข้อเสียอยู่ด้วย เหตุผลหลายประการเพราะระหว่างการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง พวกขุนนางที่ประสงค์ร้ายได้ค่อยๆ ปรากฏตัวขึ้นและก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสูงๆ จนในขณะนี้เกือบไม่มีคนสำคัญสักคนเดียวที่มีจิตใจซื่อตรง พวกคนโกงที่เต็มไปด้วยความอิจฉาเหล่านี้ได้ควบคุมภาพอย่างผิดๆ ว่าบริษัทมีผลประโยชน์อย่างน่าเหลือเชื่อจากการค้าขายกับญี่ปุ่นและ Tayounan และด้วยเหตุผลนี้ประกอบกับอาคารที่สร้างใหม่ ผู้สำเร็จราชการจะไม่ตัดสินใจอย่างไตร่ตรองอย่างแน่นอนที่จะเรียกเจ้าหน้าที่ของบริษัทกลับ และล้มการก่อตั้งทั้งหมดเกี่ยวกับการค้าขายพวกเขาเสีย ปรากฏว่าพวกเขาพยายามที่จะทำให้พระเจ้าแผ่นดิน (ผู้ทรงเชื่อคนง่ายมาก) เชื่อเรื่องนี้ เมื่อใดก็ตามที่พวกเขามีโอกาส ทั้งนี้เพราะว่าพวกเขาไม่ได้รับส่วนแบ่งที่แน่นอนในผลกำไร ดังนั้นพวกเขาจึงได้ทำชาติของเราดูน่าเกลียดน่ากลัวในสายพระเนตรของพระเจ้าแผ่นดิน”²⁷

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 86-87.

(2) The Short History of the Kingdom of Siam (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป)

แต่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2182/ค.ศ.1639 ชื่อที่เป็นที่รู้จักกันดีของผลงานชิ้นนี้คือ “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182” โดย วนาศรี สามนเสน ได้แปลและเรียบเรียงจาก “The Short History of the Kingdom of Siam” ที่ ดร.ลีโอนาร์ด อันดาเยา (Dr.Leonard Andaya) ได้แปลถอดความมาจากต้นฉบับที่แปลมาจากภาษาดัตช์อีกต่อหนึ่ง ฟาน ฟลิต ได้เขียนงานชิ้นนี้ขึ้นภายหลังจากที่ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถานการค้าของฮอลันดาในอยุธยา ซึ่งก็คือตำแหน่งของหัวหน้าพ่อค้าในอยุธยา และ “หัวหน้าบ้านฮอลันดา” ในขณะเดียวกัน (แล้วแต่จะเรียกเพื่อเน้นความสำคัญในแง่ไหน)

พงศาวดารฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทย มีฉบับแปลอยู่หลายสำนวน อาทิเช่น สำนวนแปลของ ม.ร.ว.ศุภวัฒน์ เกษมศรี ใช้ชื่อภาษาไทยว่า “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต” พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2519 อีกฉบับที่รู้จักกันก็อย่างเช่น ฉบับแปลของนางสาววนาศรี สามนเสน ที่คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ โดยได้อนุญาตให้ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร นำมาแปลและพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2523 โดยใช้ชื่อภาษาไทยว่า “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ.2182” นับเป็นฉบับสำนวนที่รู้จักกันมากที่สุด เนื่องจากตีพิมพ์เผยแพร่บ่อยครั้ง และใช้อ้างอิงในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์หลายท่านด้วยกัน ต่อมาเนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยก็ได้้อนุญาตให้กรมศิลปากร นำมาพิมพ์รวมอยู่ในชุด “รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)”²⁸

ผลงานชิ้นนี้ถือเป็นความพยายามที่จะเขียนลอกเลียนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ที่เขียนและถ่ายทอดโดยราชสำนักอยุธยา) มีการเรียงลำดับรัชกาล

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 163-248.

และระบุศักราชแบบไทยโบราณ ความเป็นมาของแต่ละราชวงศ์ที่ปกครองกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีที่ 1 จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งเป็นรัชกาลปัจจุบันของฟาน ฟลิต แต่ก็เช่นเดียวกับชิ้นอื่นๆ ของเขา ที่มีข้อจำกัดอันกลายเป็นจุดเด่นในงานของเขา ก็คือการไม่สามารถเข้าถึงเอกสารต้นฉบับพระราชพงสาวดารของราชสำนัก ขุนนางและราษฎรที่ฟาน ฟลิตได้ไปสอบถามข้อมูลมาประมวลผลสรุปตามความคิดเห็นของตนนั้น จะให้ข้อมูลต่างออกไปจากพระราชพงสาวดาร ขึ้นอยู่กับผู้ให้ข้อมูลของเขาเป็นใคร อาทิเช่น เมื่อฟาน ฟลิต สอบถามถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ว่าเป็นใคร มาจากที่ไหน ทำไมถึงมาสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อ พ.ศ.1893

กรณีที่ผู้ให้ข้อมูลเป็นคนอยุธยาเชื้อสายจีน ก็ให้ข้อมูลว่าพระเจ้าอู่ทองคือ “เจ้าอู่” โอรสจักรพรรดิจีนที่ถูกเนรเทศออกมาจากเมืองจีน²⁹ กรณีที่ผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวยวน (โยน, โยนก) มาจากล้านนา ก็ให้ภาพว่าพระเจ้าอู่ทองสืบเชื้อสายมาจาก “พรหมเทพ” หรือ “พระเจ้าพรหม” วีรบุรุษในตำนานของล้านนา³⁰ ซึ่งเป็นชื่อที่สอดคล้องกับเทพปกรณัมของฮินดูพราหมณ์ ฟาน ฟลิต คงเข้าใจทั้งสองชื่อปะปนกัน เพราะพราหมณ์ในอยุธยาที่ฟาน ฟลิต ได้สอบถาม ก็จะเล่าอดีตตามความเชื่อทางศาสนาที่ว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อไปสอบถามเรื่องนี้กับพระภิกษุสงฆ์ทางพุทธศาสนาบ้าง ฟาน ฟลิต ก็ได้ข้อมูลบอกเล่าเกี่ยวกับ “พระธรรมมิกราชเจ้า” (พญารธรรมิกราช) ปฐมกษัตริย์จักรพรรดิราชตามความเชื่อในหลักไตรภูมิ³¹

²⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 170-171.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 171-172 ตำนานที่กล่าวข้างต้น หมายถึง ตำนานสิงหนวัติกุมารกล่าวถึงพรหมกุมารหรือพระเจ้าพรหม ผู้ทำสงครามปราบขอมอุ้มคงเสลา ดุรายละเอียดในมานิต วัลลิโถม. ตำนานสิงหนวัติกุมารฉบับสอบค้น กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516.

³¹ กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต), น. 171.

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า ทั้งคนจีน คนยวนต่างก็เป็นชุมชนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกับบ้านฮอลันดา พรหมณ์ก็เป็นผู้มีบทบาทต่อราชสำนักโดยเฉพาะในด้านพิธีกรรม พระภิกษุสงฆ์ตามวัดวาอารามต่างๆ ฟาน ฟลิต ก็สามารถเข้าถึงได้ไม่ยากจึงไม่น่าประหลาดใจที่ฟาน ฟลิต จะไปได้ข้อมูลเรื่องราวต่างๆ จากคนในสองชุมชนและสองกลุ่มดังกล่าว ทำให้พงศาวดารฉบับวัน วลิต มีสีสันอันเนื่องมาจากผสมผสานปนเปกับประเพณีการเล่าอดีตในรูป “ตำนาน” ตามที่ปรากฏทั่วไปในระดับพื้นบ้านพื้นเมือง และความเชื่อตามหลักศาสนาของชาวสยาม ซึ่งแน่นอนว่ายากที่ ฟาน ฟลิต จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงตรงนี้ เพราะเป็นเรื่องเกิดก่อนเขามาสยามเป็นเวลานาน อีกทั้งยังไม่สามารถเข้าถึงหลักฐานได้หลากหลายประเภทมากพอ ฟาน ฟลิต จึงแก้ปัญหานี้ด้วยวิธีง่ายๆ คือการนำเสนอความเห็นของทุกกลุ่มที่เขาได้ไปสอบถามมา ซึ่งก็สอดคล้องกับเจตนาเดิมที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาวสยาม ตามแง่มุมของชาวสยาม ผลก็เลยออกมาเป็นบทเริ่มต้นพรรณนาว่าด้วยพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตั้งข้อความต่อไปนี้ :

“เพื่อเป็น อารัมภบท ข้าพเจ้าขอกล่าวอย่างคร่าวๆ (เท่าที่จำเป็น) ถึงเรื่องราวต่อไปนี้ซึ่งได้ค้นคว้าและวิจัยด้วยความอยากรู้อยากเห็นเพื่อที่จะได้รับทราบที่มาของชาติสยามผู้ก่อตั้งประเทศ ผู้สร้างราชอาณาจักร และพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่องค์แรกมาจนถึงปัจจุบันเป็นใครบ้าง เรื่องราวที่สืบสาวได้มานี้ ไม่ได้รับการเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ แต่เป็นเรื่องนิยายเสียหลายเรื่อง (บางเรื่องก็สมเหตุสมผล และมีร่องรอยความจริงปรากฏอยู่) ดังนั้น ต่อไปนี้เป็นเรื่องราวที่ซึ่งเห็นพ้องต้องกันมากที่สุด คือ ประมาณเมื่อสองพันปีที่แล้วมา พระโอรสของจักรพรรดิจีนองค์หนึ่ง ถูกเนรเทศออกจากเมืองจีน เนื่องจากราชโอรสลอบปลงพระชนม์พระราชบิดาและจะยึดครองราชอาณาจักร พระราชโอรสและข้าราชการบริพารหลังจากการรอนแรมไปตามที่ต่างๆ ในที่สุดก็มาขึ้นบกที่อ่าวสยามที่แหลมกุย (Cuij) และตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่น หลังจากได้ส่งคนออกสำรวจบริเวณพื้นดินละแวกนั้นแล้ว พระองค์ทรงทราบที่ดินแดนแถบนั้นอุดมสมบูรณ์ แต่มีประชากรตั้งบ้านเรือนอยู่

เพียงการจัดกระจาย ดังนั้นพระองค์ทรงตัดสินพระทัยพัฒนาดินแดน
สยาม เพื่อที่จะขยายอำนาจของพระองค์ออกไปอย่างปลอดภัยและ
เหมาะสม

ชาวสยามหลายคน โดยเฉพาะพระภิกษุผู้มีการศึกษาจะเอ่ยถึง
พระนามของพระเจ้าแผ่นดินองค์แรก ด้วยความใส่ใจและเคารพ เป็น
ที่แน่นอนว่าพระเหล่านั้นถือว่าพระองค์เป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของ
โลก พระองค์ไม่เพียงแต่เป็นผู้สร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่แห่งนี้เท่านั้น
แต่ยังเป็นผู้ออกกฎหมายคนแรกและเป็นผู้ตั้งศาสนาของชาวสยาม
พระองค์เป็นผู้ออกกฎหมายและหลักศาสนาสำหรับใช้ในดินแดนของ
พระองค์ด้วยพระองค์เอง พระทั้งหลายกล่าวว่าพระองค์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง
ความยุติธรรม สุขุม เสรียนม รอบคอบ และแข็งแกร่ง ทรงสามารถยึด
ดินแดนและเมืองต่างๆ ใ้ภายใต้พระราชอำนาจได้ ทรงมีพระชนมายุ
อยู่กว่า 200 พรรษา และทรงเป็นจักรพรรดิเหนือพระเจ้าแผ่นดิน 101
พระองค์ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ผู้สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์ก็ได้
ครองอาณาจักรที่มีระบอบกฎหมายและสถาบันทางศาสนาที่ดี (ถึง
แม้ว่าจะเป็นศาสนาอื่นก็ตาม) พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้มีพระนามว่าพระ
ธรรมมิกราชเจ้า (Prae Dhar Mamij Craaij Dij T' siouw)

ถึงแม้ว่าจะมีผู้สามารถเล่าเรื่องราวของ พระธรรมมิกราชดีได้
หลายคนและคิดว่าเรื่องนี้ น่าจะสมเหตุสมผลดี แต่อย่างไรก็ตามมีบาง
คนที่ยังสงสัยเรื่องนี้เป็นอย่างมาก บุคคลเหล่านี้กล่าวว่า มีพราหมณ์ผู้
หนึ่งชื่อ พรหมเทพ (Fra Mae Thip) เป็นผู้สร้างอาณาจักรสยาม เป็น
พระเจ้าแผ่นดินองค์แรก เป็นผู้ออกกฎหมายและก่อตั้งศาสนา แต่
เนื่องจากความชั่วร้ายและคดโกงของมนุษย์เรา พรหมเทพได้สละราช
อาณาจักรและตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดิน ทรงหนีไปอยู่ที่ภูเขาและ
สิ้นพระชนม์ที่นั่น หลังจากທີ່พระองค์สิ้นพระชนม์ราชอาณาจักรก็เริ่ม
เสื่อมลง จนกระทั่งได้กลายเป็นแผ่นดินที่รกร้างอีกครั้งหนึ่ง

บุคคลบางคนกล่าวว่า พรหมเทพ ได้ความว่า พระธรรมามิกราชต์เจ้า (ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว) ได้ยกพลจำนวนมากเข้าในประเทศพระองค์จึงเสด็จหนี เพราะกลัวว่าจะถูกโจมตีและพ่ายแพ้ ดังนั้น พระธรรมามิกราชต์เจ้าจึงยึดได้ราชอาณาจักร แต่เนื่องจากชาวสยามขาดความอยากรู้อยากเห็นที่จะสืบเรื่องราวเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ และเนื่องจากไม่มีประวัติตอนใดที่ตรงกับเรื่องนี้เปิดเผยให้ชนรุ่นหลังได้ทราบ ดังนั้นจึงไม่สามารถโต้แย้งเรื่องราวดังกล่าวได้ และยังตัดสินความจริงในเรื่องนี้ได้ยากมาก

ส่วนคนอื่นๆ กล่าวว่าไม่เคยได้ทราบเรื่องราวของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองเลย ไม่ว่าจะเป็นพระธรรมามิกราชต์เจ้าหรือพรหมเทพ และคิดว่าเรื่องราวของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองนั้นจะเป็นนิทานหรือเป็นคำอธิบายที่สละสลวยมากกว่า...”³²

(3) The Historical Account of the War of Succession following the death of king Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty (บันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามแย่งชิงราชสมบัติหลังรัชกาลสมเด็จพระอินทราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 22 ของกรุงศรีอยุธยา)

ตั้งแต่เมื่อปลายปี พ.ศ. 2183/ค.ศ.1640 อับราฮัม เดอ วิเกอร์ฟอร์ต (Abraham de Wiquefort) ได้แปลจากต้นฉบับภาษาดัตช์สู่ภาษาฝรั่งเศส ตีพิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2206/ค.ศ.1663นายดับบลิว. เอช. มันดี (W. H. Mundie) เจ้าของโรงพิมพ์และหนังสือบางกอกใหม่ ได้แปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อว่า “Historical Account of Siam in the 17th Century” (บันทึกประวัติศาสตร์ของสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 17) ตีพิมพ์เผยแพร่ที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2447/ค.ศ.1904 ต่อมาสยามสมาคมได้นำไปตีพิมพ์ในวารสารของสมาคม (The Journal of Siam Society) เล่มที่ 3 ภาค 2 ประจำเดือนเมษายน พ.ศ.2481

³² เรื่องเดียวกัน, น. 171-173.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสยาม ได้โปรดให้ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่นายดับบลิว. เอช. มันดี ได้แปลและพิมพ์ไว้ แต่ขุนวิจิตรมาตราแปลไม่เสร็จ เพราะติดภาระงานอื่นอยู่ แปลได้เพียง 9 หน้าเท่านั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพให้พิมพ์เผยแพร่ในงานศพคุณหญิงทิพย์สุรพันธุ์พิสุทธิ เมื่อปี พ.ศ.2477 เป็นหนังสือขนาด 16 หน้ายก รวม 31 หน้า ใช้ชื่อว่า “จดหมายเหตุวันวลิต”³³

ต่อมา พ.ศ. 2507 นายตรี อมาตยกุล ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้มอบหมายให้นางนันทา วรเนติวงศ์ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษตั้งแต่ต้นจนจบ ตีพิมพ์เผยแพร่ถึง 8 ครั้ง ครั้งที่ 7 ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2539 รวมอยู่ในชุด “ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก” เล่ม 1 ภาคที่ 79 ใช้ชื่อว่า “จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์)” ครั้งที่ 8 รวมพิมพ์อยู่ในชุด “บันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)” เมื่อ พ.ศ. 2546 เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต”³⁴

ผลงานชิ้นนี้ของฟาน ฟลิต ได้เล่าอย่างละเอียดเกี่ยวกับสภาพทางการเมือง การปกครอง การแย่งชิงอำนาจในหมู่เชื้อพระวงศ์และขุนนาง อันนำมาสู่เหตุการณ์ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ให้กับกรุงศรีอยุธยา นับเป็นราชวงศ์แรกในสมัยอยุธยาที่เกิดจากการปราบดาภิเษกของขุนนางระดับสูง การบริภาษถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททองอย่างตรงไปตรงมาในประเด็นเรื่องเล่ห์เหลี่ยมทางการเมือง ความเหี้ยมโหดที่มีต่อไพร่ราษฎร ตลอดจนความละโมภในผลประโยชน์ทางการค้า ถึงกับทรงนำเอานโยบายผูกขาดการค้ามาใช้ต่อชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายอย่างเข้มงวด ฯลฯ ดูจะขัดแย้งกับข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างฟาน ฟลิต กับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามที่ปรากฏตามเอกสารอื่นๆ ดังที่เสนอไปแล้วข้างต้น

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 252.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 249-342.

ประเด็นนี้จะพิจารณาแล้วว่าเพราะเล่ห์กลอุบายกลับลอกของฟาน ฟลิต อย่างเดียว คงไม่ได้ หากสิ่งซึ่งอยู่นอกเหนือตัวบทงานเขียนเหล่านี้ของฟาน ฟลิต อาจเคลือบแฝงด้วยเจตนาบางอย่าง เช่นเดียวกับโยสต์ เขาเดิน และชาวยุโรปที่ บ้านที่กรังครือยุดยาคนอื่นๆ ฟาน ฟลิตมิได้เขียนงานเหล่านี้โดยมีเจตนาเพื่อ จะให้เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ต้องเคร่งครัดในระเบียบวิธีวิทยา เขาเพียง แต่เขียนเพื่อให้ผู้บังคับบัญชาได้อ่านและเห็นความสำคัญของเขา ภายหลังเมื่อมี การค้นพบต้นฉบับโดยนักประวัติศาสตร์ ก็จึงได้นำเอาไปแปลและตีพิมพ์เผยแพร่ ในรูปงานเขียนทางประวัติศาสตร์การเป็นที่โปรดปรานของฟาน ฟลิต ต่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งต้องล่วงรู้ไปถึงผู้สำเร็จราชการทั่วไปที่ปัตตาเวีย ผ่าน พ่อค้าที่เดินทางไปมาหาสู่อยู่ด้วย การเป็นคนโปรดของพระเจ้าแผ่นดินกรุง ศรีอยุธยา ย่อมจะถูกลงโทษได้ง่ายถึงความภักดีที่ยังมีต่อบริษัท VOC เนื่องจาก พ่อค้าต่างชาติที่เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์พื้นเมือง จะสามารถปลื้มตัวออก จากบริษัท เบนเข็มเข้าสู่ราชสำนักเป็นขุนนางอยุธยา เหมือนอย่างพ่อค้าโปรตุเกส อังกฤษ เปอร์เซีย มัวร์ ฯลฯ

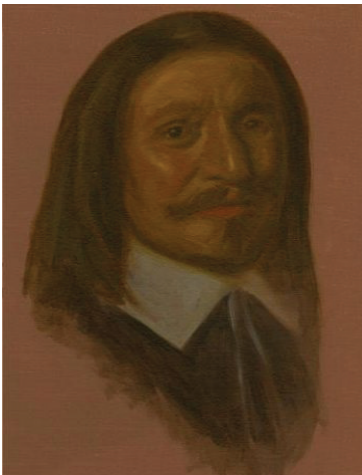
กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาแต่ไหนแต่ไร ทรงโปรดปรานพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามา อยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เพราะพ่อค้าต่างชาติเหล่านี้มาพร้อมกับความรู้ความ สามารถและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ที่สามารถช่วยเหลือราชกิจต่างๆ ได้ สำเร็จลุล่วงได้ง่าย ด้วยวิธีคิดและการทำงานที่แตกต่างจากขุนนางที่เป็นคนพื้น เมือง ซึ่งมีกอนูรักษนิยม กรุงศรีอยุธยาจึงมีตำแหน่งขุนนางที่เป็นชาวต่างชาติ มาก โดยเฉพาะขุนนางชำนาญการ (หมายถึงขุนนางที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น เป็นพ่อค้า เป็นช่าง เป็นทหาร เป็นวิศวกร ฯลฯ)³⁵ การเขียนงานอุทิศให้ ผู้บังคับบัญชาเป็นการเฉพาะย่อมหมายถึงการบอกโดยนัยว่าตนไม่มีพฤติกรรม “หลงลืมกำพืด” ยังคงภักดีต่อบริษัท ผู้บังคับบัญชา และบ้านเมืองของตนเอง

³⁵ ดูรายละเอียดบทบาทและความสำคัญของขุนนางชำนาญการที่มีการเมืองการ ปกครองของอยุธยาใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ กรุงเทพฯ : สำนัก พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ในงานสัมมนาอภิปรายเรื่อง “ประวัติศาสตร์อยุธยาจากงานเขียนของ ฟาน ฟลิต (วัน วลิต)” ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ได้มีการอภิปรายถึงสาเหตุปัจจัยที่พ่อค้า เช่น ฟาน ฟลิต เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ส่งไปให้ผู้บังคับบัญชาของเขาได้อ่านรับรู้ เรื่องของอยุธยา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการค้า การเมืองในราชสำนักและขนบธรรมเนียมประเพณีมีประเด็นต่างๆ ที่น่าพิจารณาถึงความเป็นไปได้ว่า น่าจะเป็นสาเหตุการเขียนของฟาน ฟลิต เช่นประเด็นการอภิปรายดังต่อไปนี้ :

“ทำไมคนที่เป็พ่อค้า ถูกส่งมาประจำสถานีการค้าของฮอลันดา ในกรุงศรีอยุธยา มีหน้าที่ที่จะขายสินค้าให้กับคนไทยหรือพระคลังสินค้า มีหน้าที่ที่จะหาไม้ฝาง หนังกวาง ฯลฯ แล้วทำไมจึงได้มาเขียนพงศาวดารอยุธยา หรือเรื่องของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองยึดอำนาจปราบดาภิเษก มันก็อธิบายได้หลายทาง อย่างแรกก็เป็นเพราะว่าเขาเป็นคนใฝ่รู้ เป็นคนที่ค่อนข้างภูมิใจว่าเขาเป็นคนที่มีการศึกษาในระดับหนึ่ง เพราะฉะนั้นงานของเขาก็จะมีเอ่ยถึง จักรพรรดิคาราคัลลา (Anthonio Caracalla) นักปราชญ์ชื่อ บาซิลุส (Basilius) คือเท่ากับว่ามี classical education คือรู้เรื่องคลาสสิก รู้เรื่องของโบราณ รู้เรื่องอะไรอีกหลายอย่าง ส่วนอีกอย่างหนึ่งคือ ความใฝ่รู้ของเขา ทางบริษัท VOC ในตอนนั้นก็เริ่มก่อตั้งมาเพียงไม่กี่สิบปี ดังนั้นข้อมูลเกี่ยวกับรัฐอาณาจักรต่างๆ ในเอเชียจึงมีจำกัด ไม่มีคลังความรู้หรือฐานความรู้อะไรที่ลูกจ้างของบริษัทจะดึงเอามาอ่านได้ง่ายๆ หรือ ขำหลวงใหญ่จะเอามาใช้ในการตัดสินใจหรือใช้ในการกำหนดนโยบายที่เขาเขียนขึ้นมานั้นเขาวางว่าเพื่อให้เป็นความรู้ใหม่ อันนั้นก็เป็นเรื่องหนึ่ง แต่เรื่องที่สอง ที่อาจารย์หลายท่านมักจะเน้นก็คือ วัน วลิต เขียนเพื่อความอยู่รอดในการทำงานของเขา กล่าวคือ เขาก็คงจะติดอยู่ในเมืองไทยตลอดกระมัง ก็คงไม่สนุกนักที่จะต้องต่อสู้กับพระเจ้าปราสาททองทุกวัน เป็นเรื่องที่เครียด เขาก็เลยเขียนไปถึงเจ้านายของเขาก็มีการอุทิศงานนี้ให้กับบุคคลต่างๆ อย่างเช่น การพรรณานี้ให้กับ

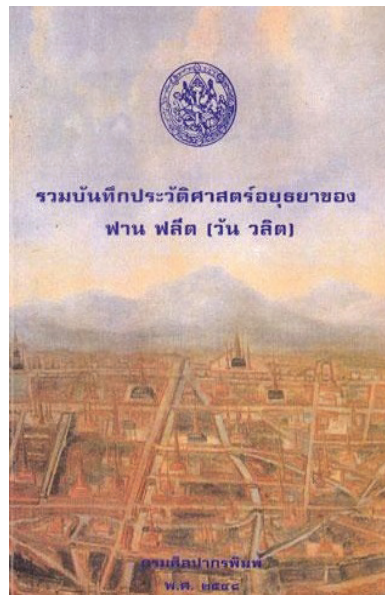
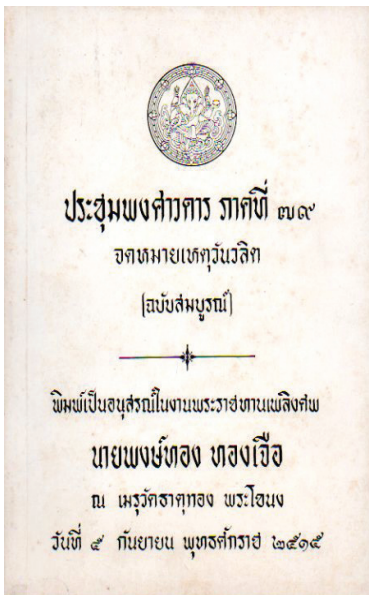
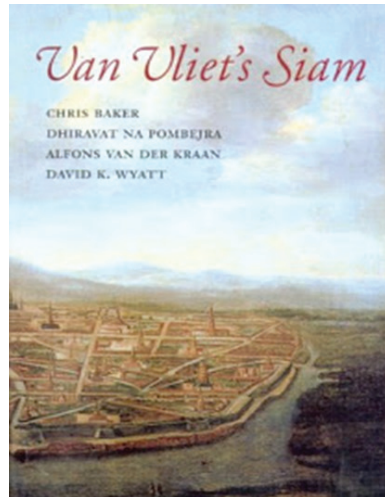
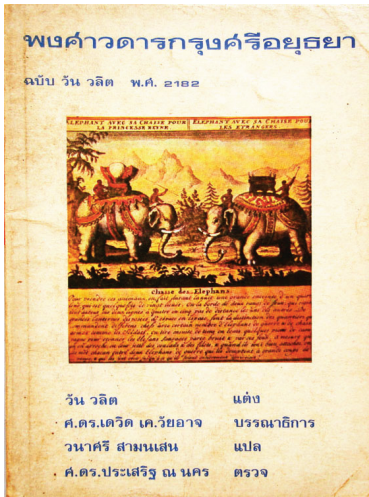
นายฟิลิปส์ ลูคัส (Philips Lucasz) ซึ่งเป็นตำแหน่งรองลงมาจากผู้สำเร็จราชการ หรือข้าหลวงใหญ่ อันโตนิโอ ฟาน ดิเมน (Antonio van Diemen) ซึ่งตอนนั้นก็คือนายเขาอยู่ ส่วนพงศาวดารฉบับวัน วลิต ถึงแม้ว่าจะไม่มีคำอุททิตอย่างเป็นทางการ แต่มีการเอ่ยถึงข้าหลวงใหญ่ ฟาน ดิเมน เช่นกัน สิ่งนี้ก็เป็น การเรียกร้องความสนใจจากนายวัน วลิต เขามีสำนึกในเรื่องนี้สูงทีเดียว และการที่เขาออกมาได้ส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะว่า เขาเขียนงานที่มีคุณค่าเหล่านี้ซึ่งก็เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสยาม เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ทางฮอลันดาและบริษัท VOC ยังต้องติดต่อคบค้าสมาคมอยู่ด้วยเรื่อยๆ เป็นไปได้ว่า เป็นเพราะเขามีผลงานเขาจึงได้รอดจากการถูกกล่าวหาว่าคอร์รัปชัน เขาไม่ถูกลงโทษอย่างรุนแรงเท่าไร ถ้าหากเปรียบเทียบกับโยสต์ สเคาเติน ที่ถูกกล่าวหาว่ารักร่วมเพศ ตามบรรทัดฐานของศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ถือว่าเป็นบาปมหันต์ก็เลยถูกรัดคอตายแล้วเอาร่างมาเผา แต่วัน วลิต นี่โกงไป 2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ไม่เป็นไร เพราะไม่ได้มีคู่รักเป็นผู้ชาย”³⁶

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต
(Jeremias van Vliet)
หรือ “วัน วลิต”

³⁶ กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต), น. 356-357.

ชีวิตและงานของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต”
พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

ภาพปกหนังสือผลงานของฟาน ฟลิต

บทสรุปและส่งท้าย

ระยะเวลา 9 ปีที่เข้ามาอยู่ในสยามของฟาน ฟลิต นับเป็นเวลาที่ยาวนานพอสมควร เมื่อเปรียบเทียบกับเข้ามาของพ่อค้าต่างชาติคนอื่นๆ ที่สำคัญ ฟาน ฟลิต ยังมีมรดกทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ กลายเป็นหลักฐานข้อมูลอย่างดีให้กับงานเขียนวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ ผลงานบันทึกของเขาได้ส่งผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองความคิดและองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่างมาก

ถึงแม้ว่าฟาน ฟลิต จะมีสถานภาพค่อนข้างดีในกรุงศรีอยุธยา และกระทั่งการเป็นที่โปรดปรานแก่สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่ทว่าเขาก็ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าถึงเอกสารของราชสำนัก การเขียนงานประวัติศาสตร์ของเขาจึงอาศัยหลักฐานจากการสอบถามคำบอกเล่าจากบุคคล 2 กลุ่ม คือ ชุนนาง และไพร่ราษฎร เนื่องจากอยุธยาเป็นสังคมนานาชาติ จึงทำให้ผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต มีคุณค่าในแง่ที่เก็บบันทึกหลักฐานเรื่องราวที่ไม่ใช่แต่เฉพาะภายในวังราชสำนัก หากแต่ยังมีแง่มุมของไพร่ราษฎรอยู่ในงานของเขาด้วย จัดเป็นบันทึกประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ที่สำคัญแบบหนึ่ง

สังคมสยาม-ไทย เป็นสังคมที่รู้จักติดต่อสมาคมกับชาวต่างชาติมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่การติดต่อในรูปการค้า ความสัมพันธ์ทางการทูต การแลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการ ฯลฯ แต่องค์ความรู้และมุมมองความคิดที่มีต่อชาวต่างชาติ กลับยังคงเต็มไปด้วยอคติ ข้อแตกต่างอย่างเดียวที่พอจะสังเกตเห็นได้ชัด ระหว่างการติดต่อสัมพันธ์ในอดีตกับปัจจุบัน ก็คือปัจจุบันการติดต่อกับต่างชาติมิใช่เรื่องเฉพาะหรือเงื่อนไขที่มีแต่เฉพาะในหมู่ชนชั้นนำอีกต่อไป การเติบโตของเทคโนโลยีการสื่อสารและศักยภาพในการเดินทางเป็นสิ่งที่มียูอยู่ในหมู่ประชาชนด้วย

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ทำให้ชาวเนเธอร์แลนด์เป็นชาติที่รู้จักมักคุ้นกันดีกับสังคมไทยในเวลาต่อมา ทั้งนี้ หลังจากยุคของฟาน ฟลิต แล้วบริษัท VOC ก็ยังดำเนินการค้ากับกรุงศรีอยุธยา

ชีวิตและงานของเยเรมียัส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต”
พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

มาจนถึงยุคเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 เมื่อหัวหน้าพ่อค้าฮอลันดาคนสุดท้ายได้จบชีวิตลงในช่วงที่อยุธยามีสงครามกับพม่า บริษัท VOC ได้ถอนตัวออกจากสยามช่วงหนึ่ง แต่ไม่นานก็กลับเข้ามาอีกในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยมีข้อมูลที่เชื่อถือได้ว่าป็นใหญ่ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินใช้ในการสงครามนั้น ได้มาจากพ่อค้าฮอลันดา

การศึกษาประเด็นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ น่าจะถูกเติมเต็มและสมบูรณ์มากขึ้น หากมีการศึกษาที่ขยายขอบข่ายลงไปค้นคว้าเกี่ยวกับบุคคลระดับต่างๆ ที่อยู่ตรงกลาง หรือมีบทบาทเชื่อมต่อให้เกิดความสัมพันธ์และธำรงรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าว ยังมีคนอื่นที่ควรกล่าวถึงอีกมาก แต่ด้วยความจำกัดของพื้นที่และความจำเป็นที่ต้องมีขอบข่ายของประเด็นศึกษาที่แน่ชัด ก็ทำให้กล่าวถึงได้เฉพาะเรื่องของฟาน ฟลิต ในที่นี้

แนวคิด ศิลปะวิทยาการ และเทคโนโลยีหลายอย่าง
ของฝรั่งเศสได้รับการปรับปรุงผสมผสานและสืบทอด
รูปแบบมาจนถึงสมัยหลังอันเป็นสิ่งที่สะท้อน
ให้เห็นถึงมุมมองและความประทับใจที่ชนชั้นนำ
ชาวสยาม

ABSTRACT

Knowledge from France: effectiveness, power and royal favor in King Narai's reign

Rewat Hinon

This article studies about consequences of Ayutthaya-French relation in period of King Narai's reign. The intellectual development in the 17th Century Europe improved more knowledge than the previous time that attached Ayutthaya court's attention when contracting the West. And due to friendly diplomacy and rapid developed relationships, Ayutthaya court received much knowledge and technology from France. Interestingly, this was the second western intellectual receiving, the first occurred with Portuguese. Enthusiastic responding to receive various knowledge from outsiders was one of important factors making Ayutthaya to be able to adapt the knowledge for the royal favor.

Keyword: Port City, Diplomacy, Western Science

สรรพวิทยาการจากฝรั่งเศส : ประสิทธิภาพ อำนาจ และพระราชนิยมในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

เรวัตร์ หินอ่อน

บทนำ

ราชอาณาจักรอยุธยาถือเป็นรัฐโบราณแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในฐานะเมืองท่าค้าขายที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงการค้าระหว่างด้านตะวันตกผ่านมหาสมุทรอินเดียกับด้านตะวันออกในบริเวณทะเลจีนใต้ ทั้งนี้กรุงศรีอยุธยา ศูนย์กลางของอาณาจักร เป็นเมืองเชื่อมโยงการค้าทางทะเลแล้วยังเป็นตัวกลางในการรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนในเพื่อส่งออกไปยังตลาดภายนอก ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวกลางในการรับและกระจายสินค้าจากภายนอกไปยังดินแดนตอนในด้วย จากปัจจัยแวดล้อมหลายด้านทั้งการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับบรรดาเมืองท่าต่างๆรอบอ่าวไทย การขยายอำนาจเข้าควบคุมเมืองท่าริมฝั่งทะเลอันดามันอย่างมะริดและตะนาวศรี รวมทั้งการเข้าควบคุมแหล่งสินค้าในพื้นที่ตอนในล้วนมีส่วนทำให้อาณาจักรอยุธยาเติบโตและเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น โดยเฉพาะกรุงศรีอยุธยาได้อาศัยความได้เปรียบเรื่องที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อันอุดมสมบูรณ์และความสะดวกในการติดต่อกับดินแดนรายรอบมาพัฒนาตนเองจนเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญที่เปิดรับการเข้ามาติดต่อค้าขายจากชนกลุ่มต่างๆอย่างกว้างขวาง

ในบรรดากลุ่มชนที่เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรีและค้าขายกับอาณาจักรอยุธยานั้น พ่อค้าชาวตะวันตกถือเป็นพ่อค้าที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง เริ่มด้วยการติดต่อกับชาวโปรตุเกสราวปี ค.ศ.1512 (พ.ศ.2054) หลังจากโปรตุเกสเข้าพิชิตมะละกาซึ่งเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในขณะนั้น นำมาซึ่งการเผยแพร่ของคริสต์ศาสนาและวิทยาการหลายด้านจาก ตะวันตกที่ราชสำนักอยุธยาเริ่มเข้ามาปรับใช้ในเวลาอันรวดเร็วโดยเฉพาะ เทคโนโลยีทางทหาร หลังจากนั้นเป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษที่ความรู้และเทคโนโลยีจากตะวันตกส่วนใหญ่ของอาณาจักรอยุธยาล้วนผ่านเข้ามาโดยชาว โปรตุเกส แต่แล้วในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ค.ศ.1632-ค.ศ. 1688/พ.ศ.2175-พ.ศ.2231) การติดต่อกับชาติตะวันตกที่เข้ามาใหม่อย่างชาว ฝรั่งเศสจะนำมาซึ่งสรรพวิทยาการตะวันตกอีกชุดหนึ่งอันทันสมัยกว่าและเป็นที่ สนใจอย่างมากของราชสำนักอยุธยา

ฝรั่งเศสกับราชอาณาจักรอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรอยุธยากับฝรั่งเศสเริ่มขึ้นจาก วัตถุประสงค์ที่ค่อนข้างแตกต่างจากชาวยุโรปกลุ่มอื่นๆที่เข้ามาก่อนหน้านี้ เนื่อง ด้วยการเข้ามาติดต่อของฝรั่งเศสเริ่มจากกิจกรรมทางศาสนาของบรรดาบาทหลวง ที่ต้องการเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา แม้ชาวโปรตุเกสจะส่งคณะสอนศาสนา ของตนเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ด้วยเช่นกันแต่วัตถุประสงค์ หลักจะเน้นไปในการการค้ามากกว่า ดังนั้นกิจกรรมของบาทหลวงโปรตุเกสจึง มุ่งไปที่การอำนวยความสะดวกในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้กับบรรดา คริสต์ศาสนิกชนเป็นหลัก¹ ส่วนชาวฮอลันดาซึ่งเข้ามาเป็นคู่แข่งที่ทุ่มเทความสนใจ เกือบทั้งหมดไปที่ผลประโยชน์ทางการค้าของตนเท่านั้น

ในปี ค.ศ.1662(พ.ศ.2205) คณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่นำโดยลอม เบรต์เดอลาม็อต (Lambert de la Motte) ซึ่งแต่เดิมมีเป้าหมายในการเดินทาง ไปยังโคชินจีน (บริเวณตอนใต้ของเวียดนาม) แต่เกิดเหตุฉวนวายทางศาสนาขึ้นที่ นั้นเสียก่อนจึงเปลี่ยนเส้นทางมายังกรุงศรีอยุธยาแทนโดยใช้เส้นทางเมืองมะริด เมื่อคณะบาทหลวงดังกล่าวเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาปรากฏว่าสมเด็จพระ นารายณ์ซึ่งทรงครองราชย์สมบัติอยู่ในขณะนั้นได้ทรงให้การต้อนรับเป็นอย่างดี

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555, มีนาคม). โปรตุเกส-การเดินทางเร็ว, เครื่องเทศ, และ ศรัทธา. ศิลปวัฒนธรรม. 33(5): 97-98.

ด้วยท่าทีที่เป็นมิตรและให้เสรีภาพในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ด้วยเหตุนี้คณะบาทหลวงจึงเริ่มเห็นช่องทางความเป็นไปได้ในการขยายจำนวนของคริสต์ศาสนิกชนให้เพิ่มมากขึ้น และหวังจะใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ศาสนาในภูมิภาคนี้ต่อไป²

ด้วยเหตุที่คณะบาทหลวงชุดดังกล่าวเป็นบาทหลวงในสังกัดคณะเยซุอิต (Jesuits) ซึ่งเป็นคณะนักบวชที่มุ่งเน้นและมีชื่อเสียงในด้านการศึกษา การค้นคว้า และการส่งเสริมวัฒนธรรม จึงมีความเป็นไปได้มากกว่าความสนพระทัยและให้การต้อนรับเป็นอย่างดีจากสมเด็จพระนารายณ์ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากความรู้ที่บาทหลวงเหล่านั้นนำมาแสดงด้วยก็เป็นได้ ทั้งนี้การเดินทางมายังภูมิภาคเอเชียของคณะเยซุอิตยังมีวัตถุประสงค์เพื่อเข้ามาฟื้นฟูศาสนาจักรคาทอลิกที่เริ่มเสื่อมถอยจากอิทธิพลที่ตกต่ำลงของโปรตุเกสและการขยายอำนาจมากขึ้นของชาติโปรเตสแตนต์อย่างฮอลันดาและอังกฤษ ดังนั้นเมื่อเห็นว่าทางราชสำนักอยุธยามีความเป็นมิตรและไม่ขัดขวางการดำเนินงานทางศาสนาของตนจึงลงหลักปักฐานและพยายามสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและฝรั่งเศสให้เกิดขึ้นเนื่องด้วยราชสำนักฝรั่งเศสเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินการของคณะบาทหลวง ดังนั้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างราชสำนักฝรั่งเศสกับราชสำนักอยุธยาจะส่งผลให้การดำเนินการของคณะบาทหลวงเป็นไปได้อย่างสะดวกมากขึ้น จึงมีความพยายามที่จะชักจูงให้ทางราชสำนักฝรั่งเศสเห็นว่าการติดต่อสัมพันธ์กับอยุธยาเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ทั้งต่อกิจการทางด้านศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองของฝรั่งเศสในภูมิภาคเอเชีย จนทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงส่งพระราชสาส์นเข้ามาถวายสมเด็จพระนารายณ์เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1671 (พ.ศ. 2214) และเริ่มความสัมพันธ์ระหว่างกันซึ่งเป็นไปด้วยดี โดยระหว่างปี ค.ศ. 1671 ถึง ค.ศ. 1688 (พ.ศ. 2214- 2231) ฝรั่งเศสได้ส่งคณะทูตมายังราชสำนักอยุธยา 2 ครั้ง และราชสำนักอยุธยาส่งไปยังฝรั่งเศส 4 ครั้ง

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เรื่อง จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) พ.ศ. 2467. หน้า 5.

การเดินทางของวิทยาการจากฝรั่งเศสสู่อยุธยา

ความรู้ด้านเทคนิควิธีการหลายแขนงในอาณาจักรอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลจากการติดต่อกับภายนอกปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนมาเป็นเวลานานก่อนการมาถึงของชาวฝรั่งเศส ทั้งอิทธิพลที่ได้รับมาจากจีน อินเดีย จากตะวันออกกลางผ่านทางพ่อค้ามุสลิม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากยุโรปผ่านทางชาวโปรตุเกสโดยวิทยาการความรู้แบบตะวันตกที่แพร่หลายมากส่วนใหญ่มักจะเป็นด้านการก่อสร้าง เช่น กำแพง ป้อมปราการต่างๆและเทคโนโลยีทางทหาร ดังปรากฏหน่วยทหารปืนใหญ่และช่างหล่อปืนทั้งในส่วนที่เป็นชาวโปรตุเกสและลูกผสมเชื้อสายโปรตุเกสรับราชการอยู่ในกองทัพของอยุธยา³ นอกจากนี้ชาวยุโรปที่เข้ามาค้าขายยังได้เผยแพร่ความรู้เฉพาะด้านบางอย่างเอาไว้ด้วย เช่น เทคนิคในการต่อเรือที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังปรากฏว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงให้ช่างเรียนรู้การต่อเรือแบบฮอลันดา⁴ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วิทยาการตะวันตกที่อยุธยาได้รับเข้ามานั้นยังมีข้อจำกัดทั้งนี้เกิดจากผู้ถ่ายทอดที่ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ที่ทำการศึกษามีความรู้ด้านนั้นๆโดยตรง เนื่องด้วยอาจเป็นเพียงนักบวชที่มีเพียงความรู้ในด้านปรัชญาและศาสนา เป็นนักเดินทางแสวงโชค เป็นพลทหารชั้นผู้น้อย หรือไม่ก็เป็นพ่อค้าธรรมดา ดังนั้นความรู้ที่มาถึงอยุธยาจึงมักเป็นเพียงประสบการณ์พื้นฐานที่บุคคลเหล่านี้เคยพบเห็นหรือเกี่ยวข้องทางใดทางหนึ่งมาก่อนส่งผลให้ความรู้แบบตะวันตกหลายอย่างยังไม่สามารถใช้งานได้อย่างเต็มที่ ยกตัวอย่างเช่นการสร้างกำแพงและป้อมปราการตามคำแนะนำของโปรตุเกส แม้จะเป็นการสร้างแบบก่ออิฐถือปูนที่มีความแข็งแรงและมีป้อมปืนที่ใช้ในการยิงตอบโต้เข้าศึกได้แต่ก็เป็นเพียงการสร้างแนวป้องกันในลักษณะเบื้องต้นด้วยรูปแบบตะวันตกเท่านั้น ไม่ได้เป็น

³ ภูมิ สุเกียรติ. (2553). *เมียนมาร์สยามยุทธ*. หน้า 241.

⁴ กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 จดหมายกาเบรียล เทวาวัน ถึงบริษัทอีสต์อินเดีย แพลโดยไฟโรจน์ เกษแม่นกิจ*. หน้า 1-2.

ป้อมปราการที่ตั้งรับและตอบโต้ด้วยอาวุธปืนตามหลักยุทธวิธีเต็มรูปแบบ หรือจะเป็นด้านงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอื่นๆก็ไม่ปรากฏว่าช่างชาวอยุธยาได้รับแรงบันดาลใจใดๆอย่างเป็นรูปธรรมมากนักจากตะวันตก ทั้งในส่วนของราชสำนักหรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนา แต่กลับปรากฏว่าอย่างน้อยตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาตอนกลางเป็นต้นมาอิทธิพลงานก่อสร้างแบบเปอร์เซียที่มีลักษณะเด่นในการใช้ประตูหน้าต่างแบบวงโค้งเพื่อกระจายการรับน้ำหนักของผนังอาคารและเพิ่มพื้นที่การใช้สอยภายในได้เข้ามาปรากฏตามงานสถาปัตยกรรมของอยุธยาเป็นจำนวนมาก⁵

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ความสนพระทัยช่วงต้นถึงกลางรัชกาลเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทรงชื่นชมในศิลปะวิทยาการและวัฒนธรรมจากตะวันออกกลางโดยเฉพาะเปอร์เซียมากเป็นพิเศษทั้งนี้แม้แต่โครงการก่อสร้างพระราชวังแห่งใหม่ของพระองค์ที่เมืองลพบุรีในปี ค.ศ.1666(พ.ศ. 2209) อาคารและสิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่ก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปะและเทคนิคการก่อสร้างแบบเปอร์เซีย⁶ อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานว่าในส่วนของกราวแผนผังได้มีชาวฝรั่งเศสและอิตาลีซึ่งเป็นบาทหลวงเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ทั้งนี้ความเป็นไปได้มากกว่าคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาตั้งแต่ปี ค.ศ.1662(พ.ศ.2205) ได้พยายามแสดงและเผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆที่ตนมีอยู่ต่อราชสำนักและสังคมทั่วไปของอยุธยา ซึ่งหลักฐานการมีส่วนร่วมในการสร้างพระราชวังแห่งใหม่ที่ลพบุรีนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ชาวฝรั่งเศสและอิตาลีที่กล่าวถึงได้ “อาสา” เข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการดังกล่าว ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างความน่าสนใจในหมู่พวกตนโดยเฉพาะในสายตาของราชสำนักอยุธยา เนื่องด้วยบาทหลวงคณะเยซูอิตน่าจะเป็นผู้ที่มีการศึกษาซึ่งเป็นไปตามหลักนิยมของคณะนักบวชกลุ่มนี้ โดยนอกจากจะมีความรู้ทางปรัชญาและศาสนาแล้วยังมีความรู้ทางโลกอย่าง

⁵ จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. (2545). พระอุโบสถและพระวิหารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกสมัยอยุธยาตอนปลาย. หน้า 284.

⁶ จักรพันธุ์ กังวาลและคณะ. (2550). กรุ่นกลิ่นอารยธรรมเปอร์เซียในเมืองสยาม. หน้า 35.

คณิตศาสตร์ วิศวกรรม ภูมิศาสตร์ และดาราศาสตร์ด้วย โดยหลายอย่างเป็นความรู้ใหม่ที่เติบโตขึ้นในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 17 ซึ่งอาจจะยังไม่เคยมีการนำมาแสดงอย่างจริงจังโดยชาวยุโรปกลุ่มอื่น ดังนั้นจึงทำให้พอเห็นภาพได้ว่าความรู้จากคณะบาทหลวงกลุ่มนี้มีความแตกต่างและน่าสนใจอยู่พอสมควร

เมื่อฝรั่งเศสส่งคณะราชทูตโดยการนำของ เชอวาเลีย เดอโชมอง(Chevalier de Chaumont) เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ.1685 (พ.ศ. 2228) ก็ปรากฏว่าวิทยาการความรู้จากฝรั่งเศสหลายอย่างได้เป็นที่รับรู้บ้างแล้ว ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ได้แสดงความสนพระทัยเป็นอย่างมากจนถึงกับมีรับสั่งซักถามเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับฝรั่งเศสและทรงฝากคณะทูตกลับไปทูลขอผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญด้านต่างๆจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เพื่อให้มาถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นแก่อาณาจักรของพระองค์บ้าง

วิทยาการฝรั่งเศส “ประสิทธิภาพใหม่จากยุโรป”

บันทึกของนิโกลาส์ แชรแวส (Nicolas Gervaise)นักเดินทางชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา ก่อนหน้าคณะทูตของเชอวาเลีย เดอโชมองเล็กน้อยได้พรรณาสภาพที่ตั้งของเมืองอันเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรอยุธยาว่าเปรียบได้กับนครเวนิสซึ่งเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยลำคลองจำนวนมาก มีความอุดมสมบูรณ์และมีประชากรอยู่อาศัยค่อนข้างหนาแน่น นอกจากนั้นยังกล่าวถึงชุมชนของชาวต่างชาติกลุ่มต่างๆที่เข้ามาค้าขายและอยู่อาศัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานการค้าของชาวฮอลันดาซึ่งชาวฝรั่งเศสค่อนข้างให้ความสนใจเป็นพิเศษ⁷ อย่างไรก็ตามในบันทึกได้กล่าวถึงสิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งว่า ระบบป้องกันเมืองของกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะกำแพงเมืองและป้อมปราการนั้นอยู่ในสภาพที่ไม่น่าดูเท่าไรนักโดยกล่าวว่า

⁷ นิโกลาส์แชรแวส. (2506). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. หน้า 37.

“...ล้อมรอบด้วยกำแพงอันปึกหักพังแล้วแต่พระเจ้าแผ่นดินกำลังทรงให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ยังไม่แล้วเสร็จ...”⁸

ทั้งนี้สภาพกำแพงเมืองที่ทรุดโทรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นเมื่อบ้านเมืองอยู่ในสภาวะที่ค่อนข้างสงบปลอดภัยจากการคุกคามของศัตรูภายนอกที่ยกกองทัพเข้ามาปิดล้อมจึงมักขาดการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์แข็งแรง เนื่องจากการบำรุงรักษาต้องสิ้นเปลืองทั้งแรงงานและค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญกับศึกใหญ่จึงมักปรากฏให้มีการ “ตกแต่งค่ายคูประตูหอรบ” ซึ่งก็คือการปรับปรุงซ่อมแซมกำแพงเมืองและแนวป้องกันให้อยู่ในสภาพแข็งแรงพร้อมใช้งานนั่นเองเมื่อล่วงมาถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ กรุงศรีอยุธยาได้ว่างเว้นจากสงครามใหญ่มานานแล้วดังนั้นกำแพงเมืองจึงอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมอย่างไ้ก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือช่วงเวลาที่แชร์แวสบันทึกไว้่นั้นเป็นระยะเวลาก่อนที่คณะทูตอย่างเป็นทางการชุดแรกของฝรั่งเศสจะเดินทางเข้ามา ทั้งนี้เป็นที่ทราบกันดีจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าเมื่อคณะทูตชุดดังกล่าวเดินทางกลับสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงขอตัวผู้มีความรู้ทางทหารชาวฝรั่งเศสคือเชอวาเลีย เดอฟอร์บง (Chevalier de Forbin) ไว้และทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งออกพระศักดิ์สงคราม โดยมีพระราชประสงค์ให้นายทหารผู้นี้ช่วยทำการฝึกหัดทหารและปรับปรุงป้อมค่ายตามแบบอย่างของฝรั่งเศสให้กับอยุธยา จึงเชื่อกันว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้วิทยาการฝรั่งเศสได้เข้ามามีส่วนในการปรับปรุงสิ่งก่อสร้างทางทหาร

แต่จากร่องรอยทางโบราณคดีของแนวกำแพงและป้อมปราการกรุงศรีอยุธยาที่เหลืออยู่ทำให้ทราบว่าสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ได้รับการปรับปรุงครั้งใหญ่เนื่องจากมีลักษณะโครงสร้างที่แตกต่างจากโครงสร้างเดิมในช่วงเวลาเริ่มแรก เช่น ความหนาของกำแพงที่มีขนาดลดลงกว่าเดิม แต่ชดเชยด้วยเทคนิคการก่อสร้างที่เสริมความแข็งแรงด้วยโครงสร้างแบบคู่และแนวคันดินด้านหลังกำแพงทำให้มีประสิทธิภาพในการรับแรงยิงจากปืนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น โดยการปรับปรุงดังกล่าว

⁸ แหล่งเดิม. หน้าเดียวกัน.

สันนิษฐานว่ามีขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์จึงอาจจะเป็นการปรับปรุงที่แชร์แวลส์ได้พบเห็นแล้วบันทึกไว้ก็ได้ ซึ่งถ้าเป็นดังนั้นจริงก็แปลว่าโครงการปรับปรุงกำแพงกรุงศรีอยุธยาเป็นระยะเวลาก่อนที่จะคณะทูตฝรั่งเศสชุดแรกจะมาถึงและจากเทคนิคการก่อสร้างดังกล่าวมีร่องรอยหลายประการที่สันนิษฐานได้ว่าชาวฝรั่งเศสน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องในการปรับปรุงครั้งนี้ด้วย เพราะก่อนหน้านี้ก็ได้โปรดให้บาทหลวงเรอเนชาร์บอนโน (Rene Charbonnaur) ชาวฝรั่งเศสไปสร้างป้อมบริเวณชายแดนด้านพม่ามาแล้ว แม้บาทหลวงจะปฏิเสธในตอนแรกเพราะไม่มีความรู้ด้านวิศวกรรมก็ตาม⁹

ด้วยเหตุนี้จึงมีความเป็นไปได้สูงว่าบาทหลวงคณะเยซุอิตจากฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาตั้งแต่ค.ศ.1662 (พ.ศ.2205) น่าจะมีผู้ที่มีความรู้ทางด้านวิศวกรรมอยู่ด้วย เนื่องจากเคยปรากฏแล้วว่าได้มีผู้อาสาเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการก่อสร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรีเมื่อปี ค.ศ.1666 (พ.ศ.2209) ส่งผลให้ความรู้ทางด้าน การก่อสร้างของฝรั่งเศสเป็นที่รู้จักอยู่บ้างแล้วพอสมควรและเนื่องด้วยเทคโนโลยีการก่อสร้างทางทหารเคยเกี่ยวข้องกับชาวตะวันตกอย่างโปรตุเกสมาก่อน ดังนั้นจึงเป็นที่เข้าใจได้ว่าเพราะเหตุใดชาวสยามจึงเชื่อมโยงความรู้ความสามารถอย่างเดียวกันเข้ากับชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาภายหลังด้วย

เมื่อเขวาลีเย เดอฟอร์บังได้เข้ารับราชการทางทหารในราชสำนักอยุธยา สิ่งที่แตกต่างกันชัดเจนกับชาวตะวันตกและกองกำลังติดอาวุธที่เข้ามาก่อนหน้านี้คือลักษณะของความเป็นทหารอาชีพที่ได้รับการฝึกและมีความรู้ด้านการทหารอย่างแท้จริง จึงแตกต่างจากกองกำลังที่มีความสามารถแต่เพียงการใช้อาวุธ อันเป็นสิ่งที่ได้รับการพัฒนาภายใต้แนวคิดเรื่องรัฐชาติที่กำลังเติบโตขึ้นในยุโรปซึ่งกองทหารอาชีพถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ความเป็นทหารอาชีพนี้เป็นลักษณะแตกต่างที่เชื่อได้ว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงสังเกตเห็น

⁹ ตาซาร์ด. (2551). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามครั้งที่ 1 และจดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 ของบาทหลวงตาซาร์ด. หน้า 128.

ดังนั้นจึงโปรดให้พอร์บงทำการฝึกหัดทหารชาวสยามด้วยระเบียบวินัยและยุทธวิธีแบบฝรั่งเศสซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน แม้ความรู้ทางทหารแบบยุโรปจะเข้ามาอย่างอาณาจักรอยุธยาเป็นเวลานานแล้ว อีกทั้งการใช้อาวุธตะวันตกทั้งปืนเล็กและปืนใหญ่ก็แพร่หลายเช่นกันแต่ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีการฝึกหัดทหารตามรูปแบบตะวันตก ตรงกันข้ามกลับนิยมกองทหารที่มีชาวตะวันตกหรือลูกผสมเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะผู้ชำนาญการใช้อาวุธมากกว่า¹⁰

ทั้งนี้แม้การฝึกหัดทหารแบบฝรั่งเศสจะไม่เห็นผลอะไรมากนักแต่สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าคือความเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงสิ่งก่อสร้างทางทหารอย่างกำแพงและป้อมปราการที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดให้เดอ ลา มาร์ (de la mare) วิศวกรทางทหารชาวฝรั่งเศสดำเนินการควบคุมก่อสร้างและปรับปรุงขึ้นใหม่ซึ่งยังเหลือร่องรอยปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เช่น ป้อมเพชรที่กรุงศรีอยุธยา กำแพงป้อมปราการของเมืองลพบุรี และป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่เมืองธนบุรี เป็นต้น โดยข้อแตกต่างระหว่างสิ่งก่อสร้างทางทหารแบบตะวันตกในช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้กับสิ่งที่ได้รับการปรับปรุงโดยฝรั่งเศสก็คือสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ได้รับการออกแบบทางทหารอย่างเป็นระบบมากขึ้นโดยวิศวกรฝรั่งเศสได้ออกแบบการใช้งานให้มีประสิทธิภาพกว่ารูปแบบเดิม เช่น การออกแบบตัวป้อมและกำแพงที่ก่อสร้างได้สะดวกและแข็งแรง การสร้างใบบัง (ไบเสมา) ประจํากำแพงที่อำนวยความสะดวกในการใช้อาวุธและเพิ่มความปลอดภัยให้กับทหารที่ประจำการ การวางตำแหน่งของป้อมปืนพร้อมออกแบบองศาของตัวป้อมเพื่อการยิงของปืนและปืนใหญ่ตามหลักคณิตศาสตร์ซึ่งช่วยให้ระดมยิงในการทำลายและป้องกันมีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นต้น

ทั้งนี้โครงการก่อสร้างขนาดใหญ่อย่างหนึ่งที่ได้ดำเนินการอย่างจริงจังแล้วคือการก่อสร้างและปรับปรุงกำแพงเมืองลพบุรี อันเป็นเมืองที่สมเด็จพระนารายณ์เสด็จมาประทับอยู่เป็นส่วนใหญ่และมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาเมือง

¹⁰ แอนโทนี ริด. (2548). แปลโดย พงษ์ศรี เลขาวัฒนะ. *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุครัตนโกสินทร์ ค.ศ. 1450-1680 เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม*. หน้า 134.

แห่งนี้ให้แข็งแกร่งมากขึ้น ดังมีบันทึกกล่าวว่า

...ทรงตั้งพระทัยจะขยายอาณาบริเวณออกไปอีก แต่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าน่าจะสร้างเป็นที่มั่นจะเหมาะสมกว่า¹¹

ลักษณะของป้อมและกำแพงเมืองลพบุรีที่เหลืออยู่ในปัจจุบันสามารถเทียบได้กับแผนผังของเมืองลพบุรีที่จัดทำขึ้นโดยชาวฝรั่งเศสในเวลานั้นซึ่งปรากฏเป็นกำแพงเมืองสองชั้น คือเมืองชั้นในเป็นกำแพงอิฐและเมืองชั้นนอกเป็นกำแพงดิน สันนิษฐานว่าตัวเมืองชั้นในที่เป็นกำแพงอิฐคือตัวเมืองลพบุรีเดิมที่สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้บูรณะขึ้นใหม่เมื่อ ค.ศ.1666(พ.ศ. 2209) ส่วนชั้นนอกที่เป็นกำแพงดินคือส่วนของเมืองที่ทรงให้ขยายเพิ่มเติม

กำแพงและป้อมที่เมืองลพบุรีมีความแตกต่างจากเมืองอื่นๆอย่างเห็นได้ชัดทั้งเทคนิคการก่อสร้างและรูปแบบ กล่าวคือกำแพงมีขนาดความสูงที่มากเป็นพิเศษแม้ตัวกำแพงเมืองชั้นในจะก่อเป็นกำแพงอิฐที่มีความหนาเพียงเมตรเศษๆแต่ก็ขัดเขยด้วยการถมดินหนาเป็นเชิงเนินด้านหลังกำแพง ตัวป้อมสร้างเป็นสี่เหลี่ยมปลายแหลมยื่นออกไปด้านนอกของกำแพงเมืองและมีขนาดใหญ่มากเป็นพิเศษเช่นกันโดยมีเทคนิคการก่อสร้างด้วยการก่อผนังกำแพงอิฐไม่หนามากแต่ถมดินด้านในจนเต็ม ตัวใบเสมาออกแบบให้ผู้ที่อยู่บนกำแพงมีมุมมองที่ชัดเจนขึ้นแต่ศัตรูด้านล่างจะมองเห็นคนด้านบนไม่ชัดเจนอันเป็นรูปแบบที่พบแต่ที่เมืองลพบุรีเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีการสร้างและปรับปรุงป้อมที่เมืองธนบุรีที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าควบคุมโดยชาวฝรั่งเศสคือป้อมมิวโฮยแยนทร์และป้อมมิวชัยประสิทธิ์ ซึ่งแซร์แวลด์ได้กล่าวถึงในบันทึกหลังจากคณะราชทูตชุดแรกของฝรั่งเศสเดินทางกลับแล้วว่า

...มีป้อมอยู่เพียงแห่งเดียว มีปืนใหญ่หล่ออยู่ 24 กระบอกใช้การได้ดี ตรงฝั่งปากแม่น้ำตรงกันข้ามมีป้อมเล็กๆอีกป้อมหนึ่งซึ่งไม่น่าจะทำการป้องกันได้แข็ง

¹¹ นิโกลาส์แซร์แวลส. (2506). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. เล่มเดิม. หน้า 44

แรงนักแม้จะมีปืนใหญ่ตั้ง 30 กระบอกก็ตาม...นายช่างที่เซอวารีเยร์เดอโซมองต์ได้ทุลเกล้าถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น จะได้ลงมือเสริมสร้างป้อมในเร็วๆนี้ โดยที่เป็นผู้ชำนาญงาน จึงจะดัดแปลงพื้นที่ให้ได้ป้อมที่ถูกแบบพอจะป้องกันอริราชศัตรูได้¹²

ป้อมปืนทั้ง 2 ป้อมนี้ตั้งอยู่คนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อป้องกันข้าศึกที่ยกมาตามลำน้ำโดยสร้างขึ้นก่อนการเข้ามาของฝรั่งเศสเนื่องจากเมืองธนบุรีถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากของอยุธยาสมเด็จพระนารายณ์จึงทรงโปรดให้วิศวกรทางทหารชาวฝรั่งเศสมาทำการปรับปรุงเป็นแห่งแรกๆ พร้อมด้วยโครงการก่อสร้างป้อมปราการแบบฝรั่งเศสเต็มรูปแบบขนาดใหญ่ที่พระองค์ทรงเสนอให้ราชสำนักฝรั่งเศสส่งกำลังทหารมาประจำการด้วย¹³ จากตัวอย่างที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีทางทหารของฝรั่งเศสย่อมมีข้อแตกต่างในเชิงประสิทธิภาพกว่าของเดิม เพราะนอกจากจะได้รับความไว้วางใจในฐานะตัวเลือกที่เหมาะสมกับการสร้างแนวป้องกันของเมืองลพบุรีอันมีสถานะเป็น “ที่มั่น” ของสมเด็จพระนารายณ์แล้วยังใช้เป็นแบบอย่างในการปรับปรุงป้อมปราการตามเมืองสำคัญๆหลายแห่ง แม้ไม่อาจทราบได้ว่าการเริ่มดำเนินการอย่างจริงจังไปแล้วมากน้อยเพียงใด แต่จากบันทึกของชาวฝรั่งเศสที่ได้รับมอบหมายให้ไปทำการสำรวจและเตรียมโครงการได้กล่าวถึงเมืองอย่าง พิษณุโลก นครราชสีมา และนครศรีธรรมราช ซึ่งก็พอจะทำให้เห็นภาพได้ว่าเทคโนโลยีทางทหารของฝรั่งเศสนั้นมีความน่าเชื่อถือมากกว่าจนส่งผลให้บรรดาเมืองสำคัญที่มีการสร้างกำแพงและป้อมปราการแบบตะวันตกอยู่แล้วต้องได้รับการปรับปรุงอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อกล่าวถึงเทคโนโลยีฝรั่งเศสที่แสดงให้เห็นชาวสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เห็นถึงประสิทธิภาพการใช้งานอย่างเป็นรูปธรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่ขาดไปไม่ได้คือในเรื่องของการสร้างระบบประปาส่งน้ำซึ่งปรากฏทั้งที่กรุงศรีอยุธยาและที่เมืองลพบุรีแม้จะมีรายละเอียดของการก่อสร้างที่ต่างกัน กล่าว

¹² แหล่งเดิม. หน้า 51.

¹³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). พิมพ์ครั้งที่ 8. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. หน้า 72.

คือ ระบบประปาที่เมืองลพบุรีต้องมีการสร้างแหล่งกักเก็บน้ำที่เชื่อมต่อกับท่อส่งน้ำระยะไกลก่อนจะเข้าสู่ถังเก็บและระบบการจ่ายน้ำด้วยท่อดินเผา จึงทำให้มีลักษณะโครงสร้างที่ใหญ่กว่าระบบประปาที่กรุงศรีอยุธยาและเป็นที่น่าตื่นตาตื่นใจมากกว่าทั้งในเรื่องของการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำที่ไม่ต้องดักหาบแต่กลับมีน้ำไหลมาถึงที่และในด้านของความสวยงาม ดังปรากฏในโครงฉลิมพระเกียรติที่แต่งโดยพระศรีมโหสถว่า

มีสินธุสายลิตซิ่ง	ชลไส
เต็มแต่เศรใน	ชอกซัน
พวยหลังลงไหล	เซงชาน
วางท่อทางด้นดิน	สู่ท้องวังเวียงฯ ¹⁴

ทั้งนี้แม้จะเป็นระบบเริ่มต้นที่มุ่งเน้นส่งน้ำมาใช้ในพระราชวังที่เมืองลพบุรีและบริเวณใกล้เคียงเท่านั้น แต่ก็เห็นได้ชัดว่าสามารถขยายระบบส่งน้ำเพิ่มเติมได้อีก และด้วยเหตุที่เมืองลพบุรีตั้งอยู่ในลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเนินสูงๆต่ำๆ ทำให้การสร้างท่อส่งน้ำจากแหล่งกักเก็บทำได้ยาก แต่ปรากฏว่าบาทหลวงชาวฝรั่งเศสและอิตาลี สามารถทำได้สำเร็จ โดยอาศัยความรู้ทางวิศวกรรม เช่น การรังวัดหาระดับ และการสร้างปล่องปรับแรงดัน จนสร้างความพอพระทัยให้กับสมเด็จพระนารายณ์เป็นอย่างมากดังมีบันทึกของคณะทูตที่เดินทางมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ที่พระราชวังเมืองลพบุรีว่า

...ทางด้านซ้ายมือเป็นอ่างเก็บน้ำใหญ่ซึ่งจ่ายน้ำไปทั่วพระราชฐานเป็นผล
งานของชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งกับชาวอิตาเลียนคนหนึ่งมีความรู้ในการจ่ายน้ำรดน้ำ
เหนือกว่าชาวต่างประเทศหลายคนที่ได้ร่วมมือกับคนสยามที่เก่งๆมาเป็นเวลาตั้ง
สิบปีแล้วยังทำได้ไม่สำเร็จ¹⁵

¹⁴ พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา. หน้า 138.

¹⁵ นิโกลาส์แซแวงส. (2506). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. เล่มเดิม. หน้า 45.

ระบบประปาดังกล่าวจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าและประสิทธิภาพของเทคโนโลยีตะวันตกที่นำเข้ามาโดยชาวฝรั่งเศส แม้จะไม่ใช่เทคโนโลยีที่ชาติตะวันตกอื่นๆ หรือแม้แต่ชาวเอเชียอย่างเปอร์เซียไม่รู้จักแต่ฝรั่งเศสคือผู้นำมาถ่ายทอดจนเห็นถึงประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม และด้วยประโยชน์ที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมนี้เองที่ทำให้ทั้งชาวฝรั่งเศสและความรู้ของพวกเขาได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วนั่นเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของสังคมเมืองท่าอย่างอยุธยาที่พร้อมเปิดรับสิ่งใหม่ๆ จากภายนอกอยู่เสมอ ซึ่งรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ถือเป็นช่วงพิเศษช่วงหนึ่งเพราะปรากฏถึงการรับอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาผสมผสานและปรับปรุงใช้งานอย่างเด่นชัดถึงสองแหล่งได้แก่เปอร์เซียในช่วงต้นและตามด้วยฝรั่งเศสในรัชกาลเดียวกัน

ทั้งนี้เป็นที่สังเกตว่าชาวฝรั่งเศสไม่ว่าจะเป็นบาทหลวง นายทหารและวิศวกรที่เดินทางเข้ามาต่างมีลักษณะร่วมกันในด้านการกับวิชาความรู้ อย่างหนึ่งคือการนำความรู้ของตนมาแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมตามหลักวิชาของสาขานั้นๆ จึงยิ่งช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้กับทั้งชาวฝรั่งเศสและวิทยาการความรู้ที่นำเข้ามามากขึ้น เพราะนอกจากบุคคลเหล่านี้จะแสดงความสามารถได้แล้ว ยังอธิบายและชี้แจงข้อสงสัยต่างๆ เกี่ยวกับความรู้เหล่านั้นได้ด้วย ดังตัวอย่างเมื่อครั้งคณะบาทหลวงแสดงความสามารถทางด้านดาราศาสตร์ต่อหน้าพระที่นั่งพร้อมกับตอบคำถามและชี้แจงข้อสงสัยเพิ่มเติมของสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้น

ความรู้จากฝรั่งเศสช่องทางแห่งพระราชอำนาจ

ความรู้และความก้าวหน้าทางวิทยาการที่นำเข้ามาโดยชาวฝรั่งเศสแม้โดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่าไม่ได้มีความแตกต่างมากนักกับความรู้จากภายนอกอื่นๆ ที่สังคมอยุธยาซึมซับและรับเข้ามาปรับปรุงใช้ แต่ข้อเด่นประการหนึ่งคือขนาดการขยายตัวของรูปแบบความรู้และวิทยาการเหล่านั้นที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการเผยแพร่ของชาวตะวันตกชาติอื่นๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการเผยแพร่ของฝรั่งเศสเป็นไปอย่างมีเป้าหมายมากกว่าอีกทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องก็เป็นผู้ที่มีความรู้ในศาสตร์เหล่านั้นโดยตรงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และ

ประสิทธิภาพของการนำความก้าวหน้าเหล่านั้นมาแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ชาวฝรั่งเศสได้รับความไว้วางใจให้เข้ามาทำงานที่เกี่ยวข้องกับ รัฐบาลหลายด้านโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และราชสำนัก ซึ่งมักแยกไม่ออกจากเรื่องของพระราชอำนาจ ด้วยลักษณะการเมืองภายในของ อาณาจักรอยุธยาที่เป็นการคานอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์และขุนนางส่งผล ให้การสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างองค์พระมหากษัตริย์และกลุ่มชาวต่างชาติเป็นเรื่องปกติ เนื่องด้วยกลุ่มชนต่างชาติขาดฐานกำลังไพร่สนับสนุนจึงต่างจากบรรดา ขุนนางดั่งนั้นผลประโยชน์และอำนาจของคนกลุ่มนี้จึงขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ โดยตรงซึ่งชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาภายหลังก็จัดอยู่ในลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าว ด้วย และนี่อาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่วิทยาการความรู้ของฝรั่งเศสขยายตัวอย่าง รวดเร็วภายใต้การอุปถัมภ์ของสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยเหตุนี้เมื่อลองพิจารณา ในเชิงอำนาจแล้วมีสิ่งที่น่าสนใจในการนำวิทยาการความรู้แบบฝรั่งเศสมาใช้งาน ดังนี้

ประการแรก การฝึกหัดทหารชาวสยามและสร้างป้อมปราการแบบ ฝรั่งเศสเป็นประเด็นที่น่าสนใจมากโดยเฉพาะการฝึกหัดทหารแบบฝรั่งเศสแม้ใน บันทึบของนายทหารฝรั่งเศสที่ควบคุมการฝึกหัดจะกล่าวว่าเป็นเพียงการฝึกหัด เบื้องต้นแต่ก็มีแผนที่จะใช้ระยะเวลาในการฝึกมากกว่านี้เพื่อให้สามารถพัฒนา ทหารชาวสยามจนมีประสิทธิภาพในการรบได้ดียิ่งขึ้นโดยสมเด็จพระนารายณ์ โปรดให้ส่งกำลังเข้ามารับการฝึกถึง 2,000 คน ซึ่งทั้งหมดขึ้นตรงกับพระองค์ เท่านั้น¹⁶ กองทหารดังกล่าวจึงถือเป็นพัฒนาการอีกอย่างหนึ่งจากเดิมที่องค์พระ มหากษัตริย์ทรงนิยมจ้างทหารรับจ้างไว้เป็นกองกำลังส่วนพระองค์ แต่สมเด็จพระ นารายณ์กลับทรงพยายามสร้างกองทหารพื้นเมืองที่รับการฝึกฝนยุทธวิธีแบบ ตะวันตกซึ่งถ้าสำเร็จตามพระราชประสงค์ก็จะทำให้พระองค์ทรงมีกองกำลังที่มี ชีตความสามารถสูงกว่าขุนนางอื่นๆ และสามารถขยายกำลังนี้ได้ด้วยเพราะเป็น กำลังพลชาวสยามเอง อย่างไรก็ตามลักษณะดังกล่าวก็ยังคงอยู่ในกรอบโครงสร้าง

¹⁶ กรมศิลปากร. (2519). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุพอร์วัง. หน้า 107.

ของทหารรับจ้างเนื่องด้วยกำลังพลชาวสยามยังคงเป็นไพร่ที่เข้าเวรตามกำหนด จึงไม่ได้อยู่เป็นกองกำลังประจำการ เพียงแต่ได้รับการฝึกจากกองทหารฝรั่งเศส ที่มีอยู่จำนวนเล็กน้อยซึ่งมีหน้าที่เหมือนทหารรับจ้างทั่วไปนั่นเอง ส่วนเทคโนโลยีทางทหารอย่างการสร้างป้อมปราการและการใช้อาวุธแม้ปรากฏว่ามีโครงการที่จะปรับปรุงและก่อสร้างตามแบบฝรั่งเศสในหลายพื้นที่ แต่ก็เห็นได้ชัดว่ามีโครงการที่แล้วเสร็จหรือดำเนินการตามแผนการแล้วเพียงที่กรุงศรีอยุธยา เมืองลพบุรี และเมืองธนบุรีเท่านั้นเนื่องด้วยมีระยะเวลาดำเนินการอย่างจริงจังไม่นานนักก็สิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เสียก่อน แต่ก็มีจุดที่น่าสนใจอยู่ 2 แห่ง คือ ที่เมืองลพบุรีและเมืองธนบุรี โดยที่เมืองลพบุรีนั้นปรากฏเทคนิคการก่อสร้างทางทหารแบบใหม่หลายอย่างเพราะตัวเมืองในขณะนั้นเหมาะสมที่จะนำความรู้ใหม่ๆ มาใช้เนื่องจากกำลังมีการปรับปรุงเมืองครั้งใหญ่จึงปรากฏว่ากำแพงและป้อมที่ลพบุรีมีความแข็งแรงมาก จึงไม่แปลกที่สมเด็จพระนารายณ์จะมีพระราชประสงค์ให้เมืองนี้เป็นที่มั่นด้วย และจากบันทึกของชาวฝรั่งเศสยังพบว่าพระองค์มีโครงการที่จะสร้างป้อมปราการเติมรูปแบบบนบริเวณที่สูงนอกเมืองด้วย¹⁷ เหนือขึ้นไปบริเวณเมืองอินทร์บุรีก็มีโครงการในลักษณะเดียวกันเพื่อควบคุมการเดินทางจากทางเหนือลงมาที่ลพบุรีและอยุธยา¹⁸ ดังนั้นถ้าโครงการต่างๆ เหล่านี้สำเร็จเรียบร้อยพระองค์ก็จะทรงมีฐานกำลังอันแข็งแกร่งที่เมืองลพบุรี มีป้อมปราการใหญ่ที่เมืองอินทร์บุรีป้องกันกำลังพลที่จะเคลื่อนลงมาจากทางเหนือ และมีป้อมปราการใหญ่ที่เมืองธนบุรีป้องกันด้านใต้ โดยป้อมปราการที่เมืองธนบุรีนั้นเป็นป้อมปราการแบบฝรั่งเศสเติมรูปแบบที่เริ่มดำเนินการก่อสร้างอย่างจริงจัง มีป้อมวิชัยประสิทธิ์อยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวเมืองและก่อสร้างป้อมวิชัยเขนทร์ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าทางตะวันออก แต่จากแผนผังที่เตรียมการไว้ปรากฏว่าจะมีโครงการก่อสร้างป้อมปราการเติมรูปแบบที่ใหญ่และมีประสิทธิภาพมากกว่าที่

¹⁷ ตาซารต์. (2539). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซารต์*. หน้า 56.

¹⁸ ตาซารต์. (2551). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามครั้งที่ 1 และจดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 ของบาทหลวงตาซารต์*. หน้า 315.

ฝั่งตะวันตกซึ่งป้อมดังกล่าวได้ถูกเสนอให้เป็นที่ตั้งของกองทหารฝรั่งเศสที่จะเข้ามาประจำการในสยามและแน่นอนว่ากองทหารเหล่านี้ย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับสมเด็จพระนารายณ์ด้วย นอกจากนี้ยังมีความเป็นไปได้สูงว่ากองทหารที่พระองค์ทรงโปรดให้ฝึกแบบฝรั่งเศสนับพันคนนั้นอาจมีพระราชประสงค์ให้เป็นกองกำลังประจำป้อมปราการเหล่านี้ด้วยก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงอาจช่วยให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนมากขึ้นถึงเป้าหมายที่จะทำให้พระองค์ทรงสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของเหล่าขุนนางในกรุงศรีอยุธยาซึ่งถูกขนาบด้วยฐานกำลังของพระองค์ได้ดียิ่งขึ้นนั่นเอง

ประการที่สอง การสนับสนุนการศึกษาของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสด้วยการให้ความช่วยเหลือจัดตั้งโรงเรียนและวิทยาลัยซึ่งแม้จะมีรูปแบบที่เน้นไปในทางศาสนาเป็นอย่างมากแต่โครงสร้างในการดำเนินการก็สามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ด้านอื่นๆไปพร้อมกันด้วย สิ่งที่น่าสังเกตก็คือความสนพระทัยของสมเด็จพระนารายณ์ต่อความรู้ที่ชาวฝรั่งเศสนำเข้านั้นมีลักษณะดังที่ปรากฏมาแล้วในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทหาร คือนอกจากจะทรงต้องการผู้ที่มีความรู้ชาวฝรั่งเศสมาช่วยงานแล้วยังทรงต้องการที่จะสร้างชาวสยามให้มีความรู้ความสามารถเช่นนั้นด้วย ดังจะเห็นได้ว่าทรงฝากบุตรของเชื้อพระวงศ์และขุนนางที่ได้รับการคัดเลือกว่ามีสติปัญญาดีไปกับคณะทูตเพื่อไปศึกษาวิชาความรู้ต่างๆที่ฝรั่งเศส¹⁹ ทั้งนี้ถ้าพิจารณาจากสภาพแวดล้อมของอาณาจักรอยุธยาในขณะนั้นจะเห็นได้ว่าความรู้จากฝรั่งเศสซึ่งถือเป็นความรู้แบบใหม่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีรากฐานอยู่ในการศึกษาของสังคมสยามมาก่อน ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้ใหม่ๆเหล่านี้ย่อมหาผู้ที่เคยได้รับการศึกษาอบรมตามธรรมเนียมเดิมมารับผิชอบได้ยากหรือไม่มีเลยและยิ่งสิ่งเหล่านั้นเกี่ยวข้องอย่างมากกับราชสำนักผู้ที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องส่วนใหญ่ย่อมหนีไม่พ้นผู้ที่อยู่ในแวดวงเหล่าขุนนาง แต่เมื่อบุคคลเหล่านั้นขาดความรู้แบบฝรั่งเศสที่เป็นความรู้เฉพาะทางจึงเปิดช่องทางให้พระองค์สามารถที่จะสร้าง

¹⁹ เดอซัวซี. (2516). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม. หน้า 359-360.

บุคคลากรของพระองค์เองตามพระราชประสงค์ได้มากขึ้น และเป็นเรื่องธรรมดาที่ขุนนางใหม่กลุ่มนี้ย่อมมีความสัมพันธ์รวมทั้งเป็นฐานอำนาจที่ดีให้พระองค์ได้มากกว่า ดังนั้นถ้าการสนับสนุนการศึกษาแบบใหม่ของสำนักบาทหลวงประสบความสำเร็จด้วยดีและเจริญก้าวหน้าขึ้น อาจส่งผลให้ความจำเป็นในการพึ่งพาเหล่าขุนนางลดลง ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงอำนาจอิทธิพลของขุนนางที่ลดลงด้วย นอกจากนี้การจัดการศึกษาของคณะบาทหลวงยังอาจก้าวหน้ามีอิทธิพล่วงดูลับกับคณะสงฆ์ที่ผูกขาดการศึกษาในสังคมสยามมาแต่เดิมจนกลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมาก และปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์และสมเด็จพระนารายณ์ก็ไม่ค่อยสู้ดีเช่นกัน²⁰

ข้อสันนิษฐานนี้เป็นเหตุผลที่สนับสนุนข้อเท็จจริงที่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระนารายณ์กับบรรดาขุนนางหรือแม้แต่องค์กรที่มีอิทธิพลอย่างคณะสงฆ์อยู่ในสถานะที่ไม่ดีนักและอย่างน้อยตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมาแล้วที่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนว่ามีความพยายามขององค์พระมหากษัตริย์ที่จะลดบทบาทและอิทธิพลของขุนนางอยู่ตลอดเวลา²¹

เทคโนโลยีที่ฝรั่งเศสนำมาเผยแพร่และได้รับความสนใจจากราชสำนักอยุธยาอีกอย่างหนึ่งก็คือ การทำแผนที่ซึ่งปรากฏหลักฐานหลงเหลืออยู่หลายฉบับ ทั้งในส่วนที่เป็นแผนที่แสดงผังเมืองและส่วนแสดงที่ตั้งของเมืองสำคัญตามเส้นทางลำน้ำเจ้าพระยาจากปากน้ำจนถึงบริเวณหัวเมืองฝ่ายเหนือ แม้การใช้แผนที่ในรูปแบบอื่นจะมีการใช้งานมาก่อนหน้านั้นแล้วแต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ให้รายละเอียดที่ชัดเจนเท่าของชาวฝรั่งเศสที่มีการคำนวณมาตราส่วนตามหลักของการทำแผนที่สมัยใหม่ อย่างไรก็ตามไม่พบหลักฐานว่ามีการนำความรู้ดังกล่าวมาใช้ในการสร้างเสริมอำนาจทางการเมืองของสมเด็จพระนารายณ์มากนักน้อยเพียงใด แต่จากหลักฐานแวดล้อมอื่นๆทำให้พอสันนิษฐานได้ว่าอาจมีความพยายามที่จะใช้ความรู้นี้เพื่อประโยชน์เชิงอำนาจบางอย่างด้วย เช่น การวางผังเมืองละโว้ให้

²⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *เล่มเดิม*. หน้า 68.

²¹ *แหล่งเดิม*. หน้า 24.

มีประสิทธิภาพเหมาะสมที่จะขยายเป็นเมืองใหญ่เพื่อให้เหมาะกับการเป็นฐานกำลังของพระองค์ การส่งวิศวกรฝรั่งเศสออกไปสำรวจและทำแผนผังเมืองในหัวเมืองสำคัญหลายแห่ง เช่นที่ปรากฏหลักฐานในภาคใต้ อย่างเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา หรือการสำรวจเส้นทางน้ำจากนครสวรรค์ไปจนสุดเขตแดนที่ติดต่อกับล้านนา²² เป็นต้น การสำรวจและทำแผนผังเหล่านี้ถ้าเสร็จสมบูรณ์จะทำให้ผู้ปกครองที่กรุงศรีอยุธยามีข้อมูลเกี่ยวกับหัวเมืองต่างๆเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งโดยตรงต่อการควบคุมและรักษาอำนาจเหนือเมืองเหล่านั้น

ฝรั่งเศสกับพระราชนิยมสมัยสมเด็จพระนารายณ์

บันทึกชาวต่างชาติที่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์หลายฉบับมักจะกล่าวคล้ายกันว่าพระองค์ทรงมีความนิยมอย่างชัดเจนในศิลปวัฒนธรรมแบบตะวันตกออกกลาง ดังแสดงออกด้วยการที่มักปรากฏพระองค์ในชุดเครื่องทรงแบบเปอร์เซีย ซึ่งพระราชนิยมของพระองค์ได้ส่งอิทธิพลต่อบรรดาข้าราชการสำนักด้วย ดังจะเห็นได้จากเครื่องแต่งกายของคณะราชทูตสยามที่เดินทางไปยังฝรั่งเศสก็มีลักษณะแบบตะวันตกออกกลางเช่นกัน ทั้งนี้เมื่อคณะบาทหลวงและราชทูตฝรั่งเศสได้เข้าเฝ้าเป็นครั้งแรกก็ยังคงพบลักษณะเช่นนั้นอยู่ อย่างไรก็ตามเมื่อคณะทูตฝรั่งเศสโดยการนำของ เดอโซมง เดินทางกลับพระองค์ได้ทรงฝากคณะทูตสยามให้เดินทางไปถวายพระราชาสาส์นและเครื่องราชบรรณาการยังราชสำนักฝรั่งเศสด้วย โดยสิ่งที่น่าสนใจก็คือได้รับสั่งให้คณะทูตสยามชุดนี้ไปจัดทำและจัดซื้อสินค้าต่างๆตามพระราชประสงค์หลายร้อยรายการ ซึ่งในบรรดาสิ่งของเหล่านั้นมีทั้งสิ่งซึ่งเป็นที่ยึดและใช้งานอย่างแพร่หลายในราชสำนักอยุธยาอยู่ก่อนแล้ว กับสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นของแบบตะวันตกซึ่งหลายอย่างเป็นของที่ใช้เฉพาะทาง เช่น อุปกรณ์ทางด้านวิทยาศาสตร์ เป็นต้น²³ จากบัญชีสินค้าที่

²² ตาซาร์ด. (2551). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามครั้งที่ 1 และจดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 ของบาทหลวงตาซาร์ด*. หน้า 315.

²³ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 46 จดหมายเหตุพ่อค้าฝรั่งเศส*

ทรงมีรับสั่งให้คณะทูตไปจัดทำและจัดซื้อเหล่านี้นำให้สันนิษฐานได้ว่า ช่วงปลายรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ทรงหันมาให้ความสนใจศิลปวัฒนธรรมจากฝรั่งเศสซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานที่ว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับชาวมุสลิมตะวันออกกลางน้อยลง ในขณะที่เดียวกันชาวฝรั่งเศสก็ได้แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่น่าประทับใจใหม่ๆหลายอย่างจนเป็นที่พอพระทัยมากขึ้น จากหลักฐานของบาทหลวงฝรั่งเศสปรากฏข้อมูลที่ว่าพอจะทำให้เห็นภาพถึงความสนพระทัยของพระองค์อย่างชัดเจน เช่น ทรงซักถามเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับฝรั่งเศสทั้งการปกครอง เกษตรกรรม ศาสนาและอื่นๆอยู่เสมอทั้งกับบรรดาบาทหลวงเอง และชาวตะวันตกชาติอื่นๆ อย่างฮอลันดา จนถึงกับทรงเป็นฝ่ายเริ่มต้นส่งคณะทูตไปเจริญพระราชไมตรีก่อน ด้วยเหตุนี้พระราชนิยมของพระองค์ที่ทรงมีต่อฝรั่งเศสจึงมีมาก่อนการมาถึงของทูตฝรั่งเศสชุดแรกแล้ว ดังแสดงให้เห็นในบัญชีสินค้าดังกล่าวโดยตัวอย่างสินค้าที่น่าสนใจได้แก่ แวนดาทองคำสำหรับอ่านหนังสือกระจกเงาขนาดต่างๆ เครื่องแก้ว เครื่องแก้วเจียรในกลองไม้โครสโคป ตุ๊กตาเซรามิก นาฬิกาพก หมวก ฉลองพระองค์ และเครื่องประดับต่างๆ โดยในรายการสินค้าเหล่านี้สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษได้แก่ หมวก และ ฉลองพระองค์ ทั้งนี้ถ้าวิเคราะห์ว่าสินค้าทั้งสองรายการเป็นของที่สามารถทำได้ในสยามแล้วเพราะเหตุใดจึงปรากฏอยู่ในรายการสั่งซื้อจากฝรั่งเศสด้วย สิ่งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าสิ่งของทั้งสองรายการอาจมีพระราชประสงค์ให้จัดทำในรูปแบบของฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์ซึ่งช่างชาวสยามอาจไม่สามารถทำตามแบบที่พระองค์ทรงต้องการได้ และเนื่องด้วยเป็นเครื่องทรงจึงอาจเห็นถึงแนวโน้มที่พระองค์จะทรงหันมาประยุกต์เครื่องทรงตามอิทธิพลของฝรั่งเศสเหมือนที่ทรงเคยใช้เครื่องทรงแบบเปอร์เซียมาแล้วก็เป็นได้ ทั้งนี้เนื่องจากทูตสยามชุดดังกล่าวได้เดินทางกลับมาพร้อมกับคณะทูตฝรั่งเศสชุดที่สองซึ่งเป็นช่วงปลายรัชกาลมากแล้ว จึงทำให้ไม่อาจประเมินด้วยหลักฐานอย่างชัดเจนได้ว่าพระราชนิยมที่จะทรงแต่งพระองค์แบบฝรั่งเศสนั้นจะมีมากเหมือนเมื่อทรงรับอิทธิพลของเปอร์เซียหรือไม่

แม้แต่งงานทางด้านสถาปัตยกรรมอย่างการประดับตกแต่งพระที่นั่งที่เมืองลพบุรีก็เห็นถึงแรงบันดาลใจจากฝรั่งเศสอย่างชัดเจนคือการประดับผนังด้วยกระจกเงาซึ่งสันนิษฐานว่า คงทรงมีพระราชประสงค์ให้เหมือนกับพระราชวังแวร์ซายส์ที่มีชื่อเสียงเรื่องท้องพระโรงกระจกเงาตามคำบอกเล่าของบาทหลวงและทำให้พระที่นั่งองค์นี้มีลักษณะที่แปลกกว่าพระที่นั่งทั่วไป ที่สำคัญโครงการก่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้มีมาก่อนที่ราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกจะเดินทางเข้ามาเช่นกัน เพราะเมื่อราชทูตเดินทางมาถึงก็ปรากฏในบันทึกกล่าวถึงพระที่นั่งองค์นี้แล้วว่า

...ตามผนังประดับกระจกเงาบานใหญ่ซึ่งมีรับสั่งให้ขุนนางสองคนที่เป็นประเทศฝรั่งเศสเป็นผู้นำมาเมื่อสี่ปีที่แล้วมานี้²⁴

นอกจากนี้ยังปรากฏสิ่งก่อสร้างอื่นๆที่สมเด็จพระนารายณ์มีพระราชประสงค์โดยตรงให้ใช้และผสมผสานกับรูปแบบของฝรั่งเศสโดยมีวัตถุประสงค์หนึ่งเพื่อต้อนรับคณะทูตฝรั่งเศสโดยเฉพาะ เช่น บ้านหลวงรับราชทูตที่กรุงศรีอยุธยาและที่เมืองลพบุรี สิ่งก่อสร้างเหล่านี้เป็นรูปแบบใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนโดยเฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์หรือศาสนา และเป็นพระราชนิยมที่พบในรัชสมัยของพระองค์เท่านั้น อย่างไรก็ตามเทคนิคการก่อสร้างหลายอย่างก็ได้รับการเผยแพร่ไปไม่น้อยเช่นการก่อสร้างอาคารแบบตึกตามโบสถ์วิหารที่มีการก่ออิฐจนถึงหน้าจั่ว การสร้างอาคารแบบตึกสองชั้น และลดทอนการประดับตกแต่งอาคารที่ผสมระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเป็นต้น

ทั้งนี้แม้โดยส่วนพระองค์แล้วเราจะพบจากบันทึกของบาทหลวงฝรั่งเศสว่าทรงสนพระทัยซักถามเกี่ยวกับกษัตริย์และราชสำนักฝรั่งเศสอยู่เสมอ และหลายครั้งตามบันทึกกล่าวว่าพระองค์ทรงกล่าวอย่างชัดเจนว่าทรงต้องการที่จะทรงปฏิบัติเช่นนั้นบ้าง แต่ก็ไม่อาจทราบพระราชประสงค์ที่แท้จริงได้ว่าทรงนิยมชมชอบวัฒนธรรมฝรั่งเศสมากน้อยแค่ไหนและบาทหลวงบันทึกเพิ่มเติมตามความเข้าใจและตามความต้องการของตนมากน้อยเพียงใด แต่การแสดงออกเฉพาะหน้าเช่นในการต้อนรับคณะราชทูต ก็พอจะทำให้เห็นได้ว่าทรงปรับปรุงขนบธรรมเนียม

²⁴ นิโกลาส์แซแวงส. (2506). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. เล่มเดิม. หน้า 47.

วัฒนธรรมหลายอย่างเพื่อสร้างความเข้าใจในระหว่างกัน โดยเฉพาะในทางวัฒนธรรมซึ่งแทบไม่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้กับชาติอื่นๆ โดยเฉพาะชาติตะวันตกมาก่อน การสร้างตึกแบบฝรั่งเศส การสั่งทำเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารแบบยุโรปมารับรองทูต หรือการโปรดให้ทูตยีนเข้าเฝ้า ก็ล้วนเป็นหนึ่งในการปรับพระองค์ให้เข้ากับวัฒนธรรมจากภายนอกนั่นเอง

ด้วยเหตุที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระอุปนิสัยที่สนพระทัยในการศึกษาหาความรู้ ดังนั้นพระราชนิยมที่เป็นเอกลักษณ์ประการหนึ่งคือการที่ทรงเข้าร่วมในกระบวนการศึกษาด้วยพระองค์เอง เมื่อบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเข้ามาพร้อมความรู้และวิทยาการที่น่าสนใจ จึงพบหลักฐานที่ปรากฏว่าพระองค์ทรงเข้าร่วมศึกษาทดลองด้วย เช่น ด้านดาราศาสตร์ ที่ทรงอุปถัมภ์การสร้างหอดูดาวและทรงร่วมสังเกตการณ์เกิดจันทรุปราคาและสุริยุปราคากับคณะบาทหลวงโดยใช้กล้องดูดาว เป็นต้น เนื่องด้วยบาทหลวงเยซุอิตที่ถวายเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมตามหลักวิชา จึงทำให้คำอธิบายมีหลักการ สามารถตรวจสอบและอธิบายข้อที่ทรงสงสัยได้และให้ข้อมูลเพิ่มเติมตามที่ทรงสนพระทัยได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังน่าจะทรงสนพระทัยความรู้ที่หลากหลายยิ่งขึ้นดังจะเห็นได้ว่าโปรดให้บาทหลวงตาซาร์ตกลับไปขอบาทหลวงผู้มีความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ที่ฝรั่งเศสเพิ่มเติมอีกแต่ไม่ทันกลับมาก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน

สรุป

รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ อาณาจักรอยุธยาในฐานะเมืองท่าการค้านานาชาติได้เจริญเติบโตมากขึ้นจนเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะดังกล่าวนำมาซึ่งการติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างชาติหลายกลุ่มซึ่งเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานของตนจนเกิดการสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างกัน โดยเฉพาะในเรื่องทางการเมืองนั้นเห็นได้อย่างชัดเจนว่าประชาคมชาวต่างชาติได้เข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์นั้นปรากฏการณ์ดังกล่าวกลายเป็นพระบรมราโชบายหลักในการรักษาไว้ซึ่งพระราชอำนาจโดยการอาศัย

ชาวต่างชาติเหล่านี้เพื่อถ่วงดุลอำนาจกับเหล่าขุนนาง ซึ่งชาวฝรั่งเศสก็เป็นหนึ่งในนั้นด้วย

แม้ชาวฝรั่งเศสจะเข้ามามีบทบาทในราชสำนักอยุธยาในช่วงระยะเวลาไม่นานนัก แต่แนวคิด ศิลปะวิทยาการ และเทคโนโลยีหลายอย่างของฝรั่งเศสกลับได้รับการปรับปรุงผสมผสานและสืบทอดรูปแบบมาจนถึงสมัยหลังอันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองและความประทับใจที่ชนชั้นนำชาวสยามมีต่อสิ่งที่ฝรั่งเศสนำเข้ามาจนแพร่หลายมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับชาติตะวันตกอื่นๆ จึงไม่น่าแปลกใจที่การยอมรับศิลปวัฒนธรรมและความรู้บางประการจากฝรั่งเศสนั้นยังยืนกว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ผลิบานในช่วงสั้นๆ ใดๆก็ตามในความทรงจำของชาวสยามเกี่ยวกับชาวฝรั่งเศส แม้จะผ่านเวลามาเนิ่นนานจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์แต่ชาวฝรั่งเศสจากยุคสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ก็ยังคงเป็นภาพลักษณ์ที่ชาวสยามจดจำในความรับรู้ของตนแม้ฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้นจะเปลี่ยนแปลงไปจากยุคพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มากแล้วก็ตามดังตัวอย่างจารึกวัดพระเชตุพนฯที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นซึ่งถ่วงเลยมาถึงศตวรรษที่ 19 แล้วแต่ภาพชาวฝรั่งเศสที่ปรากฏบนจารึกกลับยังคงลักษณะของชาวฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 17 เหมือนเมื่อครั้งเข้ามาติดต่อกับอาณาจักรอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์อยู่เช่นเดิม

บรรณานุกรม

- จักรพันธ์ กังวาลและคณะ. (2550). *กรุ๋นกลั่นอารยธรรมเปอร์เซียในเมืองสยาม*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน
- จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ. (2545). พระอุโบสถและพระวิหารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก
สมัยอยุธยาตอนปลาย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- เดอซัวซี. (2516). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *จดหมายเหตุรายวันการเดินทาง
ไปสู่ประเทศสยาม*. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้าการพิมพ์
- ตาซาร์ด. (2539). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศ
สยามของบาทหลวงตาซาร์ด*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- ตาซาร์ด. (2551). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศ
สยามครั้งที่ 1 และ จดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 ของบาทหลวงตา
ซาร์ด*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- นิโกลาส์แซแรส. (2506). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและ
การเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. พระนคร : อักษรสัมพันธ์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). พิมพ์ครั้งที่ 8. *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555, มีนาคม). *โปรตุเกส-การเดินทางเรือ, เครื่องเทศ, และศรัทธา*.
ศิลปวัฒนธรรม. 33(5): หน้า 97-98.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เรื่อง *จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามา
ตั้งครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ คุณหญิงเพ็ชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล). (2467). พระนคร:
โสภณพิพรรฒนาการ.
- พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- ภมรี สุรเกียรติ. (2553). *เมียนมาร์สยามยุค*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

- ศิลปากร, กรม. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 จดหมายกาเบรียล เทาวัน ถึงบริษัทอีสต์อินเดีย แพลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. (2519). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอร์บัง*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 46 จดหมายเหตุพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- แอนโทนี ริด. (2548). *แพลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒน์. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุครการค้า ค.ศ. 1450-1680 เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การที่แนวทางการเผยแพร่ศาสนาของสังฆราช
ปัสเลอแก้วเป็นไปในเชิงรุกมากกว่าจะเป็นการเน้น
การเผยแพร่ศาสนาอยู่เพียงในพื้นที่ของตนเองเท่านั้น
ทำให้เกิดการขยายขอบเขตงานด้านการเผยแพร่
ศาสนาไปตามหัวเมืองรอบๆกรุงเทพฯ รวมถึงพื้นที่
ฉะเชิงเทราด้วย

ABSTRACT

Spreading the Roman Catholic teaching for Chinese Community” in Local History of Chachoengsao Province

Prayoot Saitonueang

Spreading the Roman Catholic teaching in Siam at Rattanakosin period has begun from the publicizing of the priest Kuverse, who was responsible of Siam Mission. Besides, he had the requirement to spread the Roman Catholic teaching to Chinese people who live in some areas inside this country. Similarly, he has noticed that there were crowded of Siam people living in significant town and ports to tradethat have prone to change in to believing in Christianity more easily than other Buddhist ones. After that, in the first stage the spreading of Roman Catholic teaching in Bangkok was in the superb way, especially for Chinese people that resulted into Siam Dioceses, which desired to expand the spread scope area to Chinese people in other areas also.

In addition, at that time Chachoengsao province was the new town which moved the center from Bangkhla to Ban Sotorn. Besides, it resulted from the politic reason and war between Siam and Yuan. Similarly, this area was the significant one of economics, especially in trade and cane industry with canal digging to connect the Central and the East together as the strategic route for becoming the area of Chinese people to emigrate in agricultural, industrial and labor field.

Then, these Chinese people have lived separately along the riverbank of Nakornniangkate to Bansotorn and Bangkhla. Moreover, these Chinese people become to be the crucial goal to spread Roman Catholic teaching of Western priest in terms of assigning the spread tasks to Chinese people in Siam.

According to spreading the Roman Catholic teaching, it affected to have more numbers of Chinese people who believe in this religion increasingly from the first stage of spreading. Besides, it resulted from applying the concept idea to spread in Chinese language and allow some Chinese people to be the leaders to assemble as the assistant priests by creating the assistance group from the young ones who are faith in this teaching. Moreover, these assistant priests had participated to contact directly with the Chinese households, especially in villages or Chinese communities. Then, it resulted in the setting up of Churches and Christ communities for several locations in Chachoengsao province. As the result, these Christ communities and Churches are related to the Dioceses in Bangkok in the excellent way, especially for Kalhawar temple including of the relationship with Chinese Dioceses and Western Dioceses. Therefore, these are the networks of Christianity Belief, and the growth of Roman Catholic Chinese communities in Chachoengsao province can count into one part of ethnical local history connected to internal and external historic areas of Thailand.

Keywords: Roman Catholic Chinese Community, Local History, Chachoengsao Province

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ประยูรธ สายต่อเนื่อง

พัฒนาการการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชาวจีนยุค ต้นรัตนโกสินทร์

การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลในสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้น ได้เริ่มมีการวางรากฐานตั้งแต่ในสมัยสังฆราชฟลอรังส์¹ แห่งมิสซังสยาม โดยที่ในช่วง ค.ศ. 1810-1822 เป็นจุดเริ่มต้นของการเตรียมความพร้อมไปสู่การเผยแพร่ศาสนาในกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาสู่สยาม มีการริเริ่มให้สามเณรจากสามเณราลัย² ของมิสซังสยาม

¹ พระสังฆราช เอสปรีต์ มารีโย โยเซฟ ฟลอรังส์ ประมุขมิสซังสยาม เกิดวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ.1762 ณ เมืองลาญส์ แขวงโวคล็อสส์ ท่านเรียนเทวศาสตร์ส่วนหนึ่งในบ้านเณรเมืองอิสซึ แล้วเข้าบ้านเณรคณะมิสซังต่างประเทศ วันที่ 19 ธันวาคม ค.ศ.1785 ท่านรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ปี ค.ศ.1786 และออกเดินทางมามิสซังกรุงสยาม วันที่ 20 มกราคม ค.ศ.1787 ได้รับมอบหมายให้ดูแลปกครองเขตจันทบุรี ปี ค.ศ.1790 และ ปกครองดูแลวัดซางตาครู้ส ที่กรุงเทพฯ อาศัยอำนาจตามพระสมณโองการของพระสันตะปาปา ปีโอ ที่ 6 ลงวันที่ 23 กรกฎาคม ค.ศ.1798 พระสังฆราชการ์โลตโต แต่งตั้งท่านเป็นผู้สืบตำแหน่งในเดือนตุลาคม ค.ศ.1810 เมื่อพระสังฆราชการ์โลตโตถึงแก่กรรมภาพลงวันที่ 4 มีนาคม ค.ศ.1811 สาธุคุณฟลอรังส์ผู้สืบตำแหน่งจึงไปรับการอภิเษกเป็นพระสังฆราชในประเทศโคชินไชน่า วันที่ 12 เมษายน ค.ศ.1812

² สามเณราลัย หรือ เซมินารี (Seminary) หรือ สำนักเซมินารี หมายถึงสถาบันการศึกษาสำหรับฝึกบวชเพื่อเตรียมบวชเป็นบาทหลวง นอกจากชื่อนี้แล้ว บางทีก็เรียกว่าวิทยาลัยเทววิทยา (theological college) วิทยาลัยศาสนศาสตร์ (divinity school) นักเรียนเซมินารีเรียกว่าเซมินาเรียน (seminarian) หรือเซมินา리스트 (seminarist)เซมินารีแห่งแรกของสยาม

เรียนภาษาจีนเพื่อหวังว่าจะมีโอกาสในการเผยแพร่ศาสนากับคนกลุ่มใหม่(โรแบร์. 2549:315) สอดคล้องกับความเห็นของสารุคุณบาเธร์เลมี บรีอเกียร์ ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชผู้ช่วยแห่งมิสซังสยาม ในช่วงปี ค.ศ. 1828³ ที่เห็นว่าควรมีการนำคณะสงฆ์คาทอลิกคนจีนมาเป็นผู้ดูแลคริสตังจีนจำนวนมากที่อพยพเข้ามาในสยาม โดยที่ส่วนมากของคริสตังจีนเหล่านี้เป็นผู้อพยพจากเกาะไหหลำ สังฆราชผู้ช่วยบรีอเกียร์ยังให้ความสำคัญกับชาวจีนคริสตังเหล่านี้เนื่องจาก “ประชากรสยามมีแนวโน้มลดลง ขณะที่จำนวนชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ” (โรแบร์. 2549: 321) อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายของการดำรงตำแหน่งสังฆราชมิสซังสยามของสังฆราชฟลอรังส์ พบว่าไม่ได้มีการมุ่งขยายพันธกิจการเผยแพร่ศาสนาไปยังกลุ่ม “คนต่างศาสนา” แต่อย่างใด รวมทั้งไม่ได้มีการบวชพระใหม่เพิ่มขึ้นมากเท่าใดนัก ส่งผลให้การเผยแพร่ศาสนาภายนอกเขตกรุงเทพเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือแทบไม่มีเลยอันเนื่องมาจากปัญหาด้านการคมนาคมและความพยายามหลีกเลี่ยงข้อพิพาทกับทางการสยาม จนกระทั่งสารุคุณปัลเลอกัวและสารุคุณเดส์ซาวานน์เริ่มทำการเผยแพร่ศาสนาในแถบรอบนอกของกรุงเทพ โดยสารุคุณปัลเลอกัวได้มุ่งหน้าไปเผยแพร่ศาสนาที่อยู่ภายในขณะที่สารุคุณเดส์ซาวานน์ทำการเผยแพร่ศาสนาในแถบนครราชสีมา

ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา คือสามเณรลัคนักบุญยอแซฟเป็นเซมินารีเล็ก ต่อมาสังฆราชหลุยส์ ลาโน ได้สร้างสามเณรลัคนมหาพราหมณ์ เป็นเซมินารีใหญ่ซึ่งเจริญรุ่งเรืองมากจนเป็นศูนย์กลางเซมินารีในอินโดจีนสมัยนั้น เซมินารีทั้งของแห่งถูกทำลายลงระหว่างการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง

³ สารุคุณบาร์เธเลมี บรีอเกียร์ เคยเป็นอาจารย์สอนวิชาปรัชญาและเทววิทยาที่สามเณรลัคนใหญ่แห่งนาร์บอนน์ ท่านเดินทางมาถึงสยามในวันที่ 4 มิถุนายน 1827 ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชเกียรตินามแห่งกบเซประมุขมิสซังเกาหลีและเป็นพระสังฆราชผู้ช่วยแห่งมิสซังสยาม ในวันที่ 29 มิถุนายน 1829 สังฆราชบรีอเกียร์ เป็นหนึ่งในผู้ที่มีส่วนกำหนดรากฐานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาในสยาม

จุดเริ่มต้นที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงเกิดขึ้นในช่วงการดำรงตำแหน่ง
 สังกษราชแห่งมณฑลซังฮายของสังฆราชกูเวอซี⁴ ในปี ค.ศ. 1834 โดยสังฆราชกู
 เวอซีมีความปรารถนาจะเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกให้แก่กลุ่ม
 คนจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ตามที่ต่างๆในประเทศด้วยพิจารณาว่ากลุ่มคนจีนมี
 แนวโน้มที่จะนับถือศาสนาคริสต์ได้ง่ายกว่าคนสยามและยังมีจำนวนมาก โดยคน
 จีนเหล่านี้มักอาศัยอยู่ในเมืองสำคัญๆและเมืองท่าการค้าของสยาม มิสชันนารีมี
 ความเชื่อว่า ชาวจีนที่อพยพมาอาศัยและตั้งรกรากในสยามนั้นมีความรู้สึกต่าง
 ออกจากการเป็นคนจีนในประเทศจีน ทั้งยังถูกตัดออกจากโครงสร้างทาง
 วัฒนธรรมและศาสนาความเชื่อต่างๆในประเทศจีน รวมทั้งการที่คนจีนไม่ถูก
 กีดกันทางด้านกรนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัดเท่าคนสยาม จึงน่าจะให้ความ
 สนใจในศาสนาคริสต์และเปลี่ยนมารับความเชื่อในศาสนาได้ง่ายกว่าชาวสยาม
 ดังที่สังฆราชกูเด สังกษราชแห่งมณฑลซังฮายในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้อธิบายว่า

⁴ พระสังฆราช ยัง ปอลฮีแลร์ มิเชล กูเวอซี (Jean-Paul-Hilaire-Michel Courvey) เกิดวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1792 ในเขตวัดแซงต์ปอล ที่เมืองนาร์บอนน์ แคว้น
 โอต โนว์ตราวันเดือนปีที่ท่านรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์และช่วงต่างๆ ในการทำหน้าที่พระสงฆ์
 ในสังฆมณฑลของท่าน ในปี ค.ศ.1825 ท่านเป็นอาจารย์อยู่สามเณรลัยใหญ่ที่เมืองชาร์ด
 ปี ค.ศ.1832 ท่านตกลงใจจะถวายตัวไปทำงานในมณฑล วันที่ 11 กุมภาพันธ์ ท่านเข้าสามเณรลัย
 คณะมิสซัง และวันที่ 22 กุมภาพันธ์ มีประกาศอย่างเป็นทางการให้ท่านออกเดินทางไป
 มิสซังได้

ท่านออกเดินทางมามณฑลซังฮายวันที่ 12 มีนาคม ค.ศ.1832 และไปอยู่กับกลุ่มคริสตัง
 ใหม่ที่สิงคโปร์ระยะหนึ่ง ที่สิงคโปร์ท่านได้เริ่มสร้างวัดหลังหนึ่ง ซึ่งสาธุคุณเอเตียน อัลบริงด์
 ต้องสร้างต่อจนเสร็จ ในปีต่อมา จากสมณโองการ ลงวันที่ 5 เมษายน ค.ศ.1832 ท่านได้รับ
 แต่งตั้งเป็นพระสังฆราชผู้ช่วยของพระสังฆราชพลอรั้ง ประมุขมิสซังสยาม และเป็นพระ
 สังฆราชเกียรตินามแห่งบิต และเมื่อพระสังฆราชพลอรั้ง ถึงแก่กรรมภาพ ท่านก็เป็นประมุข
 มิสซังสยาม ท่านได้รับอภิเษกที่กรุงเทพฯ วันที่ 30 พฤศจิกายน ค.ศ.1833 ท่านสืบตำแหน่ง
 ประมุขมิสซังสยาม วันที่ 30 มีนาคม ค.ศ.1834 ปี ค.ศ.1843 พระสังฆราชกูเวอซีออกเดินทาง
 ไปฝรั่งเศส และปี ค.ศ.1844 ท่านขอลาออกจากตำแหน่งประมุขมิสซัง ซึ่งทางกรุงโรมก็
 อนุญาตให้ วันที่ 7 กันยายน ค.ศ.1844 ท่านกลับไปอยู่ที่เมืองนาร์บอนน์ และถึงแก่กรรมภาพ
 ลงที่นั่นวันที่ 1 พฤษภาคม ค.ศ.1857

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

“...ที่มีคนจีนมาก ดูเหมือนจะสอนคนจีนให้เข้าใจง่ายกว่าคนไทย
พระเจ้าแผ่นดินไม่ห้ามเขาเป็นคริสตังและเหมือนเขาเป็นคนต่างด้าว
มิสชันนารีที่รู้จักภาษาจีนจะทำประโยชน์ในเมืองไทยได้มาก...”

(ว.ลาร์เก.2530:35)

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา คณะมิสชันนารีได้พบว่าแท้จริงแล้ว ชาว
จีนที่อพยพมาอาศัยในประเทศสยาม มิได้ตัดขาดจากจีนแผ่นดินใหญ่โดยสิ้นเชิง
และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของการเพิ่ม – ลด จำนวนผู้เข้ารับถือ
ศาสนาในเวลาต่อมา

“...ในบรรดาคริสตชนจีนของเรา มีการไปๆมาๆระหว่างสยามกับ
ประเทศจีนอยู่ตลอดเวลา จำนวนชาวจีนที่ย้ายมาอยู่สยามมีเพิ่มขึ้น
เรื่อยๆในระยะเวลาที่เกิดความวุ่นวายในเมืองจีน ทุกๆสัปดาห์จะมีเรือ
ต่างๆพาชาวจีนเป็นพันๆคนมาสู่สยามด้วยความหวังว่าจะมาเลี้ยงชีพ
ได้สะดวกกว่าในประเทศบ้านเกิดของตน แต่พอรวบรวมเงินได้สักระยะ
หนึ่ง พวกเขาส่วนมากก็จะกลับไปใช้จ่ายในประเทศจีน แล้วก็กลับมา
ทำแบบเดียวกันอีก โดยทั่วไปเป็นคนต่างศาสนาที่ทำงานนี้ พวกคริสตัง
ก็คงจะมีทำด้วยเหมือนกัน คุณพ่อฟุยาด ผู้รับผิดชอบเขตวัดลำไทรให้
ข้อสังเกตว่า พวกคริสตังปฏิบัติหน้าที่คริสตังอย่างน่าพอใจ แม้ว่าพวก
เขาคงจะทำได้ดีกว่านี้อีกทางด้านวัตถุ พวกชาวจีนทำการค้าได้กำไร
มาก หลายครอบครัวที่ร่ำรวยแล้วก็ลาจากลำไทรกลับไปอยู่ประเทศจีน
เลย...” (ว.ลาร์เก1982, เล่ม3: 219)

แนวทางการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของสาธุคุณ เอเตียน อัลบรังค์

การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกไปสู่กลุ่มชาวจีนอย่าง
จริงจังเริ่มต้นในช่วงปี ค.ศ. 1835 เมื่อสังฆราชกุเวอริซีได้มอบหมายหน้าที่การเผย

แพร่ศาสนาสู่ชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงเทพฯให้แก่สาธุคุณเอเตียน อัลบรังค์⁵ ด้วยความที่สาธุคุณอัลบรังค์เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาจีนเป็นอย่างดี ทั้งยังมีผลงานการชักนำชาวจีนในสิงคโปร์ให้เปลี่ยนศาสนาเป็นคริสต์ได้ถึง 200 คนในเวลาเพียงไม่นาน(วิกเตอร์.2539:152) สังฆราชกุเวอร์ซีได้มอบหมายหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์และขยายจำนวนผู้เข้ารับนับถือในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเล โดยในขั้นแรกนั้น สาธุคุณอัลบรังค์ได้ประจำอยู่ยังวัดกาลหวำหัทธหรือวัดแม่พระสายประคำศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากพื้นที่นั้นมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่โดยรอบ

กระบวนการเผยแพร่และจัดการกับคำสอนทางศาสนาของสาธุคุณเอเตียน อัลบรังค์กล่าวได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการชักนำชาวจีนโพ้นทะเลให้เข้ามานับถือศาสนาคริสต์ จากที่แต่เดิมนั้นมิสชันนารีคริสต์จะใช้การเผยแพร่คำสอนโดยตรงตามแต่โอกาสอำนวยและมักจะใช้เวลาส่วนมากในอารามและสามเณรลัย สาธุคุณเอเตียน อัลบรังค์ได้ใช้วิธีการสร้างสำนักงานที่มีจุดประสงค์เพื่อการเผยแพร่ศาสนาไปยังกลุ่มชาวจีนโดยตรงแต่เพียงอย่างเดียว มีการสร้างห้องประชุมเพื่อให้เป็นที่พักอาศัยของชาวจีนที่ต้องการเป็นคริสต์ รวมทั้งได้มีการปรับรูปแบบการเผยแพร่โดยใช้ภาษาจีนท้องถิ่นเป็นหลักในการเทศนาคำสอน และให้ผู้ที่ต้องการเรียนเพื่อเป็นศาสนาจารย์หรือครูคำสอนมาพำนักอยู่ที่สำนักวัดกาลหวำหวัเป็นเวลา 2-3 เดือนก่อนจะได้รับศีลล้างบาป โดยผู้ที่เรียนเป็นครูคำสอนมักจะชักจูงให้ครอบครัวและคนรู้จักมาเข้าร่วมเรียนคำสอน วิธีการดังกล่าวส่งผลให้มีคนเข้าเป็นคริสต์เพิ่มขึ้นถึง 80 คน ในปี 1838(โรแบร์.2549:339) ต่อมาได้มีการขยายขอบเขตของการเผยแพร่

⁵ สาธุคุณเอเตียน เรมรงค์ อัลบรังค์ เดิมปฏิบัติภารกิจอยู่ในประเทศสิงคโปร์ ภายใต้นโยบายการขยายการเผยแพร่ศาสนาไปสู่กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงเทพฯของสังฆราชกุเวอร์ซี สาธุคุณอัลบรังค์ได้เดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯในปี 1835 และได้กลายเป็นผู้วางรากฐานสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาอย่างเป็นระบบระเบียบต่างไปจากวิธีการเดิมๆของมิสชันนารีในสยาม ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการเผยแพร่ในกลุ่มชาวจีนออกไปทั่วกรุงเทพฯและเขตปริมณฑล สาธุคุณอัลบรังค์ได้เดินทางออกจากสยามในปี ค.ศ.1846 ได้เดินทางไปยังประเทศจีนและรับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชประมุขมิสซังกุยเซว

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ศาสนาด้วยแนวคิดดังกล่าวไปยังนครชัยศรีและจันทบุรีอีกด้วย ด้วยผลสำเร็จดังกล่าว แนวคิดและวิธีการเผยแพร่ศาสนาของสาธุคุณเอเดียน อัลบลังก์ ได้กลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ของการเผยแพร่ศาสนาในหมู่ชาวจีนตามที่ตั้งต่างๆ ในสยาม

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ส่งผลทางอ้อมให้การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลประสบความสำเร็จมากขึ้นกว่าแต่เดิมได้แก่

1. ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่อังกฤษมีชัยเหนือจีนส่งผลให้ภายในราชสำนักและฝ่ายปกครองของสยามเกิดความกังวลใจต่อเสถียรภาพทางการเมืองและความมั่นคง สภาพดังกล่าวก่อให้เกิดความหวาดระแวงชาวตะวันตกรวมไปถึงคริสตังที่เป็นชาวต่างประเทศ สภาพความไม่ไว้วางใจนี้ดำเนินอยู่เป็นระยะเวลานานและส่งผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาของมิสชันนารี ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว มิสซังสยามได้อาศัยการดำเนินงานของครูคำสอนชาวจีนเป็นหลัก ส่งผลให้ผู้ที่เข้ามารับคำสอนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับครูคำสอน โดยที่ครูคำสอนชาวจีนจะทำหน้าที่หลายประการแทนพระ อาทิเช่นการเป็นประธานสวดภาวนา การดำเนินพิธีศพ เป็นต้น

2. การที่ตั้งแต่นั้นปี 1841 มีแบ่งอำนาจการปกครองของมิสซังสยามออกเป็นสองส่วนภายใต้แนวคิดการแบ่งแยกอำนาจปกครองเพื่อความสะดวกในการบริหารงานของสังฆราชกุเวอร์ซีเป็นมิสซังสยามตะวันออกและตะวันตก⁶ โดย

⁶ สมณโองการ “ยูนิแวนซี ดอมินีซี” ลงวันที่ 10 กันยายน ค.ศ.1841 มิสซังกรุงสยามถูกแบ่งออกเป็นสองมิสซัง มีชื่อต่างกันว่า:มิสซังสยามตะวันออก และมิสซังสยามตะวันตก อย่างไรก็ตาม ชื่อที่เรียกทั้งสองนี้เกือบไม่ได้ใช้เลย มิสชันนารีเรียก “กรุงสยาม” เพื่อเรียกว่าสยามภาคตะวันออก และเรียกมลายาหรือแหลมมะละกา เป็น กรุงสยามภาคตะวันตก ชื่อหลังนี้ถูกตัดออกไปโดยจดหมายของสมณกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อ ลงวันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ.1887

มิสซังสยามตะวันตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสังฆราชปัลเลอกัว⁷ ขณะที่มิสซังสยามตะวันตกยังคงอยู่ภายใต้การดูแลของสังฆราชกุเวอร์ซี การแบ่งแยกพื้นที่ในการปกครองมิสซังในคราวนี้ทำให้วัดกาลหว้าหรือวัดพระแม่สายประคำศักดิ์ที่สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์รับผิดชอบดูแลคริสตังจีนเข้ามาอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสังฆราชปัลเลอกัวด้วย การที่แนวทางการเผยแพร่ศาสนาของสังฆราชปัลเลอกัวเป็นไปในเชิงรุกมากกว่าจะเป็นการเน้นการเผยแพร่ศาสนาอยู่เพียงในพื้นที่ของตนเองเท่านั้นส่งผลให้มีการผลักดันให้มิสซังนารีทั้งที่เป็นชาวต่างประเทศและชาวพื้นเมืองออกไปเผยแพร่ศาสนาในสถานที่ห่างไกลจากกรุงเทพออกไป ได้ส่งผลกระทบไปยังการดำเนินงานของสาธุคุณเอเตียนด้วย และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายขอบเขตงานด้านการเผยแพร่ศาสนาไปตามหัวเมืองรอบๆกรุงเทพ รวมถึงพื้นที่ฉะเชิงเทราด้วย

ฉะเชิงเทรา แปรริ้วและชาวจีน

จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ในขณะนั้นเป็น “เมืองใหม่” ที่เกิดขึ้นจากการโยกย้ายศูนย์กลางของเมืองจากบริเวณบางคล้ามาอยู่ยังบ้านโสรด้วยเหตุผลทางการเมืองและการสงครามระหว่างสยามกับญวน ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในเรื่องการค้าและอุตสาหกรรมน้ำตาล มีการขุดคลองเพื่อเชื่อมโยงภาคกลางและภาคตะวันออกเข้าด้วยกันเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ได้กลาย

⁷ พระสังฆราช ฌองบัปติสต์ปัลเลอกัว ท่านเกิดที่จังหวัดคอมแบร์โตล ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ.1805 เข้าสามเณรลัทธิใหญ่ที่เมืองตียง เมื่ออายุ 17 ปี หลังจากนั้นเล็กน้อย ได้เป็นอาจารย์สอนที่สามเณรลัทธิเล็กที่เมืองแซวรีแอร์ แล้วกลับมาเป็นอาจารย์ที่สามเณรลัทธิซมเบรี เมื่อปี ค.ศ.1824 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1827 ท่านเข้าสามเณรลัทธิคณะมิสซังต่างประเทศ และได้รับศีลบรรพชาเป็นพระ สงฆ์ เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ.1828 และเดินทางมาประเทศไทย วันที่ 31 สิงหาคม ค.ศ. 1828 โดยในระยะแรกท่านเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาที่อยุธยา รวมทั้งได้ทำการสร้างวัดคอนเซ็ปชันขึ้นและทำการบูรณะวัดช้างตากูริสวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ.1836 สังฆราชปัลเลอกัวมรณภาพในวันที่ 18 มิถุนายน 1862 ที่กรุงเทพ ถือได้ว่าเป็นสังฆราชมิสซังสยามที่มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่ศาสนามากที่สุดองค์หนึ่ง

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

เป็นพื้นที่ที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นแรงงานในภาคการเกษตร, ภาคอุตสาหกรรม และเป็นแรงงานกรรมาชีพทั่วไป โดยชาวจีนเหล่านี้ตั้งถิ่นที่อยู่กระจัดกระจายกันไปตามริมฝั่งคลองนครเนื่องเขตต่อเนื่องไปจนถึงบริเวณบ้านโสธรและบางคล้ารวมทั้งลึกเข้าไปในบริเวณเมืองพนมสารคามต่อเนื่องไปถึงเขตอำเภอบ้านสนิม บางปลาสร้อยในแถบชลบุรี ชาวจีนเหล่านี้ได้กลายเป็นเป้าหมายที่สำคัญยิ่งในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของบาทหลวงชาวตะวันตกที่ได้รับมอบพันธกิจในการเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนจีนในสยาม

ฉะเชิงเทราถือเป็นพื้นที่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน บนพื้นที่สองฝั่งลุ่มแม่น้ำบางปะกง มีการถกเถียงกันในทางประวัติศาสตร์ว่าแท้จริงแล้วพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางดั้งเดิมของฉะเชิงเทรานั้นอยู่ในบริเวณใดกันแน่ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบในปัจจุบัน ทำให้เชื่อได้ว่าฉะเชิงเทราในสมัยอยุธยาเดิมตั้งอยู่บริเวณปากน้ำเจ้าโล้ อันเป็นพื้นที่บรรจบของแม่น้ำบางปะกงและแม่น้ำท่าเหวียน หรือที่ในปัจจุบันเรียกกันว่าคลองท่าลาด ในเขตอำเภอบางคล้าในปัจจุบัน ปรากฏหลักฐานอยู่ในจารึกแผ่นเงินวัดพยัคฆอินทารามหรือวัดเจติยัคคมว่า

“...ข้าพเจ้า...ร่วมบิดามารดาเดียวกัน เป็นเชื้อวงศ์พงศ์เจ้าเมืองกรมการเมืองมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังไม่เสียแก่พม่า ญาดวงศ์ทำราชการเมืองตั้งแต่เมือง ฉะเชิงเทราตั้งปากน้ำเจ้าโล้แล้วเอามาตั้งแปดริ้ว แล้วยกไปตั้งโสธร ได้รับราชการไมตาชเชื้อวงศ์ เมื่อแผ่นดินพระบาทพระนั่งเกล้าฯ ข้าฯ นายช้างผู้พี่ได้เป็นหลวงเมือง นายเสือน้องได้เป็นหลวงมณฑลมหาดไทย...” (สุจิตต์.2553:79)

อย่างไรก็ตาม สำหรับมิสซังสยามแล้ว ฉะเชิงเทรามักเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “แปดริ้ว” มากกว่า แม้ในเอกสารของมิสชันนารีที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ฉะเชิงเทราก็ยังคงเรียกว่าแปดริ้ว และเรียกแม่น้ำบางปะกงว่าแม่น้ำแปดริ้ว (ว.ลารเก.1982, เล่ม1:56) ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แปดริ้วหรือฉะเชิงเทรามีบทบาทในฐานะ

เส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงหัวเมืองภาคตะวันออกและชายฝั่งทะเลอ่าวไทยไปยัง กัมพูชาและเวียดนาม รวมทั้งเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจที่นำส่งสินค้าและ ทรัพยากรอันมีค่าต่างๆเข้าสู่ส่วนกลาง สภาพดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดการอพยพ หลังไหลของชาวจีนเข้ามาในพื้นที่ฉะเชิงเทราเป็นจำนวนมากกระจายตัวไปอยู่ ตามพื้นที่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจต่างๆหรือเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขาย และการผลิตสินค้าเพื่อส่งต่อไปยังแหล่งการค้า โดยปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้มีชาว จีนเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงและฉะเชิงเทราได้แก่ การขุดคลองบางขนากหรือคลองแสนแสบในสมัยรัชกาลที่ 3 ราวปี ค.ศ. 1837-1840 เพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์และการลำเลียงสินค้าจากหัวเมืองตะวันออก

การขุดคลองนี้ได้ใช้แรงงานจีนเป็นสำคัญ โดยพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ได้จ้าง แรงงานจีนขุดตลอดทั้งเส้นทาง (สุจิตต์. 2553:83) แรงงานกรรมมาชีพชาวจีน เหล่านี้ในเวลาต่อมาจะได้กลายเป็นกลุ่มชาวจีนที่มีการรวมตัวกันขึ้นเป็นชุมชน ชาวจีนที่ตั้งรกรากอยู่ตลอดแนวคลองต่อเนื่องไปจนถึงตัวเมืองฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ การที่ในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รัฐบาลสยามในขณะนั้นได้ มุ่งเน้นเพิ่มปริมาณการผลิตสินค้าเพื่อค้าขายกับต่างประเทศ โดยในพื้นที่ลุ่มน้ำ บางปะกงและฉะเชิงเทราได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับการปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล ส่งออกไปยังตลาดโลก การผลิตที่จำเป็นต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเช่นนี้ได้ ส่งผลให้เกิดการหลังไหลเข้ามาของชาวจีนในฐานะแรงงานในอุตสาหกรรมน้ำตาล เป็นจำนวนมาก รวมทั้งเป็นผู้ผลิตอุปกรณ์ต่างๆที่จำเป็นต่อการผลิตน้ำตาลด้วย⁸

⁸ บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งซึ่งรุ่งเรืองด้วยไร่อ้อย และอุตสาหกรรม น้ำตาล โดยมีเมืองฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางการผลิตน้ำตาลของพื้นที่แห่งนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 3จึงมีชาวจีนอพยพเข้ามาปลูกอ้อยและทำโรงน้ำตาลที่เมืองแห่งนี้มากขึ้น ชาวจีนมีความ เชี่ยวชาญการผลิตน้ำตาลทุกขั้นตอน เป็นทั้งแรงงานและผู้ประกอบการ สำหรับแรงงานชาว จีนนอกจากดูแลวัตถุดิบที่ใช้ทำน้ำตาลแล้ว ยังเป็นผู้ผลิตอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตน้ำตาล เช่น เครื่องหีบอ้อย พลั่ว จอบ เสียม กระทะ

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ทว่ากว่าที่มิสซังสยามจะสามารถวางหลักฐานในการเผยแพร่ศาสนาลงได้อย่างมั่นคงในฉะเชิงเทรา ก็เป็นระยะเวลาหลังจากที่สาธุคุณดือปองต์ได้ทำหน้าที่สังฆราชแห่งมิสซังสยาม อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสยามและชาติตะวันตกประกอบกับความขัดแย้งภายในคณะมิสซังสยามที่ส่งผลให้สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์และสังฆราชปัลเลอกัวต้องเดินทางออกจากสยาม โดยแม้ว่าในเวลาต่อมาสังฆราชปัลเลอกัวจะสามารถเดินทางกลับมาปฏิบัติภารกิจในสยามต่อได้ แต่สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์ผู้เป็นกำลังสำคัญในการวางรากฐานการเผยแพร่ศาสนาในหมู่ชาวจีนได้เดินทางออกจากสยามไปยังประเทศจีนและไม่ได้กลับมาดำเนินการกิจในสยามอีกเลย

คริสตังจีนกับการผลิตน้ำตาลในแปดริ้ว

ก่อนหน้าที่สังฆราชปัลเลอกัวจะเดินทางไปยังฉะเชิงเทรา ที่นั่นก็มีคริสตังชาวจีนอยู่แล้ว เมื่อสังฆราชปัลเลอกัวได้เดินทางมาถึงฉะเชิงเทราใน ค.ศ. 1838 ได้พบว่าชาวจีนกลายเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่ออุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาล โดยเฉพาะในฐานะแรงงานเท่านั้น หากยังปรากฏว่ามีชาวจีนอยู่ในสถานะผู้ประกอบการอีกด้วย จีนคริสตังที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมักให้ลูกจ้างชาวจีนของตนเปลี่ยนความเชื่อรับศาสนาคริสต์ด้วย ลักษณะดังกล่าวนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อมิสซังในด้านการขยายจำนวนผู้รับเชื่อแล้วยังส่งผลดีต่อเจ้าของกิจการที่จะสามารถควบคุมจำนวนแรงงานด้วยความเชื่อทางศาสนาอีกประการหนึ่ง

ปัจจัยดังกล่าวได้ทำให้มิสซังมุ่งความสนใจมายังฉะเชิงเทรามากยิ่งขึ้น ในหมู่ชาวจีนที่ประกอบอาชีพทำน้ำตาล ชาวจีนเหล่านี้คือชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในสยามเพื่อแสวงโชคและเป็นแรงงานภายใต้นโยบายการเปิดรับชาวจีนเพื่อรองรับการขยายตัวของปริมาณการค้าที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานว่าชาวจีนคริสตังเหล่านี้ได้เข้ารับศีลเป็นคริสตชนโดยการเผยแพร่จากมิสซังใด แต่มีข้อสังเกตว่ามิสชันนารีที่มาดำเนินงานในแถบแปดริ้วมักเป็นมิสชันนารีที่สามารถ

พูดภาษาจีนท้องถิ่นต่างๆได้ดีและมักมีประสบการณ์ในการติดต่อกับมิสซังจีน ทั้งในสยามและประเทศจีนด้วย ตลอดจนชาวจีนเหล่านี้มักเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีน อันได้แก่กวางตุ้ง ฟูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) และไหหลำ (จีวีลเลียม สกินเนอร์. 2529:80) กลุ่มชาวจีนคริสตังเหล่านี้จึงอาจจะได้รับศีลเป็นคริสตังมาก่อนอพยพเข้ามายังสยามก็เป็นได้ เนื่องจากมิสชันนารีเช่นสาธุคุณ บรือเกียร์ได้ระบุว่าจีนไหหลำที่อพยพเข้ามาในสยามเป็นจีนคริสตังจำนวนมาก (โรแบร์.2549:321) ชาวจีนบางคนที่เป็นคริสตังไม่เพียงแต่เป็นแรงงานในภาคการผลิตเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจภายใต้การผลิตน้ำตาลที่เติบโตอย่างมากในแถบฉะเชิงเทรา ดังที่สังฆราชปลเลอแก้วได้ระบุไว้ว่า

“เมืองแปดริ้ว ที่มีกำแพงเชิงเทิน อันภายในเป็นที่ตั้งจวนของเจ้าเมือง ส่วนราษฎรนั้นอยู่เรียงรายกันไปทั้งสองฟากฝั่งฟากแม่น้ำ มีพลเมืองรวมทั้งสิ้นราว ๑๐,๐๐๐ คน ทั้งจังหวัดเป็นที่ราบใหญ่อุดมไปด้วยนาข้าว สวนผลไม้และไร่อ้อย มีโรงหีบอ้อยไม่ต่ำกว่า ๒๐ โรง ซึ่งเจ้าของเป็นคนจีน ข้าพเจ้าพักอยู่กับจีนคริสตังคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าแกลใหญ่ โรงน้ำตาล จึงอยู่ในสถานะที่พอจะพรรณนาความได้ถูกต้อง ที่ริมฝั่งแม่น้ำเราจะเห็นพื่นกองพะเนินเทินทึก ๒-๓ กอง สูงตั้ง ๑๕-๒๐ เมตร ใหญ่ๆ กองพื่นนั้นมีโรงหลังคากลม มีควายสองตัวตึงควานลูกหีบทำด้วยไม้แข็งสองลูกให้หมุนขบกันเพื่อบดลำอ้อย น้ำอ้อยไหลลงในบ่อซีเมนต์ ด้านหลังโรงหีบก่อเป็นเตาอิฐรูปร่างคล้ายๆ กับหอคอย ชั้นบนของเตานี้มีแท่งเหล็กใหญ่ขวางอยู่ ๓ ท่อน เป็นที่ตั้งหม้อขนาดมหึมา ๓ หม้อ เชื่อมถึงกันด้วยการโบกปูน เมื่อสุ่มไฟแรงแล้วเคียวน้ำอ้อยในหม้อเหล่านี้จนงวดแล้วเทลงเก็บไว้ในกรวยดินวันรุ่งขึ้น เขารินน้ำตาลแดงออกแล้วพอกด้วยดินเหนียวและๆ ได้น้ำตาลซึ่งค่อนข้างขาวมาก การเคียวน้ำตาลแดงกับฟองของมันอีกครั้งหนึ่ง ก็ยังได้น้ำตาลอีกเป็นจำนวนมาก ในที่สุดกากน้ำตาลแดงนั้นจะถูกส่งไปที่โรงต้มกลั่นสุราเพื่อผสมเข้ากับปูนขาวใช้ในการโบกตึก บ่อกากน้ำตาลนั้นตั้งอยู่กลางแจ้ง เพราะฉะนั้น จึงจก หนู และคางคกมักจะตกลงไปตายกลายเป็น

เช่าอยู่ไม่นานมากมา โรงใหญ่ๆ สองโรง กว้างยาวตั้งโรงละ ๕๐ เมตร
ยังไม่ค่อยพอที่จะบรรจุเครื่องมือเครื่องใช้ของโรงหีบได้หมดสิ้น ข้ายัง
ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกคนงานตั้ง ๒๐๐ คนอีกด้วย ภายในโรงใหญ่
โรงหนึ่งนี้เอง ข้าพเจ้าได้ประกอบพิธีกรรมต่อหน้าบุคคล ๒๐๐ คน ให้
สมาทานรับศีลเข้ารีตใหม่” (ปาเลกัวซ์. 2506:75)

ความเชี่ยวชาญในการผลิตประกอบกับความรุ่งเรืองของการค้าน้ำตาล
ทำให้ชาวจีนกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการก่อกำเนิดฐานทางเศรษฐกิจส่วน
หนึ่งของฉะเชิงเทราไว้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนจำนวนมากกลายเป็นผู้
ประกอบการเจ้าของโรงงานน้ำตาล บางส่วนพัฒนาความสัมพันธ์ของตนเองเข้า
กับระบอบราชการของสยามจนกลายเป็นเจ้าภาษีนายอากรหรือเป็นข้าราชการ
ของสยามไปในเวลาเดียวกัน ในขณะที่ชาวจีนอีกจำนวนมากที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบ
ราชการหรืออยู่ภายใต้ระบบการควบคุมไพร่พลอย่างเข้มงวดเหมือนดังชาวยุโรป
ก็ได้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นสมาคมลับ หรือ ตั้วเหี้ย⁹ เพื่อให้ความช่วยเหลือกัน

⁹ ตั้วเหี้ย หรือ สมาคมลับของชาวจีน เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในสมัยต้น
รัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีการติดต่อทางการค้ากับชาวจีนมาก
ขึ้นและมีการอพยพเข้ามาตั้งรกรากของชาวจีนในไทยมากขึ้นตามลำดับ โดยในประเทศจีนนั้น
สมาคมลับเหล่านี้มักหมายถึงกลุ่มชาวนานที่มิพึงพอใจหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินการ
ปกครองของราชวงศ์ชิงทำการรวบรวมกันเข้าเป็นสมัครพรรคพวก ต่อเมื่อมีการแพร่กระจาย
แนวความคิดดังกล่าวอย่างกว้างขวางขึ้นประกอบกับการที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ
จึงก่อให้เกิดประเพณีการรับเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมลับขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมโดยในรัชสมัย
ของจักรพรรดิคังซีปรากฏร่องรอยว่ามีกลุ่มชาวจีนจำนวนมากที่เป็นสมาชิกของสมาคมลับและ
มีแนวคิดที่ต้องการโค่นล้มราชวงศ์ชิงเพื่อฟื้นฟูหมิงหลบหนีมาอาศัยอยู่บริเวณสยามและอัน
นัมเป็นจำนวนหลายพันคน อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมแบบนี้ได้สืบทอดอยู่ในกลุ่มชาวจีนที่
อพยพเข้ามาในสยามด้วย มักมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ ทั้งการประกอบ
อาชีพ การปกป้องภัยให้แก่กลุ่ม การช่วยเหลือสงเคราะห์กันในยามที่เกิดภัยพิบัติ ไปจนถึง
การต่อต้านขุนนางท้องถิ่นและเจ้าที่ดินซึ่งกดขี่ข่มเหง การรวมกลุ่มเช่นนี้หลายครั้งมักกลาย
เป็นชนวนของการทำทลายอำนาจรัฐของสมาคมชาวจีนเหล่านั้นนำไปสู่การจลาจลและความ
รุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเกิดจลาจลของจีนตั้วเหี้ยในฉะเชิงเทรา เมื่อ ค.ศ. 1848
ที่ถือว่าเป็นการจลาจลของจีนตั้วเหี้ยครั้งร้ายแรงที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อมาในสมัย

ในหมู่ชาวจีนที่อพยพมา การเกิดขึ้นของกลุ่มเงินตัวเหียนนี้มักพบการกระจายตัวอยู่บนพื้นที่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในพื้นที่เศรษฐกิจเพื่อการผลิตส่งออกโดยเฉพาะอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลตลอดจนมีชุมชนชาวจีนอยู่อย่างหนาแน่น อย่างไรก็ตาม สมาคมลับเหล่านี้มักมีความสัมพันธ์กับมิสซังไม่ราบรื่นนักและนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเงินตัวเหียนกับเงินคริสตังในฉะเชิงเทราในเวลาต่อมา

คริสตังเงินในเขตชุมชนจีนคลองนครเนื่องเขตและแปดริ้ว

หลังจากการมาเยือนฉะเชิงเทราของสังฆราชปิลเลอกัวใน ค.ศ. 1838 แล้ว พันธกิจในการเผยแผ่ศาสนาจึงได้ขยายตัวออกมาทางฝั่งตะวันออกอย่างเป็นระบบ ผู้ที่มีบทบาทในการเผยแผ่ในช่วงนี้ได้แก่สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์ โดยสาธุคุณอัลบลังค์ได้ออกทำการสำรวจชุมชนต่างๆทางแปดริ้วและบางปลาสร้อยในช่วง ค.ศ. 1840 เนื่องจากข้อจำกัดทางการคมนาคม คนจีนอพยพจากเมืองจีนมักจะรวมกลุ่มกันตามตลาด หรือตามทุ่งตามแม่น้ำลำคลอง เช่น แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำนครชัยศรี แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง สาธุคุณอัลบลังค์พบว่า ที่นอกจากในเขตนครชัยศรี บางช้าง และดอนกระเบื้อง ที่ถือได้ว่าเป็นชุมชนชาวจีนที่มีสมณนารีประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนาแก่ชาวจีนแล้วยังมีชุมชนจีนอยู่อย่างหนาแน่นในแถบคลองนครเนื่องเขต และตามทุ่งนาเขตติดต่อตัวเมืองแปดริ้ว สาธุคุณอัลบลังค์จึงมุ่งทำการเผยแผ่ศาสนาสู่ชุมชนจีนในละแวกดังกล่าวก่อนเป็นจุดแรกๆในฉะเชิงเทรา โดยแนวคิดในการขยายศรัทธาเข้าสู่ชุมชนจีนในละแวกคลองนครเนื่องเขตนั้น สาธุคุณอัลบลังค์ได้วางแนวทางในการเผยแผ่ไว้เป็นลำดับขั้นตอน โดยอาศัยกรอบการดำเนินงานเช่นเดียวกับที่ใช้ที่วัดกาลหว่าห์ โดยการเผยแผ่ธรรมในขั้นแรกจะมุ่งเน้นไปยังการสอบถามถึงชีวิตประจำวันและเรื่องราวต่างๆไป โดยใช้ภาษาจีนเป็นหลัก

รัชกาลที่ 4 จึงได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการควบคุมตัวเหียนเสียใหม่และเปลี่ยนชื่อเป็น “อั้งยี่” ในสมัยรัชกาลที่ 5 พวกอั้งยี่หรือตัวเหียนในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ยังคงเป็นข้อพิพาทกับมิสซังคาทอลิกตามหัวเมืองต่างๆ และในกรุงเทพฯอยู่เสมอๆรวมทั้งเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการเผยแผ่ศาสนาในหมู่ชาวจีนของมิสชันนารี

การที่สาธุคุณอัลบลิงค์สามารถสนทนากับชาวจีนด้วยภาษาจีนได้ ทำให้มีผู้สนใจเข้ามารับฟังและสนทนาเพิ่มมากขึ้น สาธุคุณอัลบลิงค์เน้นให้ชาวจีนคริสตังที่เป็นคนหนุ่มฝึกฝนเป็นครูคำสอน หรือที่เรียกกันในหมู่ชาวจีนว่า “ซินแซ”¹⁰ ทำหน้าที่ดูแลและอบรมคริสตังที่เปลี่ยนมานับถือใหม่ๆ ในพื้นที่ใดก็ตามที่ขาดแคลนมิสชันนารี ครูคำสอนหรือซินแซเหล่านี้ จะทำหน้าที่ทดแทนมิสชันนารีโดยมุ่งไปพบปะคนจีน ชักชวนให้เข้าถือนิกายศาสนาคริสต์และสอนตามบ้านระยะหนึ่ง จนกระทั่งสาธุคุณอัลบลิงค์เห็นว่ามิสชันนารีที่รับเชื่อพอสมควรแล้วจึงได้สร้างเรือนไม้ไผ่ขึ้นหลังหนึ่งเพื่อเป็นโบสถ์ชั่วคราวและเป็นเรือนพักของพวกครูคำสอนหรือซินแซ เป็นที่แปลคำสอนและแพร่ธรรมในเวลาค่า (ประวัติวัด.มปป.4) เนื่องจากสาธุคุณอัลบลิงค์มีหน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบด้านคริสตังจีนเป็นหลัก และได้ประจำอยู่ที่แปดริ้วตลอดเวลา ครูคำสอนหรือซินแซชาวจีนในแปดริ้วจึงมีบทบาทอย่างมากในการถ่ายทอดพระคริสตธรรมและการขยายจำนวนผู้รับเชื่อ อาจกล่าวได้ว่า จีนคริสตังรุ่นแรกๆ ในแถบชุมชนคลองนครเนื่องเขตเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการขยายตัวในเวลาต่อมาของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในฉงชิ่ง

¹⁰โดยทั่วไปคำว่าซินแซ หรือ ซินแซ หรือ จินแซ มีความหมายถึงครู หรือหมอ ผู้ทรงความรู้ ตรงกับคำว่าครูคำสอนหรือนักแพร่ธรรมของมิสซัง โดยทั่วไปมักมีการกำหนดคุณสมบัติคร่าวๆ ของครูคำสอนหรือซินแซไว้ว่าเนื่องจากครูคำสอนถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในงานสร้างชุมชนคริสตชนกลุ่มย่อย ช่วยงานคำสอนในเขตวัดและสถาบันการศึกษา ดังนั้น งานคำสอนและงานอภิบาลจะบังเกิดผลสำเร็จเพียงใด ขึ้นอยู่กับการดำเนินชีวิตที่ดีของครูคำสอน โดยคุณสมบัติพื้นฐานของครูคำสอนที่ดีมี 4 ประการ ได้แก่

1. เป็น “พยานถึงพระวรสาร” เป็นผู้ร่วมงานในพระคริสต์ มีความศรัทธาอย่างมั่นคง
2. มีความพร้อมในการเป็น “ธรรมทูตและผู้ประกาศข่าวดี” โดยร่วมมือและประสานสัมพันธ์ภายใต้สายงานและการแนะนำของผู้รับผิดชอบ
3. มีส่วนร่วมรับผิดชอบงานคำสอนผู้ใหญ่ คำสอนเยาวชน คำสอนเด็กทั้งในด้านการอบรม การเป็นพยานชีวิตศีลธรรมที่ดีงาม สัมพันธ์กับพระคริสต์ในการภาวนา
4. ผู้ที่เต็มใจ “อุทิศตนเพื่อพระศาสนจักร” ด้วยความซื่อสัตย์ซื่อสัตย์ต่อพระเจ้า และรับใช้ชุมชน ตามจิตตารมณ์พระวรสาร

คริสตังจิ้นกับปัญหาการจลาจล “ตัวเหี้ย” คริสตศักราช 1848

สาธุคุณอัลบลังค์ได้สร้างวัดซัวคราวขึ้นที่บริเวณบ้านใหม่ ในปี 1840 เพื่อเป็นวัดซัวคราวแห่งแรกในเขตตัวเมืองฉะเชิงเทรา โดยวัดซัวคราวนี้มีบทบาทในฐานะศูนย์กลางร่วมของคริสตังจิ้นในแคว้นครเนื่องเขต(ท่าไข่) และในตัวเมืองฉะเชิงเทรา การดำเนินงานในวัดซัวคราวที่บ้านใหม่นี้เชื่อมโยงกับการดำเนินการของวัดกาลหว่าที่ในกรุงเทพฯ กล่าวคือเมื่อมีผู้มาเข้ารับศีลล้างบาป ก็ได้มีการลงบัญชีในบัญชีวัดกาลหว่าที่ด้วยการดำเนินงานของชุมชนคริสตังจิ้นที่บ้านใหม่เป็นไปด้วยดีภายใต้การดูแลของสาธุคุณอัลบลังค์จนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทอย่างรุนแรงในคณะสงฆ์ ส่งผลให้สาธุคุณอัลบลังค์เดินทางออกจากประเทศไทยไปปฏิบัติภารกิจยังประเทศจีนในปี 1846 อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของคริสตังจิ้นในฉะเชิงเทราเป็นไปอย่างกว้างขวางจนกระทั่งเกิดการจลาจลของจิ้นตัวเหี้ยขึ้นในฉะเชิงเทรา ปี 1848 โดยการจลาจลดังกล่าวถือว่าเป็นการจลาจลของชาวจิ้นในฉะเชิงเทราที่รวมตัวเป็นกลุ่มตัวเหี้ยครั้งใหญ่ที่สุด และมีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก โดยในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ได้บรรยายไว้ว่ามีชาวจิ้นทั้งที่เป็นพวกตัวเหี้ยและมีใช้ตัวเหี้ยถูกสังหารและฆ่าตัวตายหนีการคุกคามอย่างทารุณของทหารสยามและลาว และคนสยามในเมืองฉะเชิงเทรานับหลายพันศพ แม้จะหลบหนีเข้าวัดของชาวพุทธและโกนศีรษะนุ่งห่มด้วยผ้าเหลืองแบบพระก็ยังถูกฆ่าเสียเป็นจำนวนมาก

การจลาจลครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบไปยังคริสตังจิ้นในฉะเชิงเทราโดยตรง ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ในแง่ลบนั้นคือในด้านความเสียหายของชีวิตและทรัพย์สินของคริสตังจิ้น โดยมีคริสตังจิ้นกลุ่มหนึ่งถูกทหารเผาขณะอยู่ในโรงสวดใกล้ป้อมเมืองแปดริ้ว ในจำนวนคนที่ถูกเผานั้นมีครูคำสอนอยู่ด้วยหนึ่งคน ส่วนคริสตังจิ้นคนอื่น ๆ ถูกทำร้ายขณะอยู่ในที่พัก บางคนถูกฆ่าตายขณะหลบหนี โดยรวมแล้วมีคริสตังชาวจิ้นเสียชีวิตประมาณ 30 คน ส่วนผลในแง่บวกที่เกิดจากการจลาจลในปี 1848 ที่มีต่อคริสตังจิ้นคือ การที่กลุ่มตัวเหี้ยได้ถูกปราบปรามจนหมดสิ้น

อิทธิพลในเมืองฉะเชิงเทราส่งผลให้คริสตังจีนที่เคยมีข้อพิพาทกับตัวเหี้ยและถูกกีดกันได้มีอิสระมากขึ้น โดยสังฆราชปัลเลอกัวได้เข้าพบเจ้าพระยาพระคลังและเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อช่วยเหลือคริสตังจีน โดยผลจากการดำเนินงานของสังฆราชปัลเลอกัวได้นำไปสู่การมีพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัดสำหรับชุมชนคริสตังจีนได้โดยแจ้งให้เจ้าเมืองรับทราบเสียก่อน รวมถึงมีการปล่อยตัวชาวจีนคริสตัง (โรแบร์.2549:366) ในขณะที่เมื่อพิจารณาในทางเศรษฐกิจแล้วพบว่า การเกิดการจลาจลของชาวจีนในฉะเชิงเทราได้ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมน้ำตาลและภาคแรงงานเป็นอย่างมาก เนื่องจากจีนตัวเหี้ยส่วนมากอยู่ในอุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาล การสูญเสียทั้งแรงงานการผลิตและการสูญเสียโรงงานน้ำตาลที่ถูกใช้เป็นฐานในการต่อสู้กับทหารของรัฐบาลสยามจึงถูกทำลายลงเป็นจำนวนมากนั้นได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ผลจากการดำเนินงานของสังฆราชปัลเลอกัวได้ทำให้มีชาวจีนเป็นจำนวนมากมาขอเข้าเป็นคริสตัง โดยเฉพาะตามหัวเมืองที่ประสบปัญหาการจลาจลของตัวเหี้ย ส่งผลให้ในระยะเวลาต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ต้องมีการจัดระบบควบคุมชาวจีนคริสตังเหล่านี้เสียใหม่ โดยมีการแต่งตั้งนายอำเภอจีน¹¹ ที่นับถือศาสนาคริสต์หรือนายอำเภอเขารัตน์ขึ้นมาดูแลชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นการต่างหากแยกจากนายอำเภอจีนที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว โดยยังมีหน้าที่ความรับผิดชอบเหมือนกับนาย

¹¹ นายอำเภอจีนเป็นตำแหน่งทางราชการไทย คัดเลือกจากชาวจีนในพื้นที่นั้นๆ และทำงานภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าเมือง นายอำเภอจีนมีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุขของชาวจีน ในท้องถิ่นที่ตนรับผิดชอบ พิจารณาประนีประนอมคดีความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหมู่คนจีนหรือที่ในกรณีเป็นคดีความแพ่งความอาญาจะต้องส่งตัวโจทก์จำเลยไปให้เจ้าเมืองและกรมการพิจารณาตัดสิน นอกจากนี้แล้ว นายอำเภอจีนยังต้องรับผิดชอบต่อเจ้าเมืองกรมการในเรื่องการจัดทำบัญชีรายชื่อชาวจีนในท้องถิ่นที่ต้องควบคุมดูแล รวมทั้งนำชาวจีนเหล่านี้มาผูกปี้ข้อมือเมื่อถึงกำหนดเวลาผูกปี้ ควบคุมไม่ให้ชาวจีนในท้องที่ของตนประพฤติผิดกฎหมาย ซื้อขายสิ่งของต้องห้าม, สมคบกันเป็นโจรผู้ร้ายหรือรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับ เป็นโดยทั่วไปในการแต่งตั้งนั้น ทางกรมจะพิจารณาแต่งตั้งนายอำเภอจีนจากชาวจีนที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่เคารพนับถือของชาวจีนในท้องถิ่นนั้น ๆ สามารถบังคับบัญชาพวกชาวจีนได้ นอกจากหลักเกณฑ์ทั่วไป

อำเภอจีนทุกประการ(ศุภวรรณ.2540:208)

แต่กรณีพิพาทระหว่างสมาคมลับของชาวจีนกับชุมชนคริสตังจีนยังคงมีผลกระทบต่อเนื่องมาจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากสยามได้ปรับรูปแบบการจัดการกับสมาคมลับต่างๆของชาวจีนในแบบที่เรียกว่าการ “เลี้ยงอั้งยี่” โดยผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการปรับรูปแบบการจัดการอั้งยี่ได้แก่สมเด็จพระปรมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค) การปรับรูปแบบการจัดการพวกอั้งยี่ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 นั้นมีลักษณะเด่นที่การนำเอาพวกอั้งยี่เข้ามาใช้ประโยชน์มากกว่าการลงโทษอย่างรุนแรงแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนในสมัยรัชกาลที่ 3 ระบบเลี้ยงอั้งยี่ที่สมเด็จพระปรมหาศรีสุริยวงศ์ใช้ ทำให้หัวหน้าสมาคมลับหรืออั้งยี่มีสถานะเป็นคนรับใช้สอย (สมเด็จพระปรมหาราชดำรงราชานุภาพ.2503:304) สอดคล้องกับการอธิบายของมิสซังว่าหัวหน้าของสมาคมได้รับความคุ้มครองจากผู้มีอำนาจและปฏิญาณตนจะซื่อสัตย์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน (โรแบร์.2549:442) แม้ว่าทางกรุงเทพฯ การเคลื่อนไหวของอั้งยี่จะน้อยลงไปแต่ในพื้นที่ห่างไกลยังคงมีการกระทบกระทั่งระหว่างอั้งยี่และชุมชนคริสตังจีนอยู่เป็นระยะ โดยสังฆราชมอง หลุยส์ เวย์ สังฆราชมิสซังสยามในเวลานั้นได้อธิบายไว้ว่า

“...พวกเขาอ้างถึงความภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จึงได้รับอนุญาตให้หาสมาชิกได้ดังที่หวังไว้ การอนุญาตดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของความยุ่งยากและเรื่องร้ายต่างๆในหลายเขต เริ่มแรกก็มีพวกชาวจีนด้วยกันที่เข้าเป็นพวกด้วยความสมัครใจ แต่ต่อมาเมื่อประสบความสำเร็จมากขึ้นโดยมีผู้คุ้มครองหนุนหลัง เพราะพวกเขารู้วิธีเอาใจผู้มีอำนาจด้วยการให้สินบน พวกเขาจึงมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น แต่พยายามหาสมาชิกเพิ่มจากผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านห่างไกลด้วยการก่อแค้นต่างๆทั้งคนไทย คนเขมร คนลาว และคนพม่า เป็นต้น บุคคลที่นำสงสารเหล่านี้จำต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อความสงบโดยการเข้าไปเป็นสมาชิกศาสนาเหล่านี้ก็ไม่ถือว่าเป็นบาป มีแต่พวกคริสตังเท่านั้นที่ไม่ยอมเข้าพวกด้วย โดยอ้างว่าพระศาสนาที่ถืออยู่ห้ามมิให้ร่วมในพิธีทาง

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ไวยากรณ์ของสมาคม พวกสมาคมลับปริออยู่ระยะหนึ่งแต่ไม่นานก็
ปลุกระดมและพยายามบังคับหมู่ให้รวมทั้งการปล้นสะดมพวกคริสต์
ดั่งที่เคยทำกับคนต่างศาสนาที่ไม่มีทางสู้มาแล้ว การก่อการร้ายต่างๆ
ของพวกเขาสงบลงเนื่องจากมีผู้ไปร้องเรียนขอความเป็นธรรมต่อศาล
มากมาย...” (ว.สารเก. 1982, เล่ม1:22)

ในพื้นที่ฉะเชิงเทราก็ได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอั้งยี่
เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในแถบแปดริ้ว,ท่าเกวียนและท่าลาด คริสตังจีนหรือผู้ที่
แสดงความประสงค์จะเข้าเป็นคริสตังจะถูกข่มขู่อย่างรุนแรง (วิกเตอร์.2539:220)
ที่ทำเกวียน สาธุคุณฟรังซิส โยเซฟ สมิตต์และสาธุคุณวัะแซ็งแจ่งดำเนินคดีกับ
อั้งยี่ที่พยายามทำลายวัดท่าเกวียน ในขณะที่บริเวณนครเนื่องเขต ที่สาธุคุณอัลบ
ลังค์ได้มาทำการบุกเบิกไว้ สาธุคุณมอง ฟรังซิสเรจีส์แบร์แบต์ถูกพวกอั้งยี่บุก
เข้ามาในเขตที่พัก แต่คนรับใช้ที่สติไม่สมประกอบได้ใช้ปืนยิงผู้บุกรุกเสียชีวิต
2 คน (ประวัติด.มปป:22) ผลจากการเกิดเหตุต่างๆดังกล่าวได้ทำให้จำนวนชาว
จีนที่สมัครใจเข้าเป็นคริสตังใหม่มีจำนวนลดลงอย่างมาก แต่การคุกคามจากอั้งยี่
ค่อยๆลดลงไปหลังจากเกิดการจลาจลของอั้งยี่ในกรุงเทพฯ ในปี 1889 ทาง
การสามารถปราบปรามลงได้และได้เลิกระบบเลี้ยงอั้งยี่ลงไปในที่สุด

คริสตังจีนกับการขยายตัวของชุมชนคาทอลิกในฉะเชิงเทรา

การขยายตัวของชุมชนคาทอลิกในฉะเชิงเทรา เกิดขึ้นอย่างช้าๆโดยมี
ชุมชนชาวจีนคริสตังเป็นศูนย์กลาง โดยเริ่มจากการก่อตั้งวัดชั่วคราวที่บริเวณ
คลองนครเนื่องเขตของสาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์ในปี 1840 การเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง
ของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ฉะเชิงเทราได้ทำให้มิสซังสยามเล็งเห็นความสำคัญ
ของพื้นที่นี้มากขึ้นนอกจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่อย่าง
นครชัยศรีหรือในแถบลุ่มน้ำท่าจีน สาธุคุณอัลบลังค์ได้ทำการวางรากฐานและ
ดำเนินงานการขยายชุมชนจีนคริสตังในฉะเชิงเทราจนถึงปี 1846 โดยมีสาธุคุณ
ดือปองด์ที่ในเวลาต่อมาจะได้เป็นสังฆราชแห่งมิสซังสยามเป็นผู้ดูแลต่อมา โดย

สาธุคุณอัลลันส์และสาธุคุณตือปองด์มีจุดร่วมในด้านการเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้ภาษาจีนในการเผยแผ่ศาสนา อันเป็นผลมาจากการที่ท่านทั้งสองได้ปฏิบัติงานในชุมชนชาวจีนมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้ในช่วงเวลาก่อน 1849 มีชาวจีนเข้ามาเป็นคริสตังใหม่เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามตัวเลขที่แท้จริงของการเข้ารับเชื่อและรับศีลล้างบาปนั้นไม่แน่ชัด เนื่องจากเอกสารบัญชีได้ถูกเพลิงไหม้เสียหายไปในคราวไฟไหม้วัดกาลหว่าร์ หลังปี 1856 ชุมชนจีนคริสตังในแถบคลองนครเนื่องเขต, แปรริ้ว, ท่าไข่ได้เพิ่มมากขึ้นแต่ศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในเขตตัวเมืองยังมีอยู่เพียงสะพานบ้านใหม่เท่านั้น ในปี 1872 สาธุคุณฟรังซัว โยเซฟ ชมิตต์ ได้เข้ามารับผิดชอบในแถบจังหวัดฉะเชิงเทราทั้งหมด และได้มีการรื้อวัดบ้านใหม่ลงทั้งหมดและสร้างใหม่เป็นวัดนักบุญเปาโลหรือวัดเซนต์ปอลเป็นวัดใหญ่ และสร้างวัดน้อยขึ้นบริเวณสี่แยกท่าไข่ตามมาในปี 1875 เพื่อตอบสนองการเดินทางของคริสชน เมื่อขึ้นศตวรรษที่ 20 ชุมชนคริสเตียนที่แปรริ้วก็ค่อยๆมีการเติบโตที่ช้าลง ในขณะที่ชุมชนคลองนครเนื่องเขตค่อยๆเปลี่ยนสภาพจากชุมชนคริสตังจีนเป็นกลุ่มคนลาวที่มีความสนใจในการรับศาสนามากกว่า (โรแบร์.2549:527) แต่การที่มีคริสตังเพิ่มขึ้นมาในพื้นที่แถบนี้ส่งผลให้สาธุคุณแบร์แบต์มีดำริขยายกิจการทางศาสนาออกไป นำไปสู่การสร้างวัดเซนต์รีออคขึ้นแทนที่วัดท่าไข่เดิม

ตามเขตรอบนอกของฉะเชิงเทรา ปรากฏว่าชุมชนคริสตังจีนที่มีบทบาทมากขึ้นคือชุมชนคริสตังบริเวณปากคลองท่าลาดในช่วงปี 1869 สาธุคุณชมิตต์ได้ริเริ่มหาที่ดินเพื่อสร้างชุมชนคริสตังขึ้นบริเวณปากแม่น้ำท่าเกวียนหรือคลองท่าลาด ในช่วงแรกนั้นมีคริสตังจีนและญวนมาอยู่รวมเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้น โดยส่วนมากจะเดินทางมาจากนครนายกและชลบุรี(จำนง.2553:10) แต่หลังจากขึ้นศตวรรษที่ 20 แล้ว ชุมชนคริสตังที่ปากน้ำท่าลาดที่หรือวัดพระแม่ประจักษ์แห่งลุดส์ในปัจจุบัน ได้กลายเป็นชุมชนคริสตังที่มีทั้งชาวจีนและอื่นๆขนาดใหญ่

คริสตังจีนกับการเกิดขึ้นของลัทธิชาตินิยมและการเบียดเบียนศาสนา

ความท้าทายที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์คาทอลิกอย่างที่สุดเกิดขึ้นในช่วงกรณีพิพาทระหว่างสยามและฝรั่งเศส ที่ส่งผลให้เกิดการทำสงครามระหว่างกันในบริเวณอินโดจีน ประเทศสยามภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มุ่งไปสู่หนทางของความเป็นรัฐชาตินิยมอย่างเข้มข้น เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างฝรั่งเศสกับไทยในช่วงปี 1940 นโยบายชาตินิยมจึงรุนแรงยิ่งขึ้น การเรียกร้องให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนที่เป็นฝั่งลาว พร้อมทั้งจังหวัดศรีโสภณ, เสียมเรียบและพระตะบองในวันที่ 13 กันยายน 1940 กลายเป็นชนวนไปสู่การทำสงครามอินโดจีนระหว่างประเทศไทยกับกองทัพของฝรั่งเศสในอินโดจีน

การเบียดเบียนศาสนาโดยรัฐและบุคลากรของรัฐ ตลอดจนคนไทยที่สนับสนุนนโยบายชาตินิยมเริ่มขึ้นในช่วงปลายปี 1940 นายโรเจอร์ การ์โร ผู้อำนวยการคณะทูตฝรั่งเศสได้กล่าวถึงการเริ่มขึ้นของการเบียดเบียนว่าเครื่องบินของฝรั่งเศสได้เริ่มโจมตีนครพนมในวันที่ 29 พฤศจิกายน 1940 เพื่อตอบโต้การที่ไทยระดมยิงปืนใหญ่ในเมืองสวันเขตและท่าแขก ในวันเดียวกันรัฐบาลไทยใช้มาตรการขับไล่ชาวฝรั่งเศสทุกคนที่พำนักในจังหวัดนครพนมและภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกไปจากราชาอาณาจักรภายใน 48 ชั่วโมง ในขณะที่คริสตังและพระสงฆ์พื้นเมืองถูกเชียนตีทำร้ายและถูกจับกุม (โรแบร์.2549:657) สภาพดังกล่าวดำเนินไปในหลายภูมิภาคของประเทศไทยที่มีสำนักสงฆ์คริสตังตั้งอยู่¹²ในส่วนของคริสตังทั่วไปนั้นถูกกดดันให้สละความเชื่อของตนเอง ผู้ที่ปฏิเสธอาจถูกปลดจากงาน, คว้าบาตรหรือนำไปสู่การจับกุมคุมขัง การเบียดเบียนศาสนาในระยะนี้มีผลพวงต่อเนื่องมาจากการทำสงครามระหว่างประเทศไทยกับกองทัพฝรั่งเศส

¹² บราเดอร์คณะเซนต์คาเบรียลชาวฝรั่งเศส 13 คนได้รับคำสั่งห้ามทำการเรียนการสอนและต้องเดินทางออกนอกประเทศในวันที่ 18 มกราคม 1941 ภคินีคณะเซนต์ปอล เดอชาร์ตรและคณะอูร์ลีนที่เป็นฝรั่งเศสต้องออกนอกประเทศ สาธุคุณพื้นเมือง 5 คนถูกจับโดยมีความผิดฐานเป็นจารชนฝรั่งเศส ได้แก่ สาธุคุณฟรังซิสเซเวียร์ สงวน สุวรรณศรี, สาธุคุณมีแชล สัมจีน ศรีประยูร, สาธุคุณเฮนรี สุนทร วิเศษรัตน์, สาธุคุณเอ็ดวาร์ ถึง นำลาก สาธุคุณนิโคลาส บุญเกิด ฤทธิเดช บำรุง ถูกจับกุมและเสียชีวิตขณะถูกคุมขัง

ในอินโดจีน ทำให้ผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและชาวฝรั่งเศสที่เป็นบาทหลวงและนักบวชในศาสนานี้ถูกมองว่าเป็น “ชนชาติศัตรู” หรืออีกนัยหนึ่งคือ โดยแท้จริงแล้วคนไทยไม่เคยยอมรับสถานะของคริสตังว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือของประชาชาติแต่อย่างใด หากแต่มองว่าเป็นศาสนาของพวกเขาต่างชาติและแตกต่างไปจากความเป็นคนไทยหรือคนพุทธ

วิธีคิดดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของประชาชนทั่วไป หากแต่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเองก็สนับสนุนแนวคิดแบ่งแยกและกีดกันศาสนาอื่นที่มีใช้ศาสนาพุทธอย่างมาก โดยในส่วนของคริสตังนั้นพบว่ามีความพยายามในการขับไล่และทำร้ายร่างกายอยู่ตลอดเวลาทั้งจากประชาชนที่สนับสนุนแนวคิดชาตินิยมและเจ้าหน้าที่ของรัฐเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน ที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านทำลายคริสตังอย่างรุนแรงจนมีผู้เสียชีวิตหลายรายดังเช่นกรณี มรณสักขีแห่งสองคอน¹³ เป็นต้น

¹³ หมู่บ้านสองคอน จังหวัดนครพนม ได้มีการต่อต้านชาวคริสตังอย่างรุนแรงโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจชุดคุ้มครองหมู่บ้านประกาศห้ามชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ โดยคาตโทษผู้ฝ่าฝืนว่า จะต้องระวางโทษสถานหนัก สาธุคุณเปาโลฟิเกต์ เจ้าอาวาสวัดแม่พระไถ่ทาสสองคอนขณะนั้นถูกขับไล่ออกนอกราชอาณาจักร เหลือแต่ครูคำสอนชื่อ ครูฟิลิป สีฟอง อ่อนพิทักษ์ และ ภคินี ที่ประจำอยู่ที่วัดสองคอนเมื่อชาวบ้านถูกกดขี่มากขึ้น ครูสีฟอง จึงทำจดหมายแจ้งพฤติกรรมดังกล่าวไปยังเจ้าหน้าที่ของอำเภอมุกดาหาร แต่จดหมายดังกล่าวกลับไปตกอยู่ในมือของตำรวจชุดคุ้มครองหมู่บ้าน ภายใต้การนำของพลตำรวจเลื่อน เมืองโคตรยังผลให้พวกเขาตัดสินใจกำจัด ครูสีฟอง วันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ. 1940 ครูสีฟอง ถูกลงจากจดหมายปลอมว่า นายอำเภอมุกดาหารสั่งเข้าพบ และออกเดินทางไปพร้อมกับตำรวจสองคน และถูกยิงเสียชีวิตในวันรุ่งขึ้น วันอาทิตย์ที่ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1940 มีการเรียกภคินีผู้ดูแลวัดทั้งสองรูปถูกเรียกพบและถูกขู่ให้ละทิ้งศาสนา จนกระทั่งในที่สุด ในเวลาประมาณบ่ายสามโมงของวันที่ 26 ธันวาคม ค.ศ. 1940 ภคินีกับคณะรวม 8 คนพากันมาที่วัดตามคำสั่งของเจ้าที่ตำรวจ และถูกยิงเสียชีวิตที่ป่าศักดิ์สิทธิ์หลังจากปฏิเสธที่จะทิ้งความเชื่อโดยผู้ที่เสียชีวิตในคราวนั้นได้แก่ ภคินีอ็อกแนสซีลา ทิพย์สุข, ภคินีลูเชีย คำบาง สีคำทอง, คุณแม่เอากาธา พุดทา ว่องไว , นางสาวเซซิเลีย บุตสี ว่องไว , นางสาวปี้อานา คำไฟ ว่องไว และ เด็กหญิงมารีอา พร ว่องไว รวม 6 คน

ในส่วนของผู้ที่ฉะเชิงเทรา คริสตังทั้งที่เป็นชาวจีน,ชาวไทยและเชื้อชาติอื่นๆต่างก็ได้รับผลกระทบจากการคุกคามทำร้ายเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและมีแนวคิดชาตินิยมสุดโต่งอย่าง “กลุ่มเลือดไทย”¹⁴ ได้ออกทำการคุกคามและพยายามกดดันให้คริสตังในพื้นที่ฉะเชิงเทราสละความเชื่อของตนเอง รวมทั้งมีความพยายามในการบุกทำลายหรือถอนสิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับคริสตังทั้งหมด ไม่เพียงแต่ในฉะเชิงเทราเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงชุมชนคริสตังในที่ต่างๆด้วย

“...กลุ่มพวกผู้ประสอคร้ร้าย อ้างตัวเป็น “คณะเลือดไทย” มาทำการปล้นสะดมวัดกับโรงเรียน 4 แห่งของเรา เฝ้ามลายบ้านพักของพระสงฆ์และภคินี ยึดเอาทุกสิ่งที่มีค่าไป เช่น เครื่องเรือนและอื่นๆแล้วนำไปขายในราคาถูกๆ คณะนี้ได้รับความคุ้มครองจากตำรวจ ทำอะไรร้ายกาจแก่พวกคริสตังได้ทุกอย่าง...” (ว.ลาเกอร์.1982,เล่ม2:300)

ไม่เพียงแต่คณะเลือดไทยเท่านั้น หน่วยงานราชการของรัฐบาลไทยก็มีส่วนร่วมในการเบียดเบียนและคุกคามคริสตังในฉะเชิงเทราด้วยเช่นเดียวกัน สำหรับผู้ที่เป็นคริสตัง ทั้งชาวจีนและชาวไทยรวมทั้งคริสตังเชื้อสายต่างๆ มักถูกนายอำเภอเรียกให้ไปรายงานตัวที่อำเภอทุกวันเป็นระยะเวลาหลายเดือนเพื่อมิให้มี

¹⁴ คณะเลือดไทย เป็นกลุ่มคนไทยที่อ้างตนเองว่าเป็นผู้รักชาติ จัดตั้งขึ้นเป็นลักษณะสมาคมลับของคนไทยชาวพุทธต่อต้านศาสนาคริสต์ ทำหน้าที่สนับสนุนนโยบายต่างๆของรัฐบาลชาตินิยม สมาชิกของสมาคมถูกปลูกฝังว่า ศาสนาโรมันคาทอลิกเป็นศาสนาของชาวต่างชาติ เป็นศาสนาของศัตรู ผู้ที่นับถือศาสนานี้ถือเป็นศัตรูของชาติไทย เป็นแนวคิดในแบบลัทธินิยมชาติไทย ที่ถือว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ คนไทยต้องนับถือศาสนาพุทธเท่านั้น แนวคิดเช่นนี้ของกลุ่มเลือดไทยมีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยเป็นจำนวนมาก คณะเลือดไทยมีจุดเริ่มจากกรุงเทพ ก่อนจะขยายตัวไปยังหัวเมืองที่สำคัญและมีประชาชนที่นับถือศาสนาคริสต์อยู่มาก และขยายไปทั่วประเทศในที่สุด โดยมีสาขาที่โดดเด่นคือสาขาเชียงใหม่ สาขาทนัสนิม คณะเลือดไทยได้ออกบทความ ใบปลิว บัตรสนเท่ห์เพื่อชักชวนให้คนไทยออกมาต่อต้านชาวต่างชาติโดยเฉพาะฝรั่งเศสและผู้ทีนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก คณะเลือดไทยเริ่มดำเนินงานตั้งแต่วันที่ 28 พฤศจิกายน 1940 จนกระทั่งยุติบทบาทในวันที่ 8 สิงหาคม 1944 หลังจากการลาออกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เวลาประกอบอาชีพได้อย่างสะดวก มีการบังคับให้ลงชื่อหรือข่มขู่ด้วยอาวุธเพื่อให้ละทิ้งศาสนา ที่ชุมชนคริสตังท่าลาด มีรายงานว่าคณะกรรมการวัดได้แก่นายฮกเส็ง นายล้าน นายเหล็ง นายมี นายพริ้ง นายตั้งอู แซ่ตัน ถูกทางราชการยึดอาวุธปืนเพื่อป้องกันการแข็งข้อและขัดขืน บางคนถูกนำตัวขึ้นศาลทำเกวียนด้วยข้อหาเป็นโจรปล้นจี้ และกบฏ ในขณะที่ชายหนุ่มที่เป็นคริสตังจะถูกจับเกณฑ์ทหารหมด(จำนง.2553:18) วัด หอระฆัง โรงเรียน บ้านพักของพระและภิกษุณีถูกรื้อถอนทำลาย อย่างไรก็ตาม ได้มีคริสตังจีนและไทยได้ขนย้ายสักการะวัตถุที่สำคัญไปฝากไว้ที่วัดเซนต์ปอลในเขตตัวเมืองแปดริ้วก่อนจะถูกรื้อถอนทำลาย ในขณะที่วัดคริสตังบางแห่งถูกเผาทำลาย และมีสัณฐานรีที่ทำงานอยู่ที่นี่ถูกลอบยิง แต่รอดชีวิตมาได้ อย่างไรก็ตาม หลังจากรัฐบาลไทยในขณะนั้นประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาแล้ว กรุงเทพฯถูกโจมตีจากการทิ้งระเบิดอย่างหนัก ส่งผลให้การคุกคามของคณะเลิอดไทยลดน้อยลง และวัดคริสตังที่อยู่ตามหัวเมืองกลายเป็นที่ประกอบกิจสำคัญทดแทนวัดในกรุงเทพฯ จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ช่วงใกล้สิ้นสุดสงครามในปี ค.ศ. 1944 เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และนายควง อภัยวงศ์ขึ้นดำรงตำแหน่งแทน สถานการณ์การข่มเหงคริสตังตามที่ต่างๆก็เริ่มดีขึ้นเป็นลำดับจนเข้าสู่ภาวะปกติ พระสังฆราชมารี โยเซฟ เรอเนแบร์รอส ได้แสดงทัศนะไว้เพื่อสรุปถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่งความวุ่นวายนี้ในรายงานประจำปีระหว่างปี 1940-1946 ไว้ที่น่าสนใจว่า

“...เรากำลังดำเนินการซ่อมแซมสิ่งที่เสียหายด้านวัตถุและฟื้นฟูทางด้านศีลธรรม ความเสื่อมทรามด้านศีลธรรมนั้นร้ายแรงกว่าความเสียหายด้านวัตถุ สงครามทำให้จิตใจปั่นป่วนสับสนดูคล้ายกับไม่มีมโนธรรม ไม่มีศีลธรรม ไม่มีแม้แต่จิตสำนึกในหน้าที่หลงเหลืออยู่เลย ความอยู่ดีธรรมทุกรูปแบบทำกันอย่างเปิดเผย คุณธรรมสามัญธรรมมาซึ่งแต่ก่อนเคยได้รับการเทิดทูนแม้แต่ในหมู่คนต่างศาสนา เวลานี้ไม่มีอะไรเหลือเลย สิ่งเดียวที่ทุกคนแสวงหาคือเงินตรา...”

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

- ว. ลาร์เก. รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม1 (CR des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de1873 a 1982 traduits en Thai, par, Vlarque Tom I. กรุงเทพฯ: คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส, 1982.
- ว.ลาร์เก.รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม2 (C R des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de 1873 a 1982 traduits en Thai,par,Vlarque Tom II. กรุงเทพฯ:คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส,1982.
- ว.ลาร์เก.รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม3 (C R des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de 1873 a 1982 traduits en Thai, par,Vlarque Tom III. กรุงเทพฯ:คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส, 1982.
- ว.ลาร์เก.รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม4 (C R des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de 1873 a 1982 traduits en Thai,par,Vlarque Tom IV. กรุงเทพฯ: คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส, 1982.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

- งานวชิรสมโภชวัดเซนต์ปอล.พระนคร:ไทยวัฒนาพานิช,2491.
- ชัชวาล แสงแก้ว.คู่มือครุคำสอน.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์อัสสัมชัญ,2537.
- โรแบร์ โกสเต. ประวัติการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสยามและลาว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2549.

วิกเตอร์ ลาเก. ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย. ฉะเชิงเทรา: แม่พระยุคใหม่, 2539.

สกินเนอร์จี วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

สมาคมชาวฉะเชิงเทรา. เอกสารเผยแพร่เมืองแปดริ้ว. ม.ป.พ., 2529.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. ฉะเชิงเทรามาจากไหน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2553.

สุนทร คัยนันท์. ฉะเชิงเทราในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์, 2534.

สุนทร คัยนันท์. ความรู้เรื่องเมืองฉะเชิงเทราเขียนไว้ให้ลูกแปดริ้ว ใน ที่ระลึกในงานพระราชเพลิงศพ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุนทร คัยนันท์ ณ ฼าปนสถานวัดแหลมใต้ วันเสาร์ที่ 7 พฤศจิกายน 2541. กรุงเทพฯ: 21เซนจูรี, 2541.

สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธุ์. ประวัติศาสตร์พระศาสนจักรในประเทศไทย. เอกสารการสอนวิชาประวัติศาสตร์คาทอลิกไทย วิทยาลัยแสงธรรม, 1995.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา. การศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2537.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทราเมืองแห่งอนาคต. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2539.

สำนักงานอำเภอบางคล้า. บางคล้า100ปี. บางคล้า: สำนักงานอำเภอบางคล้า, 2545.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ: เขมบรรณกิจ, 2503.

บุญมา พงษ์โหมด. ข้อมูลท้องถิ่นฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทรา: ภาควิชาสังคมศึกษา สถาบันราชภัฏฉะเชิงเทรา, 2537.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 (จดหมายเหตุของพวกบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรี กับสมัยรัตนโกสินทร์. พระนคร: ครุสภา, 2511.

ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องเมืองไทย. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2506.

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

วารสารและบทความ

ก่อนย้ายมาสร้างวัดที่นี่ก็มีสถูปอยู่แล้ว. 50 ปีวัดเซนต์แอนโทนี : 27-29 และ 33-34
จำนง เสียวเส็ง. ประวัติชุมชนแห่งความเชื่อปากคลองท่าลาด (บางคล้า). 142 ปี
สืบสานความเชื่อกลุ่มคริสตชนวัดแม่พระประจักษ์ที่ลูร์ด ปากคลอง
ท่าลาด บางคล้า. ฉะเชิงเทรา, 2553.

นนทพร อยู่รัมย์. ล้อมกรอบ ล้อมปราบ เผาบ้านผาเมือง จลาจลโรงน้ำตาล กรณีจีน
ตัวเหี้ยเมืองฉะเชิงเทรา สมัยรัชกาลที่ 3. ศิลปวัฒนธรรม : 88-102, 2554.

ประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำ 136 ปีชุมชนแห่งความเชื่อ วัดพระแม่ประจักษ์ที่ลูร์ด
บางคล้า. อุดมสารสิน:11-13, กุมภาพันธ์, 2005.

ว.ลาร์เก. ประวัติวัดเซนต์รีออค (ท่าไข่). อนุสรณ์เสกวัดเซนต์รีออค ท่าไข่ ฉะเชิงเทรา:
53-71, 1987.

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

เกษมวัฒน์ เปรมกมล. พัฒนาการของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก
ในจังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์).
กรุงเทพ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.

เคียว อุก ลี. การเผยแพร่ศาสนาคริสต์กับการตอบสนองของชาวพื้นเมืองในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่าง ค.ศ. 1511-1990. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2539.

ประจวบ ภาลุน. ความสำเร็จและความล้มเหลวในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์
ของมิชชันนารีในสมัยรัชกาลที่4-รัชกาลที่5 (พ.ศ.2394-2453).
สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549.

เพ็ญพิสุทธิ์ อินทภิรมย์. รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ.2475-2487). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
ดุขภูบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพ:บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2549.

เลอลักซ์ คังมีลาม. ปัญหาอันเกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนบังคับในอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย(พ.ศ.2398-2460). ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.

วรรณิ แผลูกอินทร์. ความสำคัญของการผลิตเพื่อการค้าของเมืองฉะเชิงเทราในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสนธิสัญญาบาวริง. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528.

ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453. ววิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

ศุภวรรณ ขวรัตน์วงศ์. บทบาทของชาวจีนในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2172-2394. ววิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สุพรรณิ กาญจันฐิติ. บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์.ววิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตแผนกวิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

สุวิทย์ กาญจนประภาส. บทบาทชาวจีนในประเทศไทยวิเคราะห์ : เฉพาะกรณีการตั้งสมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2536.

อังสนา แสงสว่าง. บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในฉะเชิงเทราระหว่าง พ.ศ. 2398-2475. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550.

ความเป็นมนุษย์อันละเอียดอ่อน ที่สะท้อนในความ
อดทนอดกลั้นอย่างหาที่สุดไม่ได้ของคนธรรมดา
ไร้อำนาจ และสะท้อนในความพยายามที่จะมีชีวิตอยู่
รอดท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจาก
สงคราม ภัยพิบัติ การกดขี่ การทรยศหักหลังและ
การโกหกหลอกลวงโดยผู้มีอำนาจ

สเวียตลานา อเล็กซีเยวิช และเรื่องเล่าจากโลกแห่งการสูญเสีย

วริตตา ศรีรัตน

ปฐมลิขิต: การก่อร่างสร้าง “อนุสรณ์สถานแห่งความระทมทุกข์
และความกล้าหาญ” ด้วยปลายปากกา

สเวียตลานา อเล็กซีเยวิช (Svetlana Alexievich) นักหนังสือพิมพ์ชาวเบลารุสเชื้อสายยูเครนวัย 67 ปี เป็นผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมประจำปีพ.ศ. 2558 ถ้อยแถลงอย่างเป็นทางการของคณะกรรมการรางวัลโนเบลบ่งชี้ว่าสเวียตลานา อเล็กซีเยวิชสมควรได้รับรางวัลเนื่องจากเธอได้ผลิต “งานเขียนแห่งเสียงประสาน” บอกเล่าเรื่องราวหลากหลาย และงานเขียนที่เป็น “อนุสรณ์สถานแห่งความระทมทุกข์และความกล้าหาญแห่งยุคสมัยของเรา” (“for her polyphonic writings, a monument to suffering and courage in our time”)¹ ผลงานอันโดดเด่นของสเวียตลานา อเล็กซีเยวิช ได้แก่

1. *У войны не женское лицо* [อุ วอยนี เน เชนสเกเย ลิตโซ] หรือ “สงครามไซร์ไร่ใบหน้าแห่งสตรี”²

ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2530 ชื่อฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *War's Unwomanly Face* (ตีพิมพ์เมื่อพ.ศ. 2531) เป็นเรื่องราวชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงในกองทัพโซเวียตสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้รอดชีวิตและต้องจัดการ

¹ “The Nobel Prize in Literature 2015 Press Release”. Nobelprize.org. 8 October 2015. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2015/press.html บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นผู้เขียนบทความ

² สำนักแปลเป็นผู้เขียนบทความนี้

ชีวิตและปรับตัวเข้ากับโลกหลังสงคราม สเวียตลานา อเล็กซีเยวิชย้ำว่าหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องราวของผู้หญิงสามัญชนคนธรรมดาทั้งหลายผู้ผ่านทั้งสมรภูมิรบและสมรภูมิจิตใจ ผู้หญิงที่นอกจากจะมีชีวิตอยู่เพื่อตนเองและความสูญเสียในอดีตแล้วยังมีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่นโดยเฉพาะเพื่อครอบครัวที่ตนเองได้สร้างขึ้นหลังผ่านสงครามอันโหดร้ายอีกด้วย:

ส่วนข้อมูลเนื้อหาของหนังสือและหลักการที่เกี่ยวข้องนั้น ฉันสนใจเสียงทหารพลซุ่มยิงที่มีชื่อเสียงหรือนักบินหรือทหารในกองกำลังต่างๆ ที่เป็นที่รู้จัก เพราะมีเขียนเกี่ยวกับพวกเขาแล้วมากมาย “พวกเราเป็นผู้หญิงธรรมดาที่ทำงานในกองทัพ เหมือนหลายๆ คน” ฉันได้ยินประโยคนี้นามากกว่าหนึ่งครั้ง และฉันกำลังเสาะหาผู้คนธรรมดาแบบนี้เพราะความทรงจำของพวกเขาช่วยก่อร่างสร้างคลังแห่งสิ่งที่เราเรียกกันว่าความทรงจำของผู้คน “ถ้าคุณมองสงครามผ่านสายตาของเรา สายตาของผู้หญิง สงครามดูจะเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุดที่สามารถจินตนาการได้” สิบเอกหญิง อเล็กซานดรา อิโวลีฟอฟนา มิชุตินา สังกัดกรมแพทย์ทหาร นี่คือการพูดของผู้หญิงคนธรรมดาคนหนึ่งที่ต้องสู้ฟันฝ่าสมรภูมิสงครามมาตลอด หลังสงครามก็แต่งงาน มีลูกสามคน และตอนนี้กำลังช่วยเหลือยี่สิบหลาน คำพูดเหล่านี้สื่อแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังหนังสือเล่มนี้

[As to the material included in the book and the principle involved, I deliberately avoided famous snipers or renowned pilots or partisans, as quite a lot had already been written about them. “We were ordinary girls who served in the army, like many others,” I heard more than once. And I was looking for exactly such people, because their memories make up the treasure-house of what we call the people’s memory. “If you look at the war with our eyes, women’s eyes, it would seem the most dreadful thing

imaginable,” said Sergeant Alexandra Iosifovna Mishutina, medical orderly. These words of an ordinary woman who fought all through the war, then married and had three children, and is now helping to bring up her grandchildren, convey the idea underlying the book.]³

2. Цинковые мальчики [ซินโกเว มัลชีกี] หรือ “เด็กหนุ่มหุ้มสังกะสี”⁴

ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2534 ชื่อฉบับแปลภาษาอังกฤษได้แก่ *Zinky Boys: Soviet Voices from the Afghanistan War* (ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2535) และ *Zinky Boys: Soviet Voices from a Forgotten War* (ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2535) เป็นเรื่องราวชีวิตและประสบการณ์ของทหารและผู้ที่เคยอาศัยและทำงานที่อัฟกานิสถานช่วงสงครามโซเวียตในอัฟกานิสถาน ระหว่างปี พ.ศ. 2522-2532 ซึ่งมีผู้บาดเจ็บและล้มตายถึง 50,000 คน ระบอบโซเวียตได้สั่งการให้สื่อต่างๆ สร้างภาพสงครามว่าดำเนินการไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวอัฟกานิสถานโดยทหารนั้นไปช่วยก่อร่างสร้างรัฐสังคมนิยมอันเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งได้ล้างสมองและสั่งการให้ทหารและผู้เกี่ยวข้องในสงครามเก็บความลับเกี่ยวกับความเป็นจริงที่ไปประสบที่อัฟกานิสถาน สั่งห้ามเปิดเผยและเปิดโปงความไร้เหตุผลป่าเถื่อนของสงครามนี้ ที่น่าเศร้าที่สุดคือเมื่อเหล่าทหารซึ่งส่วนใหญ่เป็นชายหนุ่มอายุราว 18-20 ปีนั้นเสียชีวิต ทหารจะนำร่างบรรจุไปในโลงสังกะสีและ “ปิดตาย” หมายความว่าครอบครัวของผู้เสียชีวิตไม่มีแม้แต่สิทธิที่จะขอเปิดโลงศพเพื่ออำลาบุคคลอันเป็นที่รัก นี่เองเป็นที่มาของชื่อหนังสือ

³ Alexievich, Svetlana. “Introduction (from War’s Unwomanly Face by Svetlana Alexievich)”. Trans. Keith Hammond and Lyudmilla Lezhneva. marxists.org. Transcribed and HTML Markup. Sally Ryan. <https://www.marxists.org/subject/women/subject/war/wuf00.htm> บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

⁴ สำนักแปลเป็นของผู้เขียนบทความนี้

อันสื่อถึงความหกลกของโฆฆณาชนเชื้อที่มีส่วนรับผิดชอบการตายและความสูญเสียอันยิ่งใหญ่: “ไม่มีใครอธิบายสาเหตุและรายละเอียดการเสียชีวิต งานศพนั้นจัดตอนกลางคืนเพื่อลดจำนวนฝูงชน และศิลาหลุมฝังศพนั้นจารึกถ้อยคำดังนี้ “เสียชีวิตขณะปฏิบัติหน้าที่ด้านวิชาชีพ” ซึ่งกลายเป็นการเกือยคำของความหมายที่แท้จริง นั่นคือ เสียชีวิตระหว่างการรบ [No explanation for the deaths was given; the funerals were conducted at night to keep down the crowd; and the tombstones were inscribed with the words ‘Died fulfilling his international duty’, which became the euphemism for Killed-in-Action.]”⁵ ความไม่เป้นธรรมและการกดขี่ข่มเหงประชาชนได้เปลี่ยนชีวิตผู้คนธรรมดาอย่างแม่ของทหารนายหนึ่งโดยสิ้นเชิง ดังนี้:

ครูแรกที่ฉันรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นคือตอนที่ร้อยเอกคนหนึ่งจากศูนย์
บัญชาการเดินทางมาถึง

‘พยายามทำใจดีๆ ไว้ครับ คุณแม่...’ นั่นเป็นคำที่เขาใช้เรียกฉัน

‘ลูกชายของฉันอยู่ที่ไหน’

‘อยู่ที่นี้ ที่มินสค์ พวกเขา กำลังพา ลูกชายแม่มาตอนนี้’

ฉันทรุดลงไปกับพื้น ‘แสงสว่างน้อยๆ ของฉัน แสงสว่างน้อยๆ ของฉัน’ ฉันลุกยืนและกระโจนไปที่ร้อยเอกคนนั้น ‘ทำไมแกรดรอด แต่ลูกชายของฉันทาย แกตัวใหญ่แข็งแรง ลูกชายของฉันตัวเล็กนิดเดียว แกเป็นผู้ชายเต็มตัวแต่ลูกชายฉันเป็นแค่เด็กคนหนึ่ง ทำไมแกถึงรอดกลับมา’

มีคนนำหีบศพเข้ามา ฉันโถมตัวลงไปทีโลง ฉันอยากจะนำร่างลูกออกมาจัดนอนแผ่(ให้ เห็นกับตา)แต่พวกเขาไม่ยอมให้เราเปิดโลงเพื่อที่จะมองหน้าลูก จับตัวลูก... พวกนั้นได้จัดหาเครื่องแบบที่ขนาดพอดีกับตัวลูกหรือเปล่า

⁵ Heinemann, Larry. “Introduction”. *Zinky Boys: Soviet Voices from the Afghanistan War*. Svetlana Alexievich, Trans. Julia and Robin Whitby. Intro. Larry Heinemann (New York: W.W. Norton & Company, 1992), p. x. บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป้นของผู้เขียนบทความ

[The first thing I knew about it was when a captain from headquarters arrived.

‘Try to be strong, mother...’ That’s what he called me.

‘Where is my son?’

‘Here in Minsk. They’re bringing him now.’

I fell to the floor. ‘My little sunshine. My little sunshine.’ I got up and threw myself at the captain. ‘Why are you alive and my son dead? You’re big and strong and he’s so small. You’re a man and he’s just a boy. Why are you alive?’

They brought in the coffin. I collapsed over it. I wanted to lay him out but they wouldn’t allow us to open the coffin to see him, touch him... Did they find a uniform to fit him?’⁶

3. *Чернобыльская молитва* [เชอร์โนบิลสกายา มาลิตวา] หรือ “บทภาวนาแห่งเชอร์โนบิล”⁷

ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2540 ชื่อฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster* (ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2548) เป็นเรื่องราวชีวิตและประสบการณ์ของผู้ที่ประสบความสูญเสียในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นสุขภาพ บุคคลอันเป็นที่รัก ที่อยู่อาศัยและแม้กระทั่งความทรงจำ อันเป็นผลจากภัยพิบัติเชอร์โนบิลซึ่งเกิดเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2529 เรื่องราวในหนังสือเล่มนี้ เช่นเดียวกับเรื่อง *เด็กหนุ่มหุ้มหุ้มสังกะสี* บ่งชี้ว่าเหตุการณ์นั้นได้บิดเบือนความจริงในวิถีอันป่าเถื่อนและเลวร้าย เหตุของการทรมานหักหลังคือผู้คนธรรมดาไร้อำนาจที่ต้องสูญเสียแทบจะทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต: “ในช่วงเวลา

⁶ Alexievich, Svetlana. *Zinky Boys: Soviet Voices from the Afghanistan War*. Trans. Julia and Robin Whitby. Intro. Larry Heineman (New York: W.W. Norton & Company, 1992), p. 52. บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

⁷ สำนักแปลเป็นของผู้เขียนบทความนี้

สิบวันแรกที่สำคัญยิ่ง เมื่อแกนเครื่องปฏิกรณ์นั้นกำลังลุกไหม้และส่งสารกัมมันตภาพรังสีร้ายแรงมายังบริเวณใกล้เคียงอย่างต่อเนื่อง ทางกรัได้อ้างซ้ำๆ ว่าเข้าควบคุมสถานการณ์ได้เรียบร้อยแล้ว [In the crucial first ten days, when the reactor core was burning and releasing a steady stream of highly radioactive material into the surrounding area, the authorities repeatedly claimed that the situation was under control.]”⁸ นี่เป็นการโกหกหลอกลวงประชาชนโดยระบอบเบ็ดเสร็จนิยมที่มีเพียงเข้าขั้นก่ออาชญากรรม แต่สะท้อนให้เห็นถึงความไร้มนุษยธรรมและไม่ใส่ใจประชาชนของตน สเวียตลানা อเล็กซีเยวิชใช้เวลากว่าสามปีในการสัมภาษณ์รวบรวมเรื่องราวชีวิตของผู้ที่เป็น “คนธรรมดาสามัญผู้ตอบคำถามที่สำคัญที่สุด [ordinary people answering the most important questions]”⁹ คำถามเกี่ยวกับความสูญเสีย ความรัก ความตาย ความสุข ความทุกข์ทั้งหมดนี้เป็นแก่นและหัวใจแห่งมนุษยชาติ เช่นเดียวกับที่เชอร์โนบิลกลายเป็นแก่นแกนหลักแห่งชีวิตของพวกเขาแม้ทางการจะบังคับให้พวกเขาลืมทุกสิ่งทุกอย่างก็ตาม สเวียตลানা อเล็กซีเยวิชเองนั้นก็ประสบกับความสูญเสียและโศกนาฏกรรมอันเป็นผลจากอุบัติเหตุเชอร์โนบิลเช่นกัน มารดาของเธอตาบอดและน้องสาวเสียชีวิตเพราะเหตุการณ์ดังกล่าว¹⁰

⁸ Gessen, Keith. “Translator’s Preface”. *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Svetlana Alexievich. Trans. and Preface. Keith Gessen (New York: Picador, 2006), p. xi. บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

⁹ Alexievich, Svetlana. *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Trans. and Preface. Keith Gessen (New York: Picador, 2006), p. 236. บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

¹⁰ von Nahmen, Alexandra. “Writing for Peace: How Mighty is the Pen?”. In the Interview: The Award-Winning Writer Svetlana Alexievich. Deutsche Welle. 12 October 2013. <http://www.dw.com/en/writing-for-peace-how-mighty-is-the-pen/a-17154291>

ในเรื่องเล่าที่ชื่อว่า “บทพูดเดี่ยวเกี่ยวกับชีวิตทั้งชีวิตที่ลิขิตบนบานประตู” [Monologue about a Whole Life Written Down on Doors]¹¹ อันเป็นเรื่องราวของพ่อคนหนึ่งที่มีเพียงต้องสูญเสียบ้าน ต้องสูญเสียลูกสาวเพราะพิษแก๊สมันตรังสี แต่ยังต้องสูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นคนโดยหลังจากที่ถูกสั่งให้อพยพแล้ว ผู้คนในเมืองใหม่ที่ตนอาศัยอยู่นั้นมองคนที่มาจากระเบียงอย่างตนและครอบครัวอย่างเคลือบแคลงสงสัย นอกจากนี้ เมื่ออพยพออกจากบ้านโดยไม่ได้นำทรัพย์สินอะไรติดตัวไปเลย เขาตั้งใจกลับไป “ขโมย” ทรัพย์สินที่มีค่าที่สุดจากบ้านของตนเอง นั่นคือ บานประตูอันเป็นมรดกตกทอดในครอบครัว:

ประตูของเรา—มันเป็นเครื่องรางของพวกเรา เป็นสมบัติตกทอดของครอบครัว ร่างพ่อของฉันทนอนแผ่บนประตู ฉันทไม่รู้ว่ธรรมเนียมนี้เป็นของใคร มันไม่เป็นอย่างนี้ไปหมดทุกที่ แต่แม่ของฉันทบอกว่จะต้องวางร่างคนตายไปบนประตูบ้านตัวเอง

*[Our door—it's our talisman, it's a family relic. My father lay on this door. I don't know whose tradition this is. It's not like that everywhere. But my mother told me that the deceased must be placed on the door of his home.]*¹²

ความย้อนแย้งของสถานการณ์สะท้อนในตอนที่เขาถูกตำรวจไล่ล่าราวเป็นหัวขโมยคนหนึ่ง ราวกับว่าบ้านที่เขาไปเยือนนั้นไม่ใช่บ้านของเขาจริงๆ เมื่อได้ประตูบานนั้นมา เขาก็ต้องนำมาใช้ลูกสาวของตัวเองตามขนบของครอบครัว การเล่าเรื่องราวนี้นี้แม้จะเจ็บปวด แม้จะไม่อาจทำให้ลูกสาวฟื้นคืนชีพ แม้จะไม่อาจกู้ชีวิตที่สูญหายไปกับเมืองที่ปิดตาย แม้จะไม่อาจได้ตอบความโกลกหลอกลวงของทางการ แต่เขาก็ตั้งใจว่าจะขอเป็นส่วนร่วมในการบันทึกเรื่องราวแห่งการสูญเสียเพื่อเป็นสักขีพยานแห่งความรักที่มีต่อลูกสาว อีกทั้งต่อชีวิตที่หายไปและความตายที่เฝ้าหายไปไหน คอยติดตามเขาและครอบครัวเป็นเงาตามตัว:

¹¹ Alexievich, Svetlana. *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Trans. and Preface. Keith Gessen (New York: Picador, 2006), p. 31.

¹² Ibid., p. 32.

ลูกสาวของฉันอายุหกขวบ ฉันกำลังเตรียมให้เธอเข้านอนบนเตียง และเธอกระซิบในหูฉันว่า “พ่อจ๋า หนูอยากมีชีวิตอยู่ หนูยังเล็กนัก” และฉันก็หลังคิดมาตลอดว่าลูกไม่เข้าใจอะไร

...

เราวางร่างลูกไว้บนบานประตู... ประตูที่พ่อของฉันเคยนอน จนพวกเขาเอาโลงศพเล็กๆ ออกมา โลงศพนั้นเล็กเหมือนกล่องที่ไว้ใส่ตุ๊กตายักษ์

ฉันอยากจะทำให้เรื่องนี้เป็นลึกลับขี้นาน ลูกสาวของฉันตายเพราะเซอร์โนบิล และพวกนั้นอยากให้เราลืมทุกสิ่ง

[My daughter was six years old. I'm putting her to bed, and she whispers in my ear: "Daddy, I want to live, I'm still little." And I had thought she didn't understand anything.

...

We put her on the door... on the door that my father lay on. Until they brought a little coffin. It was small, like the box for a large doll.

I want to bear witness: my daughter died from Chernobyl. And they want us to forget about it.]¹³

เรื่องราวที่ฟังดูเหนือจริงแต่แท้จริงนั้นเป็นความจริงอันเจ็บปวดได้รับดัดแปลงเป็นภาพยนตร์สั้น (short film) กำกับโดยฮวนิตา วิลสัน (Juanita Wilson) ผู้กำกับชาวไอร์แลนด์ ซึ่งได้รับเสนอชื่อเข้ารับรางวัลออสการ์ (Academy Award) ประจำปีพ.ศ. 2553

4. *Время секунд хэнд* [วรีมยา เซกอนด์ เคนด์] หรือ “เวลามือสอง”¹⁴

ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2556 ชื่อฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *Time Second Hand* คาดว่าจะแล้วเสร็จและตีพิมพ์ พ.ศ. 2559 หนังสือเล่มนี้บันทึก

¹³ Ibid., p. 33.

¹⁴ สำนวนแปลเป็นของผู้เขียนบทความนี้

เรื่องเล่าของผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ระบอบโซเวียต อีกทั้งนำเสนอบทวิเคราะห์ชีวิตและห้วงคำนึงของผู้คนภายหลังระบอบโซเวียตล่มสลาย

ฉันสำรวจระบอบสังคมนิยมใน “บ้าน” เพราะแม้ระบอบสังคมนิยมแบบทางการนั้นได้หายไปพร้อมกับพิธีต่างๆ และเสื้อผ้า แต่มันยังอยู่ในเบื้องลึกของมนุษย์ เมื่อยี่สิบถึงยี่สิบห้าปีที่แล้วเราคิดอย่างอาจหาญและไร้เดียงสาเสียเหลือเกินว่าเราจะอำลาประสบการณ์อันเลวร้ายและแทบจะไร้มนุษยธรรมอย่างง่ายดาย

การฉกกลับเป็นว่า มันไม่ง่ายเลย “มนุษย์สีแดง” ยังมีชีวิตอยู่ในตัวของเรา

[I explore “home” socialism because all official socialism disappeared along with its rituals and dress. But it remains in the depths of human beings. We boldly and naively thought 20 to 25 years ago that it would be easy to part with that terrible, almost inhuman experience.

But as it turns out, it’s not. The “red man” is still alive in us.]¹⁵

ในประเทศที่ยังหนีไม่พ้นเงาเผด็จการและเบ็ดเสร็จนิยมแห่งอดีตอย่างเบลารุส ความเป็น “มนุษย์สีแดง” ผู้จำทนและจำนนต่อความไม่เป็นธรรมและอำนาจกดขี่ยังคงตามหลอกหลอนมิเพียงในรูปแบบระบอบการปกครองของผู้นำเผด็จการในปัจจุบัน แต่ในรูปแบบของความคิดและอารมณ์แห่งห้วงคำนึงเบื้องลึกอีกด้วย สเวียตลานา อเล็กซิเยวิช บันทึกเรื่องราวและวิเคราะห์สภาวะแห่งการเป็น “มนุษย์สีแดง” หรือเรียกอีกนามหนึ่งว่า советский человек “โซเวียตสกี เชโลเว็ก” (Sovietskiy chelovek)¹⁶ ซึ่งแปลตรงตัวว่า “มนุษย์

¹⁵ Yákovleva, Elena. “Saying a long farewell to the inner Red Man”. Russia beyond the Headlines. 14 October 2013. http://rbth.com/literature/2013/10/14/saying_a_long_farewell_to_the_inner_red_man_30791.html

¹⁶ Titarenko, Larissa. “Post-Soviet National Identity: Belarusian Approach-

โซเวียต” อันได้คนที่นิยามอัตลักษณ์ของตนหรือของกลุ่มโดยอิงกับคุณค่า ลักษณะ มุมมอง วาทกรรมและโฆษณาชวนเชื่อแห่งระบอบคอมมิวนิสต์ อิงแนวโน้ม การคิดเชิงวัตถุนิยม (materialism) และลัทธิส่วนรวมนิยมที่เน้นการถือครอง กรรมสิทธิ์ร่วมกัน (collectivism) นอกจากนี้ สำหรับประเทศที่เคยเป็นรัฐบริวาร ของโซเวียตอย่างเป็นทางการ อัตลักษณ์แห่งมนุษย์โซเวียตยังสะท้อนในความ รู้สึกไทยหาอดีต (nostalgia) สะท้อนในทัศนคติที่หันเหไปด้วยบรรยากาศช่วง เวลาที่กำแพงเบอร์ลินจะล่มสลายหรือก่อนที่จะระบอบโซเวียตจะล่มสลายอย่าง เป็นทางการ บรรดาคนโซเวียตนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องเห็นด้วยหรือสนับสนุน ระบอบคอมมิวนิสต์ที่ล่มสลายไปเหมือนกันทุกคน แต่เนื่องจากเวลาในห้วงคำนึง ซึ่งยึดโยงกับระบอบในอดีตนั้นไม่ตรงกับเวลาในโลกความเป็นจริงแห่งการเปิด ประเทศ เปิดพรมแดนเพื่อการค้าเสรี มนุษย์โซเวียตนั้นจะต้องรับมือกับ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและต้องพยายามกำหนดนิยามคำต่างๆ เช่น เสรีภาพ ปัจเจกชน ซึ่งล้วนเป็นคำที่ใช้เคยใช้เป็นส่วนหนึ่งของโฆษณาชวนเชื่อทาง การเมือง เป็นคำที่ตนไม่เคยมีสิทธิและอำนาจ (agency) ที่จะกำหนดนิยาม โดยอิสระเสรีมาก่อนในอดีต

5. *Зачарованные смертью* [ซาชาโรวานนเย สเมอร์ชยู] หรือ “มนตราแห่งมรณา”¹⁷

ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2536 (ยังไม่มีฉบับแปลภาษาอังกฤษที่สมบูรณ์) เป็นเรื่องราวของกลุ่มคนที่รู้จักและเกี่ยวพันกับผู้ที่ตัดสินใจฆ่าตัวตาย สเวียตลานา อเล็กซิเยวิชไม่ได้มุ่งสนใจเหตุการณ์การฆ่าตัวตายหรือเน้นสาเหตุและรายละเอียด การตายมากเท่าที่สนใจสำรวจเรื่องราวที่อยู่เบื้องหลังปัจเจกชนผู้เลือกทาง แห่งความตาย ทางแห่งการลาและลืมโลกที่ตนเกิดมา อีกทั้งปัจเจกชนที่ต้อง รับมือกับความสูญเสีย ดังสะท้อนใน “เรื่องราวของผู้ชายที่บินได้เหมือนนก:

es and Paradoxes”. *Filosofija. Sociologija*. 2007. T. 18. Nr. 4 (Vilnius: Lithuanian Academy of Sciences Publishers, 2007), p. 85.

¹⁷ สำนวนแปลเป็นของผู้เขียนบทความนี้

อิวาน มาโชเว็ตซ์—นักศึกษาปริญญาบัณฑิตจากภาควิชาปรัชญา [“The Story of the Man Who Flew Like a Bird: Ivan Mashovets—Graduate Student of the Philosophy Department”]¹⁸ หนังสือเล่มนี้มีเพียงรวบรวมคำบอกเล่าจากพยานและเพื่อนของผู้ที่ฆ่าตัวตาย แต่ยังชี้ให้เห็นว่าในกลวิธีการเล่าเรื่องนั้น ผู้ที่มีชีวิตอยู่จะต้องรับมือกับประสบการณ์ที่มีร่วมกับผู้ตายและสายสัมพันธ์ยากกับผู้ที่ตามหลอกหลอนอย่างไร มีทัศนคติเกี่ยวกับความเป็นความตาย สังคม และค่านิยมในโลกปัจจุบันอย่างไร:

จากคำบอกเล่าของเพื่อนคนหนึ่งชื่อวลาดีมีร์ สตานียูเควิช นักศึกษาปริญญาบัณฑิตจากภาควิชาปรัชญา:

... เขาอยากจะทำจากไปโดยที่ไม่มีใครทันสังเกตอยู่แล้ว ตอนนั้นเป็นช่วงหัวค่ำ ช่วงสนธยา แต่นักเรียนหลายๆ คนในหอพักที่อยู่ใกล้เคียงเห็นตอนที่เขากระโดด เขาเปิดหน้าต่างไว้กว้าง ยืนบนขอบหน้าต่างและมองลงมาข้างล่างอย่างนานสองนาน และแล้วก็หันหลังกลับและถีบตัวลงไปอย่างแรง และเขาก็เริ่มบิน... เขาบินลึกลงมาจากชั้นสิบสอง...

ผู้หญิงคนหนึ่งกำลังเดินผ่านพร้อมกับลูกชายตัวน้อย เด็กคนนั้นมองขึ้นมา:

“แม่ ดูลิ ผู้ชายคนนั้นกำลังบินเหมือนนก...”

เขาบินอยู่ประมาณห้าวินาที

From the account of his friend, Vladimir Staniukevich, graduate student in the Philosophy Department:

...He wanted to leave unnoticed, of course. It was evening. Twilight. But several students in the nearby dormitory saw him

¹⁸ ผู้อ่านที่สนใจสามารถอ่านบทแปลภาษาอังกฤษของ “เรื่องราวของผู้ชายที่บินได้เหมือนนก: อิวาน มาโชเว็ตซ์—นักศึกษาปริญญาบัณฑิตจากภาควิชาปรัชญา” “The Story of the Man Who Flew Like a Bird: Ivan Mashovets—Graduate Student of the Philosophy Department” ที่คัดตอนจากหนังสือเล่มนี้ได้ที่

<http://www.nybooks.com/articles/archives/2015/nov/19/man-who-flew/>

jump. He opened his window wide, stood up on the sill, and looked down for a long time. Then he turned around, pushed hard, and flew... he flew from the twelfth floor...

A woman was passing by with a little boy. The youngster looked up:

“Mama, look, that man is flying like a bird...”

He flew for five seconds...¹⁹

เสียงของเพื่อนผู้ตายนั่นผสมผสานกับเสียงของผู้ตายราวกับว่าผู้ตายกำลังพูดผ่านกระบอกเสียงของผู้ที่มีชีวิตอยู่ ผู้ตายนั่นกลับฟื้นคืนชีพผ่านการเล่าเรื่องและการถ่ายทอดความทรงจำ ในตัวบทที่คัดตอนมาเบื้องล่าง เราจะได้ยินเสียงและเงาตัวตนของอิวาน มาโชเวตซ์ แผงไปในน้ำเสียงของเพื่อน เงาแห่งอดีตนั้นทาบหาประสานเป็นเนื้อเดียวกับเลือดเนื้อแห่งปัจจุบัน:

“ฉันเสนอหัวข้อสารนิพนธ์ใหม่กับอาจารย์ของเรา นั่นคือหัวข้อ ‘สังคมนิยมในฐานะความผิดพลาดทางภูมิปัญญา’ อาจารย์ตอบว่า ‘ไร้สาระ’ ประหนึ่งว่าฉันประสบความสำเร็จในการถอดรหัสพระคัมภีร์หรือปริศนาโลกแตก แต่นะ ไร้สาระทั้งในแง่รูปแบบและความคิดสร้างสรรค์โดยเท่าเทียมกัน... ตาอาจารย์ลู่แกพิศวงงงวย นายรู้จักอาจารย์เขาดีนี่—อาจารย์ไม่เหมือนพวกคนหัวโบราณคร่ำครึ แต่สำหรับเขาแล้วทุกอย่างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นโคกนาฏกรรมส่วนตัว ฉันจะต้องแก้สารนิพนธ์ แต่เขาจะแก้ชีวิตเขาได้อย่างไร”

“I proposed a new dissertation topic to our professor: ‘Socialism as an Intellectual Mistake.’ His response was: ‘Nonsense’. As if I could decipher the Bible or the Apocalypse with equal success. Well, nonsense is a form of creativity, too...

¹⁹ Alexievich, Svetlana. “The Man Who Flew”. Trans. Jamey Gambrell. The New York Review of Books. 19 November 2015. <http://www.nybooks.com/articles/archives/2015/nov/19/man-who-flew/>

The old man was bewildered. You know him yourself—he’s not one of those old farts, but everything that happened was a personal tragedy for him. I have to rewrite my dissertation, but how can he rewrite his life?...”

คำบอกเล่านี้ไม่ใช่บทอธิบาย คำให้การ หรือข้อพิสูจน์ถึงแรงจูงใจในการฆ่าตัวตายเสมอไป (การที่อิวานตั้งคำถามระบอบอันนำไปสู่ความพยายามเปลี่ยนหัวข้อสารนิพนธ์ที่ไม่เป็นผล) หากเป็นห้วงแห่งมนตร์สะกด หรือการเพ่งสมาธิไปที่ความทรงจำเกี่ยวกับผู้ตาย อันเป็นห้วงที่ความจริงในใจของผู้เล่าและค่านิยมกระแสหลักของสังคมเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงออกมา (ผู้ตายอาจไม่มองว่าตนเป็นเหยื่อ แต่กลับมองว่าอาจารย์ซึ่งถูกระบอบล้างสมองนั้นเป็นเหยื่อที่แท้จริง) เมื่อมนุษย์เกี่ยวพันและโยงกันอย่างแนบจะแยกออกจากกันไม่ได้นี่คือหนทางที่เราจะสามารถฟังเสียงและเข้าใจเศษเสี้ยวส่วนหนึ่งของชีวิตผู้ตาย

นักเขียน “ม้ามืด” ในยุโรปตะวันตก vs กระบอกเสียงแห่งยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกสมัยใหม่

การประกาศผลรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมประจำปี พ.ศ. 2558 นี้ อาจพลิกความคาดหมายของผู้อ่านในบรรณพิภพงานเขียนภาษาอังกฤษหรืองานเขียนที่แปลเป็นภาษาอังกฤษแห่งศตวรรษที่ 21 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อ่านชาวไทยด้วยเหตุผลหลักสองประการ

ประการแรก เมื่อเทียบกับนักเขียน “ตัวเต็ง” คนอื่นๆ ซึ่งผู้อ่านงานวรรณกรรมโลกคุ้นเคยและคอยลุ้นให้ได้รับรางวัล เช่น ฮะรุกิ มุระกะมิ (Haruki Murakami) นักเขียนชาวญี่ปุ่นเจ้าของผลงานชื่อดัง เช่น เรื่อง *Kafka on the Shore* (ตีพิมพ์เมื่อพ.ศ. 2545) หรือชื่อฉบับแปลภาษาไทยของสำนักพิมพ์ก้ามหอยคือ *คาฟกา วิหาร์ นาคาตะ* และเรื่อง *1Q84* (ตีพิมพ์ระหว่างพ.ศ. 2552-2553) หรือชื่อฉบับแปลภาษาไทยของสำนักพิมพ์ก้ามหอยคือ *หนึ่งคิวแปดสี่* หรือ กูกิ วาธือองโก (Ngũgĩ wa Thiong’o) นักเขียนชาวเคนยาที่ผู้ศึกษาแนวคิด

โพสโคโลเนียล (Postcolonialism) ค่อนข้างด้วยเป็นตัวอย่างของนักเขียนที่ตัดสินใจเลือกเขียนภาษาท้องถิ่นแทนภาษาอังกฤษเพื่อแสดงจุดยืนทางความคิดด้านลัทธิอาณานิคม กูกี วาธิองโกเป็นเจ้าของผลงานนวนิยายหลายเล่ม เช่น *A Grain of Wheat* หรือ *เมล็ดพันธุ์แห่งข้าวสาลี*²⁰ (ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2510) และงานเขียนเชิงวิพากษ์ เช่น *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature* หรือ *การปลดแอกอาณานิคมแห่งปัญญา: หลักการแห่งการใช้ภาษาในวรรณคดีแอฟริกัน*²¹ (ตีพิมพ์เมื่อพ.ศ. 1986) แล้วกล่าวได้ว่าสเวียตลานา อเล็กซีเยวิช และผลงานของนักเขียนผู้นี้ไม่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ทั้งหมดนี้เป็นภาพสะท้อนช่องโหว่ในการเรียนการสอนและการสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์โลก ประวัติศาสตร์สงคราม อีกทั้งประวัติศาสตร์แห่งภูมิภาคยุโรปกลางและยุโรปตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์เบลารุสและยูเครน

ประการที่สอง สเวียตลานา อเล็กซีเยวิชนับเป็นนักเขียนงานสารคดีอิงเรื่องจริง (non-fiction) ในรอบกว่าครึ่งศตวรรษที่ได้รับรางวัลอันทรงเกียรตินี้ นักเขียนส่วนมากที่ได้รับรางวัลอันมีชื่อเสียงระดับโลก เช่น รัตยาร์ด คิปลิง (Rudyard Kipling) กวีชาวอังกฤษเกิดที่อินเดีย วิลเลียม บัตเลอร์ เยตส์ (William Butler Yeats) กวีชาวไอร์แลนด์ และ ที.เอส. เอเลียต (T.S. Eliot) กวีชาวอังกฤษเกิดที่สหรัฐอเมริกา ล้วนเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงด้านบทกวีหรือบันเทิงคดี (fiction) ทั้งสิ้น ส่วนนักเขียนสารคดีผู้มีชื่อเสียงที่ได้รับรางวัลโนเบลก่อนหน้านี้ สเวียตลานา อเล็กซีเยวิชนั้นได้แก่ เบร์ทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell) และ วินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill)²² สเวียตลานา อเล็กซีเยวิช นอกจาก

²⁰ จำนวนแปลเป็นของผู้เขียนบทความนี้

²¹ Ibid.

²² Alter, Alexandra. “Svetlana Alexievich, Belarussian Voice of Survivors, Wins Nobel Prize in Literature”. The New York Times. 8 October 2015. http://www.nytimes.com/2015/10/09/books/svetlana-alexievich-nobel-prize-literature.html?_r=0

จะเป็นชาวเบลารุสคนแรกที่ได้รับรางวัลโนเบลแล้ว ยังนับเป็นนักหนังสือพิมพ์คนแรกและสตรีลำดับที่ 14 ที่ได้รับรางวัลนี้อีกด้วย²³ ศาสตราจารย์ซารา ดานิอุส (Sara Danus) เลขาธิการแห่งสถาบันวิชาการสวีเดน (The Swedish Academy) กล่าวว่าสวีตลานา อเล็กซีเยวิชได้ “คิดค้นรูปแบบวรรณกรรมประเภทใหม่” (“she’s actually devised a new kind of literary genre”)²⁴ อันทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่า “ความสำเร็จทางวรรณกรรมของเธอนั้นสะท้อนทั้งในระดับของเนื้อหาและรูปแบบ” (“Her literary achievement is material and also form”)²⁵ งานเขียนของสวีตลานา อเล็กซีเยวิชเป็นงานเขียนเชิงสารคดีที่เป็นผลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์นับครั้งไม่ถ้วน เป็นผลของการบรรจงเรียงร้อยเรื่องเล่าจากผู้คนที่เกี่ยวข้องกับสงครามและสถานการณ์ภัยพิบัติที่พลิกผันชีวิต ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้เธอเป็นนักเขียนที่มีสถานะเป็นผู้บันทึกประวัติศาสตร์และเรื่องราวจากโลกแห่งการสูญเสีย แต่ทั้งนี้ การเขียนประเภทดังกล่าวเป็นส่วนผสมของการเปิดเผยข้อเท็จจริงและการเลือกเฟ้น เรียงลำดับและเรียบเรียงทางวรรณศิลป์อย่างเลี่ยงไม่ได้ จากบทสัมภาษณ์หนึ่ง ผู้อ่านได้ทราบว่ารูปแบบวิธีการเขียน “งานวรรณกรรมเชิงสารคดี” ซึ่งเป็นการเขียน “งานเขียนสารคดีเชิงวรรณกรรม/วรรณศิลป์” ในเวลาเดียวกันนั้น สวีตลานา อเล็กซีเยวิชได้รับแรงบันดาลใจจากวรรณคดีภาษารัสเซียซึ่งมีรากยึดโยงเหนียวแน่นในขนบวรรณคดีมุขปาฐะ: “ขนบการเล่าแบบนี้ กล่าวคือบันทึกเรื่องราวมุขปาฐะ และบันทึกน้ำเสียง/สุรเสียงอันมีชีวิตนั้น ได้ถูกวางรากฐานในวรรณคดีรัสเซียบันทึกที่เขียน

²³ Segal, Corinne. “Svetlana Alexievich, investigative journalist from Belarus, wins Nobel Prize in Literature”. PBS.org. 8 October 2015. <http://www.pbs.org/newshour/rundown/svetlana-alexievich-investigative-journalist-belarus-wins-nobel-prize-literature/>

²⁴ Kellogg, Carolyn. “Svetlana Alexievich wins Nobel Prize in Literature”. Los Angeles Times. 8 October 2015. <http://www.latimes.com/books/jacketcopy/la-et-jc-nobel-prize-in-literature-svetlana-alexievich-20151007-story.html> บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

²⁵ Ibid.

ขึ้นก่อนฉัน” (“The tradition of telling a story in this way, recording oral stories, living voices, has been laid down in Russian literature before me.”)²⁶ นอกจากนี้ นั้น สเวียตลานา อเล็กซีเยวิชยังกล่าวเสริมว่า

ฉันตระหนักว่าชีวิตได้มอบแบบฉบับเรื่องราวและการตีความมากมายหลายแบบเมื่อพินิจเหตุการณ์เดียวกันจนบังเอิญคิดหรือสารคดีเพียงมิติรูปแบบเดียวนั้นมิอาจรองรับความหลากหลายนั้นๆ ได้ ฉันรู้สึกว่าคุณจำเป็นต้องหากวิธีเล่าเรื่องในรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม ฉันตัดสินใจรวบรวมเสียงต่างๆ จากท้องถนน เนื้อหาที่เรียงรายรอบตัวฉัน ผู้คนแต่ละคนนั้นมอบตัวบทในแบบฉบับของตน ฉันตระหนักว่าคุณสามารถผลิตหนังสือจากตัวบทต่างๆ เหล่านี้

*(It occurred to me that life offers so many versions and interpretations of the same events that neither fiction nor document alone can keep up with its variety; I felt compelled to find a different narrative strategy. I decided to collect the voices from the street, the material lying about around me. Each person offers a text of his or her own. And realized I could make a book out of them.)*²⁷

ผู้อ่านอาจเข้าใจได้ว่า สเวียตลานา อเล็กซีเยวิช เป็นเพียง “เครื่องบันทึกเทป” ที่มีหน้าที่เก็บและรวบรวมเรื่องเล่าต่างๆ เท่านั้น ซึ่งไม่น่าจะเป็นคุณสมบัติของผู้ที่คู่ควรกับรางวัลโนเบล อันเป็นรางวัลที่พิจารณาจากผลงานทั้งหมดที่ผลิตมาทั้งชีวิต กรอบวิธีวิเคราะห์เรื่องเล่า (narrative) แนวโพสต์โมเดิร์นนิสม์ (postmodernism) กลับเผยให้เห็นเบื้องหลังแห่งคัดสรรเรื่องราวและจัดเรียงองค์ประกอบต่างๆ ที่รวมกันกลายเป็นเรื่องราวดูจะเป็นเรื่องราวแบบฉบับ

²⁶ Lucic, Ana. “A Conversation with Svetlana Alexievich”. *Dalkey Archive Press*. <http://www.dalkeyarchive.com/a-conversation-with-svetlana-alexievich-by-ana-lucic/> บทแปลภาษาไทยจากตัวบททั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

²⁷ Ibid.

สัมบูรณ์หนึ่งเดียว ที่เรียกว่า “อภิมหาพรรณนา” (metanarrative/grand narrative) ประเด็นนี้ ฌ็อง-ฟร็องซัว ลีแยตตาร์ (Jean Francoise Lyotard) กล่าวสรุปว่า “นี้อาจเป็นการย่นย่อให้ง่ายจนสุดโต่ง แต่ข้าพเจ้านิยามโพสต์โมเดิร์นว่า ความกังขาในอภิมหาพรรณนาต่างๆ” [“Simplifying to the extreme, I define postmodern as incredulity toward metanarratives.”]²⁸ เรื่องเล่าต่างๆ นั้นแม้จะอิงข้อเท็จจริงเพียงใด แต่ในขั้นตอนการถ่ายทอดให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านนั้น วรรณศิลป์หรือศิลปะแห่งการบรรยายและพรรณนาให้เห็นภาพนั้นแทบจะแยกออกมาจากเนื้อหาได้ จึงไม่น่าประหลาดใจที่สเวียตลানা อเล็กซิเยวิชแสดงความตระหนักรู้ถึงการไม่มีอยู่จริงของเรื่องราวอิงข้อเท็จจริงอันบริสุทธิ์สัมบูรณ์ในงานเขียน นี่เองเป็นปัจจัยที่ทำให้งานเขียนของเขามีเอกลักษณ์และสะท้อนศาสตร์และศิลป์แห่งการคิดค้นรูปแบบวรรณกรรมใหม่ที่ผสมผสานสารคดีและบันเทิงคดีอย่างลงตัว:

บทบาทหน้าที่ของฉันไม่ใช่เป็นแค่หูที่คอยแอบฟังผู้คนพูดคุยกันตามท้องถนน แต่เป็นผู้สังเกตการณ์และนักคิด เมื่อมองจากภายนอกกรรมวิธีดังกล่าวอาจดูจะทำให้ได้ง่ายดาย กล่าวคือผู้คนเล่าเรื่องราวของพวกเขาให้ฉันฟังเฉยๆ เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงมันไม่ได้ง่ายเช่นนั้น คำถาม วิธีการถามของผู้ถาม สิ่งที่ถูกถามได้ยินและองค์ประกอบที่ฉันคัดเลือจากบทสัมภาษณ์ล้วนสำคัญ ฉันคิดว่าคุณคงไม่สามารถลือสะทอนขอบเขตอันกว้างเหนือกำหนดแห่งชีวิตได้หากปราศจากข้อเท็จจริง หากปราศจากหลักฐานแห่งมนุษย์รองรับ ภาพนั้นคงจะไม่สมบูรณ์

(My role is not just that of an ear eavesdropping in the street, but also that of an observer and thinker. To an outsider it may seem a simple process: people just told me their

²⁸ Lyotard, Jean-François. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Trans. Geoff Bennington and Brian Massumi. Foreward. Fredric Jameson. Theory and History of Literature. Vol. 10 (Manchester: Manchester University Press, 1985), p. xxiv.

*stories. But it's not really so simple. It's important what you ask and how you ask it and what you hear and what you select from the interview. I think you can't really reflect life's broad scope without the documentation, without the human evidence. The picture will not be complete.*²⁹

หากจะเข้าใจความหมายอันยิ่งใหญ่เป็นประวัติการณ์แห่งการตัดสินใจมอบรางวัลโนเบลให้กับนักเขียนจากประเทศเล็กๆ ไร้อำนาจ ผู้ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในประเทศไทยและในบรรณพิภพวรรณกรรมภาษาอังกฤษอย่างสเวียตลานา อเล็กซิเยวิชนี้ เราคงจะต้องทำความเข้าใจข้อที่ว่าแม้กระทั่งในบรรณพิภพแห่งภูมิภาคทางกายภาพและจินตภาพอย่างยุโรปกลางเอง ประวัติศาสตร์และวรรณคดีเบลารุสนั้นมักถูกลืมหรือถูกมองข้าม ควรค่าแก่การนำมาศึกษาเพื่อย้ำเตือนถึงประวัติศาสตร์แห่งระบอบเบ็ดเสร็จนิยมที่กำลังดำเนินต่อไปในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนบทความขอเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับเบลารุสอันสะท้อนในงานวรรณกรรมจากสาธารณรัฐเช็กร่วมสมัย ดังนี้

ยุโรปตะวันออกในงานวรรณกรรมยุโรปกลาง: เบลารุสในงานเขียนของยาคิม โทปอล (Jáchym Topol)

ในนวนิยายดิสโทเปีย (dystopia) เรื่อง *Chladnou zemi* ["คลาดโนว์เซมึ"] ซึ่งแปลตรงตัวว่า "ผานดินแดนเย็นเยือก"³⁰ ของยาคิม โทปอล นักเขียนชาวเช็กร่วมสมัย (พ.ศ. 2505-) ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาเช็กเมื่อพ.ศ. 2552 หรือชื่อฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *The Devil's Workshop* ตีพิมพ์เมื่อพ.ศ. 2556 ซึ่งหากอ่านดูเผินๆ นั้นดูจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวละครไร้นามที่เกิดที่เมืองเตรเชิน

²⁹ Lucic, Ana. "A Conversation with Svetlana Alexievich". *Dalkey Archive Press*. <http://www.dalkeyarchive.com/a-conversation-with-svetlana-alexievich-by-ana-lucic/>

³⁰ สำนวนแปลเป็นของผู้เขียนบทความนี้

(Terezín) ซึ่งเคยเป็นค่ายกักกันชาวยิวในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ตัวละครเอกนั้นร่วมมือกับหัวหน้าชุมชนที่เกิดเมืองเดียวกันชื่อเลโบ (Lebo) ในการฟื้นฟูสภาพเมืองและชุมชนชาวเมืองไม่ให้รัฐเข้ามาจับไล่ผู้คนจากบ้านของตนเองและไม่ให้รัฐทางที่เพื่อสร้างอนุสรณ์สถานค่ายกักกัน ทั้งนี้เพราะเลโบและตัวละครเอกปรารถนาให้ชุมชนที่เกิดและดำรงชีพในเมืองนี้ได้มีที่อยู่อาศัย ระหว่างที่ดำเนินการประชาสัมพันธ์ระดมทุนเพื่อฟื้นฟูและป้องกันเมืองเตรเชิน ตัวละครเอกได้พบกับเพื่อนใหม่จากเบลารุส ชื่ออเล็กซ์ (Alex) และมารุชกา (Maruška) ทั้งสองคนพยายามหว่านล้อมให้ตัวละครเอกหนีออกจากเมืองเตรเชินและย้ายมาเบลารุสแทน โดยผู้อ่านทราบเหตุผลคือเพื่อนชาวเบลารุสทั้งสองที่แท้จริงเป็นเจ้าหน้าที่ (สายลับ) สังกัดกระทรวงการท่องเที่ยวเน้นต้องการแฟลชไดรฟ์ของตัวละครเอก อันเป็นแฟลชไดรฟ์ที่บรรจุรายชื่อและที่อยู่ของผู้รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว (holocaust) ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ได้บริจาคเงินเพื่อเมืองเตรเชินทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อที่เพื่อนเบลารุสจะได้คอยตามและติดต่อผู้คนในการระดมทุนสร้างพิพิธภัณฑสถานใหม่ที่เบลารุส พิพิธภัณฑสถานที่กำลังก่อสร้างนี้ชื่อว่า “โรงงานปีศาจ” (“Devil’s Workshop”) เปียพิพิธภัณฑสถานที่ตัวละครเบลารุสในนวนิยายตั้งใจให้เป็น “อนุสรณ์สถานแห่งการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์แห่งยุโรป [European monument to genocide]”³¹ หรือ “จูราสสิกปาร์กแห่งความน่าสะพรึงกลัว พิพิธภัณฑสถานแห่งระบอบเบ็ดเสร็จนิยม [a Jurassic Park of horror, a museum of totalitarianism]”³² จุดประสงค์หลักคือเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานให้กับเหตุการณ์ฆาตกรรมหมู่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชอคาติน (Khatyn) และเพื่อเก็บรวบรวมและจัดแสดงร่างดอง (embalmed bodies) ของผู้ที่รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เมื่อตัวละครพบร่างดองของเลโบในพิพิธภัณฑสถานใหม่และค้นพบว่าเพื่อนชาวเบลารุสเป็นผู้ลักพาตัวและฆาตกรรมเลโบ จึงรีบหนีออกจากพิพิธภัณฑสถาน แต่ก่อนที่ตัวละครเอกจะค้นพบความจริงอันน่าสยดสยอง ผู้อ่านจะ

³¹ Topol, Jáchym. *The Devil’s Workshop*. Trans. Alex Zucker (London: Portobello Books, 2013), p. 116.

³² Ibid.

เห็นว่าเพื่อนชาวเบลารุสทุกคนพยายามหว่านล้อมให้ตัวละครเอกหันมาช่วยประเทศที่ไม่เป็นที่รู้จักในสายตาประชาคมโลก ตัวละครคนหนึ่งถึงกับกล่าวตัดพ้อว่าประชาคมโลกรู้เรื่องความรุนแรงและโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นในยุโรปกลาง หรือหากกล่าวอย่างเฉพาะเจาะจงคือที่สาธารณรัฐเช็กในปัจจุบัน แต่ไม่มีใครรู้ประวัติศาสตร์และสนใจยุโรปตะวันออก หรือหากกล่าวอย่างเฉพาะเจาะจงคือเบลารุสบ้านเกิด ซึ่งในปัจจุบันนั้นยังปกครองใต้ระบอบเบ็ดเสร็จนิยมที่ยังไม่ตาย หรือสลายไปพร้อมกับกำเริบล่มสลายของกำแพงเบอร์ลินและสหภาพโซเวียต: “เตเรซีนนั้นอยู่ในสารานุกรมทุกชุด อยู่ในตำราเรียนทุกเล่ม’ เขาพูดกับฉันคนเดียวตอนนี้ ‘พวกเราอยากมีที่ยืนอยู่บนแผนที่โลกเช่นกัน พวกเราเชื่อว่าคุณจะช่วยให้เราไปถึงจุดนั้น’ [‘Terezín is in every encyclopaedia, every textbook,’ he says, speaking now just to me. ‘We want to be on the world map too. We believe you can help us achieve that.’”³³ โลกนี้อาจเหมารวมว่าภูมิภาคที่อยู่ทางตะวันออกของ “ม่านเหล็ก”³⁴ นั้นมีลักษณะที่เหมือนกันโดย

³³ Topol, Jáchym. *The Devil’s Workshop*. Trans. Alex Zucker (London: Portobello Books, 2013), p. 101.

³⁴ วินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill) กล่าวปาฐกถาเรื่อง “แก่นกำลังแห่งสันติ” ที่เมืองฟุลตัน รัฐมิสซูรี ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1946 อันมีเนื้อความเรียกร้องให้สหรัฐอเมริกาและอังกฤษร่วมมือกันต่อต้านโซเวียต ปาฐกถาดังกล่าวเป็นที่มาของคำว่าม่านเหล็ก (iron curtain) และการแบ่งยุโรปเป็นสองขั้วโดยมีม่านเหล็กเป็นกำแพงจินตกรรมที่กั้นสองขั้วอำนาจแห่งสงครามเย็น (cold war) ดังนี้

จากเมืองสเตตตินในบอลติกไปจนถึงเมืองทริเอสเตในทะเลเอเดรียติก
ม่านเหล็กนั้นปกคลุมกันขวางดินแดนในภูมิภาค เบื้องหลังเส้นกันคือบรรดา
เมืองหลวงของรัฐโบราณแห่งยุโรปกลางและยุโรปตะวันออก วอร์ซอ เบอร์ลิน
ปราก เวียนนา บูดาเปสต์ เบิรเกเรด บูคาเรสต์ และโซเฟีย เมืองที่มีชื่อเสียง
เหล่านี้และประชากรในบริเวณใกล้เคียงอยู่ในพื้นที่ที่ข้าพเจ้าจำต้องเรียกว่า
เขตแดนโซเวียต และเมืองและผู้คนมีเพียงอยู่ภายใต้อิทธิพลของโซเวียต
เท่านั้นแต่ยังอยู่ภายใต้มาตรการควบคุมอันเด็ดขาดและยังยวดจากมอสโก

*[From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic, an iron
curtain has descended across the Continent. Behind that line lie*

สิ้นเชิง เผี่ยงปัญหาเหมือนกันโดยสิ้นเชิงในฐานะกลุ่มรัฐบริวารของโซเวียต (Eastern Bloc) เก่า แต่การณ์และความจริงกลับเป็นเช่นนั้นไม่

แม้พิพิธภัณฑ “โรงงานปศุจ” อันเป็นพิพิธภัณฑที่จะเป็นสักขีพยานแห่งความโหดร้ายของระบอบสงครามและระบอบเผด็จการนั้นจะเป็นผลจากจินตนาการของนักเขียน แต่เหตุการณ์นองเลือดที่หมู่บ้านคาตินั้นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง และเป็นโศกนาฏกรรมที่โลกสั่นและสะเทือน เหตุการณ์นี้เกิดเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2485 กองทัพตำรวจกำลังหนุนชุดส์มานชาฟต์ ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยชาวสลาวที่ร่วมมือกับนาซีและเชลยศึกต่างๆ และกองกำลังพิเศษ วาฟเฟิน-เอสเอส (Waffen-SS) นำโดยออสการ์ ดีร์เลววงเงอร์ (Oskar Dirlewanger) ได้ทรมานและสังหารพลเมืองชาวเบลารุสราว 149 คน ไม่เว้นแม้แต่เด็กและผู้หญิง วิธีการทรมานและสังหารของดีร์เลววงเงอร์คือกวาดต้อนชาวบ้านเข้าไปในยุ้งฉางและจุดไฟเผา เมื่อมีใครวิ่งหนีออกมา ก็สั่งให้ใช้ปืนกลยิงสังหาร ตัวละครชาวเบลารุสคนหนึ่งเล่าว่า “การสังหารหมู่ที่คาตินนั้นถูกกวาดซ่อนไว้ใต้พรมเพราะพวกเยอรมันนั้นเรื่องอำนาจ แต่ผู้ที่กระทำการสังหารนั้นคือชาวรัสเซีย ชาวยูเครน และชาวลิทัวเนีย พวกนี้ทำไปเพื่อเงินและทุกคนก็เก็บำความลับไว้เงียบ เพราะไม่มีใครอยากทำให้บูตินโกรธ [It got swept under the rug because the Germans were in charge, but the ones who did the

all the capitals of the ancient states of Central and Eastern Europe. Warsaw, Berlin, Prague, Vienna, Budapest, Belgrade, Bucharest and Sofia, all these famous cities and the populations around them lie in what I must call the Soviet sphere, and all are subject in one form or another, not only to Soviet influence but to a very high and, in many cases, increasing measure of control from Moscow.]

(Churchill, Winston. “The Sinews of Peace”. NATO Online Library. http://www.nato.int/docu/speech/1946/s460305a_e.htm
 บทแปลภาษาไทยจากตัวบทนี้ทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความวิจัย)

killing were Russians, Ukrainians, Lithuanians. They did it for money, and everybody keeps quiet about it, because nobody wants to piss Putin off.]”³⁵ เมื่อเทียบกับเตเรชินแล้ว คาตินเป็นสถานที่ลับแลที่ไม่มีใครรู้จัก ตัวละครชาวเบลารุสอีกคนหนึ่งรู้สึกเหลืออดและน้อยเนื้อต่ำใจถึงขนาดเอ่ยปากอุทานว่า

ช่างน่าอัปยศ! เขาโพล่ง พลาญพุ่งกำปั้นไปบนโต๊ะ ที่ยุโรปตะวันออก พวกนั้นมีสถานที่ฝังศพจากสงคราม ค่ายกักกันต่างๆ นั้นผ่านการทำความสะอาดหลายชาติก่อนที่จะหาคนมาฝังศพจากพื้นห้องใต้ ข้างใต้ ข้างล่างผู้เชียวชาญไปสืบสวนแล้ว... ดูเอาชีวิตซี! พวกกระหรีโปแลนด์ พวกนั้นเป็นงาน โรงแรมเล็กๆ ดิๆ สักแห่ง รถมอเตอร์ไซด์ต่างๆ จากคราคูฟ ทัวร์ที่เอาชีวิต รวมข้าวกลางวันด้วย: ทำสิบสองยูโรขอรับ นั่นคือวิธีที่เวิร์ค! แต่สุสานฝังศพของเราละ เรายังมีพวกอีกาที่คอยจิกกะโหลกคน และปีศาจเท่านั้นที่จะรู้ว่าใครเป็นใครในหลุมนั้นบ้าง มันช่างเป็นการฉีกทิ้งทำลายจิตวิญญาณมนุษย์เสียจริง

*[It's a disgrace! he says, slamming his fist down on the table. They've got burial sites from the war in Western Europe. The concentration camps were all cleaned up ages ago. In Dachau you can eat off the floor. I know, I had experts look into it... Look at Auschwitz! Those whores the Poles, they know how to do it. A nice little hotel, bus ride from Krakow, tour of Auschwitz, lunch included: fifty-two euros, please. That's how it works! And our burial sites? We've still got ravens pecking skulls, and the devil only knows who's in those pits. It tears at a man's soul.]*³⁶

³⁵ Topol, Jáchym. *The Devil's Workshop*. Trans. Alex Zucker (London: Portobello Books, 2013), p. 123.

³⁶ *Ibid*, 116.

ความไม่พอใจที่เบลารุสนั้นมีความเจริญทางสังคมและเศรษฐกิจไม่ทัดเทียมประเทศอื่นๆ ที่เคยเป็นรัฐบริวารโซเวียตนั้นทำให้ตัวละครเบลารุสในเรื่องเห็นว่าการสร้างพิพิธภัณฑ์ศิลปะเป็นภารกิจรักชาติ แม้ว่าวิธีการลักพาตัวและฆาตกรรมเหยื่อเพื่อตอศพนั้นจะโหดร้ายมากแค่ไหนก็ตาม ยาคิม โดปล ได้ผลิตงานเขียนเหนือจริงที่มีเค้าโครงความเป็นจริง เพราะเส้นกันแห่งขอบเขตศีลธรรมของระบอบเผด็จการที่นำโดยอเล็กซานเดอร์ ลูคาเซงโก (Alexander Lukashenko) ผู้ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีและปกครองเบลารุสแบบเผด็จการตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 นั้นไม่เสถียรและแน่นอน นโยบายสนับสนุนรัฐบาลปูตินของเบลารุสนั้นล้วนเป็นผลจากจุดยืนทางการเมืองของลูคาเซงโกทั้งสิ้น สำหรับ ยาคิม โดปล เบลารุสเป็นมากกว่าสถานที่ ด้วยเบลารุสนั้นเป็นสักขีพยานของระบอบเผด็จการที่ยังมีชีวิตและกำลังเจริญรุ่งเรือง ประเด็นนี้สะท้อนในบทบรรยายเปรียบเทียบกับกรุงมินสค์ (Minsk) เมืองหลวงของเบลารุส และกรุงปราก เมืองหลวงของสาธารณรัฐเช็ก:

นี่ มารุชกา ทำไม (ตึกรามบ้านช่อง) มันถึงได้ตั้งเป็นมุมเหมาะเจาะเช่นนี้ล่ะ ทุกอย่างสร้างใหม่หมด ที่เขามีที่ปรากนะ โถ นั่นมันเทียบกันไม่ได้! ตึกสองสามตึกถูกระเบิดเสียหายไป ที่นี้ สิ่งไหนที่พวกนาซีไม่ได้ระเบิดหรือยังไม่เหลือชิ้นดี พวกโซเวียตก็มาทำลายล้างต่อ หลังสงครามเราต้องสร้างใหม่หมด ไม่มีอีกแล้วละพวกตรอกซอกซอยมิดๆ ที่ผู้คนต้องอยู่กันอย่างเบียดเสียดแออัดเหมือนหนูในกรง ไม่อะ เรามีถนนหลวงที่กว้างใหญ่ dingam เพื่อที่แดดจะได้ออกมาครอบคลุมทุกพื้นที่ โทษที่ที่ต้องพูดอย่างนี้ละ แต่ที่ปรากสกปรกและเหม็นมากเลย

[Hey Maruška, what's with all the right angles here, anyway?

It's all rebuilt. What you had in Prague, pshaw, that was nothing! A couple of buildings bombed. Here whatever the Nazis didn't bomb or shoot to pieces, the Soviets finished off. After the war we had to rebuild. No more dark little alleys where people lived scrunched up like rats in a cage. No: nice

*wide boulevards. So the sun can get in everywhere. Sorry to say, but it's pretty dirty and smelly in Prague.]*³⁷

ปัจจัยลึกลับ: วรรณคดีและระบอบเผด็จการนิยม

การก่อร่างสร้าง “อนุสรณ์สถานแห่งความระทมทุกข์และความกล้าหาญ” ด้วยปลายปากกาของสเวียตลানা อเล็กซิเยวิชไม่ใช่การจดบันทึกเรื่องราวที่ได้ยินมาอย่างหุ่นยนต์หรือเครื่องยนตร์กลไกไร้ความคิดความรู้สึก หากกล่าวจะได้อิฐแต่ละก้อนอันจะนำมาโบกเรียงกันเป็นอนุสรณ์นั้น ผู้เขียนจะต้องเปิดใจรับฟังเรื่องราวที่ไม่ง่ายที่จะรับฟัง เรื่องราวที่เต็มไปด้วยความเจ็บปวดสูญเสีย ครั้นเมื่อรับวัตถุดิบแห่งเรื่องเล่าแล้ว นักเขียนจะต้องนำไปก่อร่างหล่ออิฐที่มีรูปทรงเป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันไปตามตัวบทชีวิตที่แตกต่างกันไป นำก้อนอิฐแห่งตัวบทที่ซับซ้อนในตัวทั้งหมดมาคิดวิเคราะห์ วางแผนและจัดเรียงอย่างเป็นศิลปะโดยไม่ละทิ้งความพยายามที่จะหาสมดุลระหว่างเสียงของตนและเสียงอันเปี่ยมด้วยอารมณ์ความรู้สึกของของมวลชนที่ยากยิ่งที่ระบบสัญญาณอันมีแสนยานุภาพและขอบเขตที่จำกัดจะรองรับจับความได้ครบถ้วน สเวียตลانا อเล็กซิเยวิชเป็นมากกว่านักสารคดี หรือนักบันทึกคติ นอกจากนั้น ยังเป็นมากกว่านักประวัติศาสตร์อีกด้วย เพราะข้อเท็จจริงต่างๆ ของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นั้นสำคัญไม่เท่าความเป็นมนุษย์อันละเอียดอ่อนที่สะท้อนในความอดทนอดกลั้นอย่างหาที่สุดไม่ได้ของคนธรรมดาไร้อำนาจ และสะท้อนในความพยายามที่จะมีชีวิตอยู่รอดท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากสงคราม ภัยพิบัติ การกดขี่ การทรยศหักหลังและการโกหกหลอกลวงโดยผู้มีอำนาจ หนังสือของสเวียตลانا อเล็กซิเยวิชประสบความสำเร็จในการเปิดโปงความโหดร้ายและไร้หัวใจจิตใจแห่งระบอบเผด็จการที่งอกงามบนโครงสร้างที่จรรโลงลัทธิชาตินิยมอันหลอกลวง หนังสือของเธอประสบความสำเร็จในการพลิกอ่านร่องรอยแห่งความสูญเสียและชีวิตที่ถูกขโมยไปอย่างไม่เป็นธรรมที่จารึกบนบานประตูที่ใช้เป็นฐานวางร่างอันไร้วิญญาณ อันเป็นมรดกตกทอดแห่งครอบครัวหลายยุคสมัยตั้งแต่

³⁷ Ibid., p. 85.

สงครามโลกจนถึงสงครามที่ลวงโลกในวิถีที่น่าอัปยศมากกว่าที่ผ่านมา หนังสือของสเวียตลานา อเล็กซิเยวิชประสบความสำเร็จในการเผยให้เห็นมือที่มองไม่เห็นที่มีส่วนผลักดันชายและหญิงหลายคนบินเหมือนนกแก้วได้ลิ้มชิมอิสรภาพเหมือนนกเพียงไม่กี่วินาที ทั้งหลายทั้งมวลนี้ทำให้สเวียตลานา อเล็กซิเยวิชเป็นนักเขียนที่เป็นภัยต่อระบอบที่มุ่งปิดหูปิดตาประชาชน ไม่น่าแปลกที่งานเขียนของเธอถูกระงับพิมพ์และเผยแพร่ในเบลารุส เมื่อ พ.ศ. 2543 เธอย้ายไปอยู่ประเทศต่างๆ ในยุโรปไม่ว่าจะเป็นฝรั่งเศส เยอรมนี และสวีเดน เพิ่งจะเดินทางกลับมาประเทศบ้านเกิดเมื่อ พ.ศ. 2554 เท่านั้น เมื่อกลับมาแล้วถูกเพ่งเล็ง จึงตัดสินใจอยู่และทำงานเงียบๆ ภายหลังที่ผลรางวัลโนเบลเป็นที่รับรู้ในประเทศบ้านเกิด อเล็กซานเดอร์ ลูกาเซงโก กล่าวหาว่านักเขียนรางวัลโนเบลคนนี้ได้โยน “ปฏิภูมเต็มๆ หนึ่งถึง” ไปยังเบลารุส แต่เธอก็ได้ตอบว่างานของเธอนั้นมุ่งวิพากษ์วิจารณ์ระบอบเผด็จการ ไม่ได้มุ่งโจมตีผู้คนที่ตกอยู่ใต้ระบอบ³⁸

สเวียตลานา อเล็กซิเยวิชกล่าวทิ้งท้ายว่า “ฉันค้นชีวิตเพื่อหาความเห็นต่างๆ เสาะหานัยและรายละเอียดต่างๆ เนื่องจากฉันสนใจชีวิต ไม่ได้สนใจเหตุการณ์ในตัวของมันเอง ไม่สนใจสงครามในตัวของมันเอง ไม่สนใจเชอร์โนบิลในตัวของมันเอง ไม่สนใจการฆ่าตัวตายในตัวของมันเอง ที่ฉันสนใจคือสิ่งที่เกิดกับมนุษย์ สิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในยุคสมัยของเรา [I’m searching life for observations, nuances, details. Because my interest in life is not the event as such, not war as such, not Chernobyl as such, not suicide as such. What I am interested in is what happens to the human being, what happens to it in of our time.]”³⁹ และความเข้าใจมนุษย์นี้

³⁸ Marples, David. “Belarusian Writers and the Soviet Past”. Belarus Digest. 2 November 2015.

<http://belarusdigest.com/story/belarusian-writers-and-soviet-past-23621>

³⁹ Alexievich, Svetlana. “A Search for Eternal Man: In Lieu of Biography”. Voices from *Big Utopia*. 2006. <http://alexievich.info/indexEN.html> บทแปลภาษาไทยจากตัวหนังสือทั้งหมดเป็นของผู้เขียนบทความ

อาจนำไปสู่ความเข้าใจสภาพการณ์และทัศนคติที่ทุกวันนี้ยังคงเป็นโซ่ตรวนที่ทำให้ผู้คนยังคงติดกับและตกเป็นทาสของระบอบเผด็จการ ในบทสัมภาษณ์หนึ่ง เธอตั้งคำถามและยกประเด็นสำคัญที่ตั้งสะท้อนในงานเขียนของเธอทุกงาน ดังนี้

เรื่องเดียวที่ฉันรู้สึกเจ็บปวดคือเหตุใดเราถึงไม่เรียนรู้จากความทุกข์ทรมานที่ผ่านมา เหตุใดเราไม่ลุกขึ้นมาพูดว่าฉันไม่อยากเป็นทาส(ระบอบ) อีกต่อไป เหตุใดเราต้องทนทุกข์ทรมานครั้งแล้วครั้งเล่า เหตุใดมันถึงกลายเป็นภาระและชะตากรรมของเรา... ฉันไม่มีคำตอบ แต่ฉันอยากให้หนังสือที่ฉันเขียนคอยกระตุ้นและผลักดันให้ผู้อ่านตั้งคำถามเหล่านี้กับตัวเอง (และหาคำตอบด้วยตัวเอง)

[The only thing that pains me is why haven't we learnt from all the suffering, why can't we say, "I don't want to be a slave anymore", why do we suffer again and again, why does this remain our burden and fate? ...I want my books to motivate readers to think about these questions for themselves.]⁴⁰

เรื่องเล่าจากโลกแห่งการสูญเสียนี้อาจจะช่วยกู้ศักดิ์ศรีที่เรา กำลังจะสูญเสีย อนุสรณ์สถานแห่งบาดแผลและความรุนแรงที่ก่อร่างสร้างด้วยตัวอักษร เสียงและชีวิตของปัจเจกชนหลายๆ คนนั้น ไม่ได้มีไว้เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์และผู้คนในอดีตมากเท่าเพื่อเยียวยาและพิทักษ์รักษาความหวังที่ยังพอมีหลงเหลืออยู่ในจิตวิญญาณมนุษย์ที่ผ่านความทุกข์ยากอย่างทรงพลังและน่าอัศจรรย์ ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่นักเขียนรางวัลโนเบล สเวียตลานา อเล็กซีเยวิชจากเบลารุส มอบแด่มวลมนุษยชาติ

⁴⁰ von Nahmen, Alexandra. "Writing for Peace: How Mighty is the Pen?". In the Interview: The Award-Winning Writer Svetlana Alexievich. *Deutsche Welle*. 12 October 2013. <http://www.dw.com/en/writing-for-peace-how-mighty-is-the-pen/a-17154291>

บรรณานุกรม

- Alexievich, Svetlana. "A Search for Eternal Man: In Lieu of Biography". *Voices from Big Utopia*. 2006. <http://alexievich.info/indexEN.html>
- . "Introduction (from *War's Unwomanly Face* by Svetlana Alexievich)". Trans. Keith Hammond and Lyudmilla Lezhneva. *Marxists.org*. Transcribed and HTML Markup. Sally Ryan. <https://www.marxists.org/subject/women/subject/war/wuf00.htm>
- . "The Man Who Flew". Trans. Jamey Gambrell. *The New York Review of Books*. 19 November 2015. <http://www.nybooks.com/articles/archives/2015/nov/19/man-who-flew/>
- . *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Trans. and Preface. Keith Gessen. New York: Picador, 2006.
- . *Zinky Boys: Soviet Voices from the Afghanistan War*. Trans. Julia and Robin Whitby. Intro. Larry Heinneman. New York: W.W. Norton & Company, 1992.
- Alter, Alexandra. "Svetlana Alexievich, Belarussian Voice of Survivors, Wins Nobel Prize in Literature". *The New York Times*. 8 October 2015. http://www.nytimes.com/2015/10/09/books/svetlana-alexievich-nobel-prize-literature.html?_r=0 Churchill, Winston. "The Sinews of Peace". *NATO Online Library*. http://www.nato.int/docu/speech/1946/s460305a_e.htm Heinemann, Larry. "Introduction". *Zinky Boys: Soviet Voices from the Afghanistan War*. Svetlana

Alexievich, Trans. Julia and Robin Whitby. Intro. Larry Heineman. New York: W.W. Norton & Company, 1992: pp. vii-xiv.

Gessen, Keith. “Translator’s Preface”. *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Svetlana Alexievich. Trans. and Preface. Keith Gessen. New York: Picador, 2006: pp. ix-xiii.

Kellogg, Carolyn. “Svetlana Alexievich wins Nobel Prize in Literature”. *Los Angeles Times*. 8 October 2015. <http://www.latimes.com/books/jacketcopy/la-et-jc-nobel-prize-in-literature-svetlana-alexievich-20151007-story.html>

Lucic, Ana. “A Conversation with Svetlana Alexievich”. *Dalkey Archive Press*. <http://www.dalkeyarchive.com/a-conversation-with-svetlana-alexievich-by-ana-lucic/>

Liotard, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Trans. Geoff Bennington and Brian Massumi. Foreword. Fredric Jameson. Theory and History of Literature. Vol. 10. Manchester: Manchester University Press, 1985.

Marples, David. “Belarusian Writers and the Soviet Past”. *Belarus Digest*. 2 November 2015. <http://belarusdigest.com/story/belarusian-writers-and-soviet-past-23621> von Nahmen, Alexandra. “Writing for Peace: How Mighty is the Pen?”. In the Interview: The Award-Winning Writer Svetlana Alexievich. *Deutsche Welle*. 12 October 2013. <http://www.dw.com/en/writing-for-peace-how-mighty-is-the-pen/a-17154291>

Segal, Corinne. “Svetlana Alexievich, investigative journalist from Belarus, wins Nobel Prize in Literature”. *PBS.org*. 8 October 2015. <http://www.pbs.org/newshour/rundown/svetlana-alexievich-investigative-journalist-belarus-wins-nobel-prize-literature/> “The Nobel Prize in Literature 2015 Press Release”. *Nobelprize.org*.

8 October 2015. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2015/press.html

Titarenko, Larissa. “Post-Soviet National Identity: Belarusian Approaches and Paradoxes”. *Filosofija. Sociologija*. 2007. T. 18. Nr. 4 (Vilnius: Lithuanian Academy of Sciences Publishers, 2007), pp. 79–90.

Topol, Jáchym. *The Devil’s Workshop*. Trans. Alex Zucker. London: Portobello Books, 2013.

Yákovleva, Elena. “Saying a long farewell to the inner Red Man”. *Russia beyond the Headlines*. 14 October 2013. http://rbth.com/literature/2013/10/14/saying_a_long_farewell_to_the_inner_red_man_30791.html

วิจารณ์หนังสือ แปลเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสเปน

ภาสุรี ลือสกุล

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสเปนยังมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆในยุโรป เนื่องจากสเปนไม่ได้มีบทบาทสำคัญในภาพการเมืองไทยนับแต่ชาติยุโรปได้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีด้วยเหตุนี้ จึงมีหลักฐานบันทึกน้อยมาก อีกประการหนึ่งคือ มีผู้รู้ภาษาสเปนในประเทศไทยอยู่ไม่มาก จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการค้นคว้าเรื่องดังกล่าว การแปลเอกสารปฐมภูมิภาษาสเปนเป็นภาษาไทยจึงนับเป็นผลงานที่มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ประเทศ

กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน ผลงานของศาสตราจารย์จันทร์ฉาย ภัคอธิคม ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2532 นับเป็นการรวบรวมและแปลเอกสารปฐมภูมิของชาวสเปนเป็นครั้งแรกในไทย หนังสือเล่มนี้เป็นการนำเสนอมุมมองของชาวสเปนในฟิลิปปินส์ซึ่งขณะนั้นนับเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมสเปนในเม็กซิโกและสนใจขยายเครือข่ายการค้าและอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมีฟิลิปปินส์เป็นฐานบัญชาการ เอกสารทั้งหมดแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่แปลมาจากเอกสารดั้งเดิมในภาษาสเปน เนื้อหาของผลงานเล่มนี้บอกเล่าจุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 กล่าวคือ ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรไปจนถึงพระเจ้าทรงธรรม ในขณะนั้นชาติยุโรปหลายชาติเข้ามาติดต่อค้าขายไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส ฮอลันดาหรือฝรั่งเศส ส่วนสเปนก็เพิ่งยึดครองลาตินอเมริกาเป็นอาณานิคมได้ไม่นาน อย่างไรก็ตาม แม้คณะทูตสเปนจะได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร แต่การเจริญความสัมพันธ์

ครั้งนี้กลับมีอุปสรรคใหญ่เพราะสเปนแสดงท่าทีว่าการเข้าแทรกแซงการเมืองภายในของกัมพูชา ซึ่งกระทบโดยตรงกับความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้เรือชาวสเปนยังลักลอบพานักโทษชาวโปรตุเกสที่ถูกคุมขังอยู่หลบหนีและยึดเรือสินค้าของต่างชาติที่จอดอยู่ในน่านน้ำไทยหลายครั้งหลายครา ทำให้ราชสำนักอยุธยาส่งกองทัพมาโจมตีเรือสเปนและทางการฟิลิปปินส์ซึ่งไม่ได้มีกำลังพลมากนัก ซึ่งอีกฝ่ายก็ตอบโต้ด้วยการดักปล้นเรืออยุธยาในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นระยะๆ

นอกจากเอกสารปฐมภูมิของชาวสเปนที่แปลจากภาษาอังกฤษแล้ว ยังมีเอกสารปฐมภูมิที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของไทยกับสเปนที่แปลตรงจากภาษาสเปน เป็นผลงานของรองศาสตราจารย์ ดร.สถาพร ทิพย์ศักดิ์ โดยเป็นหนังสือรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสัมพันธ์ไมตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวน 2 เล่มได้แก่ *บาญชีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ (Nota del número de los ejemplares de las Escrituras Canónicas del Budhismo, regalo del Rey de Siam á los establecimientos docentes en el extranjero)* ตีพิมพ์ในปี 2555 และ *ข่าวการเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Noticias de la Visita de Rama V al Reino de España)* ตีพิมพ์ในปี 2556

การจัดทำหนังสือทั้ง 2 เล่มมีที่มาจากโครงการแปลพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปคราวแรก พุทธศักราช 2440 เป็นภาษาต่างๆ ของสหภาพยุโรป โดยศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อร่วมฉลองโอกาส 150 ปี วันพระบรมราชสมภพ และโอกาสที่องค์การยูเนสโกประกาศยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญด้านการศึกษาวัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและการศึกษา ในเอกสารดังกล่าว รองศาสตราจารย์ ดร.สถาพร ทิพย์ศักดิ์ ผู้แปลภาษาสเปนพบว่าในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 58 ลงวันที่ 26 ตุลาคม ร.ศ. 116 ว่าด้วยการ

เสด็จประพาสสเปนและโปรตุเกสมีการบันทึกถึงประเทศสเปนไว้น้อยมาก จึงสันนิษฐานว่าเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงเวลาดังกล่าว นำไปสู่การค้นพบหลักฐานภาษาสเปน 2 ชุดอันได้แก่ การเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่าง 2 ประเทศ ก่อนการเสด็จประพาสสเปนและเหตุการณ์ระหว่างการเดินทางเสด็จประพาส โดยผู้จัดทำ ได้จัดทำสำเนาและคัดลอกเอกสารสเปนดังกล่าวเพื่อตีพิมพ์คู่กับบทแปลภาษาไทย

บายูซีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ
เป็นการรวบรวมเอกสารราชการของสเปนที่เกี่ยวข้องกับการรับพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรสยามเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ครบ 25 ปีในพุทธศักราช 2436 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของกษัตริย์อัลฟองโซที่ 12 แห่งพระราชวงศ์บูร์บอง ในการค้นคว้าครั้งนี้ ยังได้พบข้อมูลว่าแท้จริงแล้วก่อนหน้าการพระราชทานพระไตรปิฎก สเปนเคยส่งคณะทูตเข้ามาในอินโดจีน และนายเมลชอร์ ออร์โดญเญซ อี ออร์เตกา ได้เชิญเครื่องราชบรรณาการจากราชอาณาจักรสเปน รวมถึงพระราชสาส์นกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนด้วย ดังนั้น เมื่อทรงตัดสินพระราชหฤทัยเสด็จประพาสยุโรป จึงได้รวมราชอาณาจักรสเปนไว้ในเส้นทางด้วย

บายูซีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ
ประกอบด้วยเอกสาร 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเอกสาร 2 ฉบับจากจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กรุงเทพฯ กล่าวถึงรายชื่อประเทศในยุโรป (และอาณานิคม) และจำนวนเล่มพระไตรปิฎกที่ได้รับพระราชทาน โดยหลักฐานดังกล่าวระบุว่า ประเทศสเปนได้รับเพียง 4 ชุดเท่านั้น และสถานที่ที่ได้รับพระไตรปิฎกคือ ราชบัณฑิตยสถานสำหรับศึกษาคติธรรมคดียุโรป (Royal Academy of Moral and Political Sciences) หอสมุดของกระทรวงการต่างประเทศในกรุงมาดริด (Library of the Ministry of Foreign Affairs at Madrid) มหาวิทยาลัยกรุงมาดริด (University of Madrid) และมหาวิทยาลัยกรุงมะนิลา (University of Manila)

เอกสารส่วนที่ 2 ซึ่งเป็นเอกสารส่วนใหญ่ในผลงานเล่มนี้มาจาก หอจดหมายเหตุประวัติศาสตร์แห่งชาติ กรุงมาดริด (Archivo Histórico Nacional de Madrid) และหอจดหมายเหตุพระราชวังหลวง กรุงมาดริด (Archivo de Palacio Real de Madrid) ซึ่งเป็นหนังสือแสดงความจำนงขอรับ และการจัดส่งพระไตรปิฎกของหน่วยงานราชการต่างๆ ของสเปน เช่น กระทรวงการต่างประเทศและหน่วยงานในสังกัด คือสถานทูตสเปน ณ กรุงปารีส และสำนักงานตัวแทนทางการทูตประจำประเทศสเปนในจีนและสยาม (Legación de España en China y Siam) รวมทั้งกระทรวงอาณานิคมโพ้นทะเล (Ministerio de Ultramar) ซึ่งเป็นตัวเชื่อมการติดต่อประสานงานกับคิวบา ปัวตริโก และฟิลิปปินส์ อาณานิคม 3 แห่งสุดท้ายของสเปน ตลอดจนสมุหเทศาภิบาลกลางประจำอาณานิคมเหล่านี้ เอกสารชุดหลังนี้ให้ข้อมูลที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากเอกสารไทย กล่าวคือมีหลักฐานการส่งมอบพระไตรปิฎกจำนวนมากไปยังหอสมุดสังกัดกระทรวงอาณานิคมโพ้นทะเลในกรุงมาดริด หอจดหมายเหตุอเมริกาที่เมืองเซบิยา และโรงเรียน มหาวิทยาลัย สำนักสงฆ์ พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์วัฒนธรรม ตลอดจนสมาคมอื่นๆ หลายแห่งในอาณานิคมทั้ง 3 แห่งอีกด้วย

ข่าวการเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการรวบรวมข่าวเกี่ยวกับการเสด็จเยือนประเทศสเปน และโปรตุเกสระหว่างวันที่ 16-20 ตุลาคม 2440 จากหนังสือพิมพ์ฉบับสำคัญของกรุงมาดริดจำนวน 11 ฉบับ ได้แก่ *El Nacional*, *El Imparcial*, *Heraldo de Madrid*, *La Correspondencia de España*, *La Época*, *El Liberal*, *El Correo Español*, *El País*, *Correo de Madrid*, *Diario Oficial de Avisos de Madrid* และ *El Siglo Futuro* โดยรองศาสตราจารย์ ดร.สถาพร ทิพย์ศักดิ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอมุมมองของชาวสเปนที่มีต่อการเสด็จประพาส ซึ่งย่อมแตกต่างจากมุมมองสยามเช่นใน *จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116* โดยพระยาสุทธพิณกร (เส็ง วิริยะสิริ) ราชเลขานุการในพระองค์ซึ่งได้ตามเสด็จฯ

สเปนและโปรตุเกสเป็น 2 ประเทศสุดท้ายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนในการประพาสยุโรปครั้งที่ 1 รวมระยะเวลา 9 เดือน ตรงกับรัชสมัยของยุวกษัตริย์อัลฟองโซที่ 13 ซึ่งมีพระชนม์เพียง 11 พรรษา โดยมีพระนางมาเรีย กริสตินา พระราชชนนีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จากข่าวในหนังสือพิมพ์ทุกฉบับทำให้ทราบถึงเส้นทางการเสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟจากกรุงปารีสเข้าสู่พรมแดนทางตอนเหนือของสเปน ผ่านเมืองอิรุณ ซานเซบาสเตียนก่อนมุ่งหน้าสู่กรุงมาดริด ได้ประทับอยู่ที่เมืองหลวงของสเปนเป็นเวลา 4 วัน ก่อนเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังเมืองเซบิยาทางตอนใต้ของสเปน ซึ่งเป็นเมืองที่โปรดเป็นพิเศษ จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังกรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับเข้าประเทศสเปนอีกครั้ง ในระหว่างทางเกิดอุบัติเหตุรถไฟตกรางทำให้ต้องเสียเวลาเกือบ 10 ชั่วโมงก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังเมืองซาราโกซาของสเปนและบาร์เซโลนา เมืองที่มีพระราชประสงค์จะเยี่ยมชมแต่ไม่มีเวลาเพียงพอเนื่องจากต้องเสด็จพระราชดำเนินต่อไปประเทศอิตาลีเพื่อนิวัติสยามโดยเรือที่ทางการสยามจัดเตรียมถวาย

หนังสือพิมพ์ทุกฉบับบันทึกรายละเอียดตั้งแต่การเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่ประเทศสเปนจนออกจากคาบสมุทรไอบีเรีย เนื้อหาข่าวทั้งหมดมาจากข้อมูลชุดเดียวกันที่บรรยายเส้นทางการเสด็จประพาสและพระราชกรณียกิจต่างๆ แต่มีความแตกต่างบ้างในรายละเอียดปลีกย่อยซึ่งอาจกล่าวแย้งกันหรือเสริมข้อมูลกันในบางกรณี ทุกฉบับเสนอข่าวโดยละเอียดยกเว้น *El País* ที่นำเสนอข่าวแบบสรุปย่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสนพระราชหฤทัยและให้ความสำคัญแก่การเสนอข่าวในสื่อสเปนเป็นอย่างยิ่ง โดยมีรับสั่งให้ล่ามผู้ติดตามแปลข่าวที่ดีพิมพ์ใน *El Imparcial*, *El Liberal*, *Heraldo de Madrid* และ *La Correspondencia de España* ถวายก่อนเสด็จนิวัติประเทศไทย

ข่าวในหนังสือพิมพ์มาดริดแสดงให้เห็นว่าราชสำนักสเปนได้เตรียมการ

รับเสด็จ “กษัตริย์จุฬาลงกรณ์ที่ 1” อย่างดีเยี่ยม พระองค์ได้ประทับแรมที่พระราชวังหลวงระหว่างการเดินทางเยือนกรุงมาดริด โดยพระนางมาเรีย กริสตินา ได้ทรงจัดคอนเสิร์ต ละครเวที และพระกระยาหารค่ำถวาย โดยมีผู้ได้รับเชิญราว 1,000 คน แม้จะไม่ได้ประทับค้างคืนที่เมืองเซบิยาเพราะต้องเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังกรุงลิสบอนในวันเดียวกัน ทางกาสเปนก็ได้จัดเตรียมห้องรับรองไว้ที่พระราชวังอัลกาซาร์ ซึ่งเป็นห้องเดียวกับที่กษัตริย์และราชินีสเปนเคยเสด็จมาประทับ ประชาชนชาวสเปนเองก็ตื่นตื่นที่จะได้เข้าเฝ้าชมพระบารมีตามเส้นทางที่จะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามขานชาลาสถานีรถไฟหนังสือพิมพ์ *Heraldo de Madrid* ได้บันทึกไว้ว่า “ผู้คนเฝ้ารอรับเสด็จเพราะมีความอยากรู้อยากเห็นในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้แทนของอาณาจักรแห่งหนึ่งที่ไม่เคยมีใครรู้จักและมีความแตกต่างทางประเพณีและวัฒนธรรมจากปิตุภูมิของเรา การเสด็จประพาสของกษัตริย์จุฬาลงกรณ์อาจมีความหมายทางการเมือง”

สื่อสเปนบรรยายภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกษัตริย์เอเชียที่มีพระจริยวัตรงดงามและฉลองพระองค์สง่าตามแบบตะวันตกไม่ทรงถือพระองค์และไม่มีพระราชประสงค์ให้จัดพิธีส่งเสด็จเมื่อการเดินทางสิ้นสุดลง หนังสือพิมพ์ทุกฉบับได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่พระราชทานราชทรัพย์ช่วยเหลือชาวสเปนที่ยากไร้ในกรุงมาดริด คนงานในโรงงานทอพรมหหลวงรวมไปถึงมหาตมะเกาสเปนที่ตามถวายการรับใช้ นอกจากการเสด็จเยือนพิพิธภัณฑสถาน รัฐบาล สถาผู้แทนราษฎร และสถานที่ราชการต่างๆ แล้ว ยังทรงสนพระทัยจะทอดพระเนตรการสู้วัวกระทิง ซึ่งในเบื้องต้นทางการสเปนไม่ได้จัดไว้ในแผนเนื่องจากเกรงจะระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาทด้วย “เหตุผลทางศาสนา” ของชาวไทย แม้หนังสือพิมพ์หลายฉบับจะรายงานข่าวว่าเป็นมหรสพที่มีสีสัน น่าตื่นตื้น และพระองค์ทรงสำราญพระทัยเป็นอย่างมาก มีสื่ออีกหลายฉบับที่กล่าวว่าชาวสยามมองดูการสู้วัวอย่างตื่นตะลึงและหลายคนมีอาการไม่สบาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับเมื่อวันกระทิงตัวที่ 5 เดินทางข้าม เมื่อมีผู้กราบบังคมทูลถาม จึงทรงตอบว่า “มหรสพการสู้วัวสวยงามมากแต่ทำให้พระองค์เกือบจะทรงประชวร”

กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน, บัญชีจำนวนพระไตรปิฎกที่พระราชทานศึกษาสถานต่างประเทศ และ ข่าวการเสด็จประพาสราชอาณาจักรสเปนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหนังสือที่รวบรวมและแปลเอกสารที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสเปนใน 2 ยุคสมัยสำคัญของการเมืองสยามที่เปิดประเทศสู่ชาติต่างๆ จากยุโรปและต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของการล่าอาณานิคมในรูปแบบที่แตกต่างกัน กล่าวคือตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรแห่งกรุงศรีอยุธยาและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นผลงานที่สะท้อนอีกมุมหนึ่งของประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ประเทศที่มีผู้สนใจศึกษาเพียงจำนวนไม่มากนักตลอดเวลาที่ผ่านมา